

Пламен Илиев, Анна Господинова,
Милена Иванова, Катя Антонова,
Севдалина Христова, Тодор Райчев

Развитие на строителството в България в контекста на новия програмен период 2014-2020

Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет - Варна

**Пламен Илиев, Анна Господинова, Милена Иванова,
Катя Антонова, Севдалина Христова, Тодор Райчев**

**Развитие на строителството в България
в контекста на новия програмен период 2014-2020**

Пламен Илиев
Анна Господинова, Милена Иванова, Катя Антонова
Севдалина Христова, Тодор Райчев

Развитие на строителството в България
в контекста на новия програмен период
2014 - 2020

2018
Издателство „Наука и икономика”
Икономически университет – Варна

Монографията е разработена по НПИ №131/2014 на тема „Развитие на строителството в България в контекста на новия програмен период 2014-2020”.

Тази книга или части от нея не могат да бъдат размножавани, разпространявани по електронен път и копирани без писменото разрешение на издателя.

- © Пламен Благов Илиев, Анна Живкова Господинова, Милена Димитрова Иванова, Катя Неделчева Антонова, Севдалина Иванова Христова, Тодор Стоянов Райчев, автори, 2018.
- © Издателство „Наука и икономика”, Варна, 2018.

ISBN 978-954-21-0971-6

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	8
------------------------	---

Глава I. Устройствена политика и строителство

1.1. Устойчиво устройство на територията. Принципи и цели на устойчивото управление на градската среда	14
1.2. Териториалното планиране – основа за изграждане на устойчива градска среда	20
1.3. Интегрирани планове за градско възстановяване и развитие – задължително условие за европейско финансиране на проекти за устойчива градска среда.....	34

Глава II. Основни характеристики на строителството.

Институционална и нормативна рамка за неговото развитие

2.1. Същност и състояние на сектор „Строителство“	42
2.2. Външна бизнес среда за развитие на строителството в България.....	55
2.3. Нормативна и институционална рамка за развитие на строителство в България	67

Глава III. Устойчив подход при развитието на строителния сектор

3.1. Същност и измерения на устойчивия подход в строителството	78
---	----

3.2. Системи за сертифициране и оценка на въздействието на сградния фонд	84
3.3. Анализ на устойчивото строителство в световен мащаб	92
3.4. Модернизирани на сградния фонд с компоненти на устойчива сграда	124

Глава IV. Европейското финансиране като инструмент за повишаване конкурентоспособността на предприятията от сектор „Строителство”

4.1. Стратегията „Европа 2020” и Политиката за сближаване 2014-2020.....	135
4.2. Европейското финансиране за българските малки и средни строителни предприятия през периода 2014-2020.....	148
4.3. Оценка на влиянието на Политиката за сближаване върху инвестиционната активност на строителните предприятия ...	164

Глава V. Моделиране на показатели за оценка на предложенията на участниците в обществени поръчки за строителство през периода 2014-2017 г.

5.1. Теоретико-приложни въпроси на критериите за възлагане при обществените поръчки за строителство	178
5.2. Особенности при разработването и използването на показатели за количествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики	185

5.3. Специфика при разработването и използването на показатели за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики.....	191
5.4. Формиране на обобщени модели за комплексна оценка на предложенията на участниците	200
5.5. Моделиране на обобщаващи показатели за количествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики	210
5.6. Моделиране на обобщаващи показатели за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики.....	218
Използвана литература	223

Въведение

Това изследване има за задача да подпомогне строителния сектор, участниците в инвестиционния процес, пазара на недвижими имоти, както и подготовката на студентите от специалностите към катедра „Икономика и управление на строителството” при Икономически университет – Варна.

Обект на изследването е строителният сектор в България, а предмет на изследването са неговото състояние и тенденциите за развитие в контекста на стратегията на ЕС за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж „Европа 2020”.

В монографията се разглежда връзката между устройствената политика и строителството, политиките и стратегиите за развитие на строителния сектор, приложението на устойчив подход за развитие на строителството, европейското финансиране като инструмент за повишаване конкурентоспособността на строителните предприятия и моделирането на показатели за оценка на предложенията на участниците в обществени поръчки в строителството.

Глава първа е посветена на политиката по устройство на територията като основа за реализиране на инвестиционни намерения.

В параграф първи е изяснена същността на устойчивото устройство на територията. Разгледани са някои европейски документи, свързани с политиката, целите и принципите на изграждане и управление на устойчива градска среда, в т.ч. „Ръководни принципи за устойчиво териториално развитие на европейския континент”, „Ръководство за устойчиво управление на градската среда”, Лайпцигска харта за устойчиви европейски градове, Споразумението от Бристол. В края на параграфа са изведени основните принципи, на които следва да се основава устойчивото изграждане и управление на градската среда.

Параграф втори е посветен на териториалното планиране като основа за изграждане на устойчива градска среда. Разгледана е съвкупността от нормативни документи в областта на териториално-

устройственото планиране на всички управленски равнища (национално, регионално и местно) като акцентът е върху изясняване важността и значението на устройствените планове за реализиране на инвестиционния процес. Изяснени са ролята и мястото на институциите и гражданите в процесите по териториално-устройственото планиране от гледна точка на постигането на балансирана и устойчива градска среда.

В параграф трети акцентът е върху интегрирания подход при изграждането и управлението на устойчива градска среда. Внимание е отделено на интегрираните планове за градско възстановяване и развитие, които са задължителна основа за получаване на финансиране по линия на Европейския съюз за периода 2014-2020 г.

Направен е обзор на действащата нормативна уредба, имаща отношение към интегрираните планове за градско възстановяване и развитие. В резултат от направените разсъждения се стига до извода, че не е достатъчно добре изяснено мястото на тези планове в системата от документи на териториално-устройственото планиране и социално-икономическото развитие. С оглед на това е изяснено понятието „Интегриран план за градско възстановяване и развитие” в контекста на устойчивото изграждане на градската среда. Подчертана е и връзката и зависимостта на интегрираните планове за градско възстановяване и развитие с териториално-устройственото (пространственото) и социално-икономическото (регионалното) планиране.

Глава втора е озаглавена „Основни характеристики на строителството. Институционална и нормативна рамка за неговото развитие“. В първия параграф на тази глава са представени същността и особеностите на строителния сектор. Предвид спецификата и особеностите на сектора неговото състояние е проучено по отношение на определени показатели: брой предприятия и заети в сектора; произведена продукция; оборот; добавена стойност по факторни разходи; покупка на стоки и услуги; разходи за персонал и възнаграждения; разходи за придобиване на дълготрайни материални ак-

тиви; преки чуждестранни инвестиции; приходи от строително-монтажни работи, ново строителство и подобрения и текущ ремонт; жилищен фонд в страната и издадени разрешителни за строеж.

Във втория параграф е представен анализ на средата, в която функционират строителните предприятия в Република България. Развитието на всеки един сектор от националната икономика е пряко свързано с икономическата среда в страната, тъй като тя формира общите условия, при които предприятията осъществяват своята дейност и очертава тенденциите за тяхното развитие. Това важи с особена сила за сектор „Строителство“. Връзката сектор „Строителство“ – „макросреда“ е двупосочна. От една страна секторът създава материалните предпоставки и инфраструктурата за функционирането на всички обществени сфери. От друга страна макросредата формира условията, в които функционират строителните предприятия.

В последния параграф на втора глава е представен обзор на основните институции, организации и нормативни документи, които оказват влияние върху развитието на сектор „Строителство“, като в заключение са посочени силните и слабите им страни.

За целите на настоящото изследване в глава трета са анализирани авторитетни чуждестранни и български литературни източници и нормативни документи, въз основа на което са прецизирани понятията „устойчив подход в строителството“ и „устойчиво строителство“.

Разгледани са системите за сертифициране и оценка на въздействието на сградния фонд. На базата на методологични проучвания в специализираната литература и практика е адаптирана система от показатели за сертифициране и оценка на устойчивите сгради.

Извършен е анализ на устойчивото строителство в световен мащаб, като е обърнато внимание на активността на строителните фирми в реализиране на зелени проекти. Предложени са мерки за популяризиране на устойчивото строителство, за осигуряване на благоприятни условия за инвестиции в изграждането на нови и в

обновяването на съществуващите сгради.

Предложени са мерки за модернизиране на съществуващият сграден фонд, в т.ч. мерки за физическо обновяване на сградите, за намаляване потреблението на енергия, за адекватно отношение към околната среда, за социално оздравяване на средата и осигуряване на комфорт за обитателите.

На базата на изследване и анализ на динамиката и особеностите във функционирането на строителния сектор са направени редица изводи.

Глава четвърта е посветена на европейското финансиране като инструмент за повишаване конкурентоспособността на предприятията от сектор „Строителство“.

В първия параграф на главата са представени някои от аспектите за програмния период 2014-2020 на реформираната Политика за сближаване, която е основен инвестиционен инструмент за постигане на целите на Стратегията „Европа 2020“. Фокусът е поставен върху новия принцип на тематичната концентрация – приоритетно инвестиране на средствата от европейските фондове в ограничен брой тематични цели.

Във втория параграф на главата е представено европейското финансиране за българските малки и средни строителни предприятия с оглед на повишаване на тяхната конкурентоспособност. Българистите предприятия са идентифицирани като потенциални бенефициенти при три от осемте оперативни програми, като по-подробно е представена ОП „Иновации и конкурентоспособност“. На база на данните от Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020 (ИСУН2020) е направен изводът, че поради ограничения финансов ресурс на програмата само 33% от подадените проекти предложения получават финансиране. Критично за получаване на финансиране се явява качеството на проектното предложение. Затова са разгледани подходите за търсене на безвъзмездна помощ, техните положителни и отрицателни страни, представени са някои ключови моменти от про-

цеса на разработване и оценка на проекти предложения и са отправени някои препоръки към предприятията.

В третия параграф е систематизирана и обобщена информация за полученото безвъзмездно финансиране от предприятията от сектор Строителство в България по линия на Европейския фонд за регионално развитие с оглед на тяхната инвестиционна активност. Направени са изводи относно участието на строителните предприятия по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” и значението на безвъзмездно предоставените европейски средства за инвестиционната активност на предприятията от сектора.

В глава пета са изследвани теоретико-приложни въпроси, свързани с моделирането на показатели за оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство.

Разгледани са особеностите при разработването и използването на показатели за количествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики. Представени са редица специфики и начина на разработването на основните показатели, използвани в практиката на обществените поръчки за строителство за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики.

На тази база е извършено моделиране на обобщаващи показатели, диференцирани по модулни групи, обхващащи най-често използваните в практиката варианти за оценка на предложенията на участниците при провеждане на процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство, използвани в предходния период – при критерия „икономически най-изгодна оферта“, като същевременно е направен паралел и с възможностите за използването на моделирането или не на основни показатели по сега действащия критерий – „оптимално съотношение качество/цена“.

Представеното моделиране в разнородните модулни групи, обхващащи основните различия за съставяне на показатели за оценка,

има за цел да спомогне както за ограничаване на влиянието на субективния фактор, така и за улесняване на изготвянето на надеждни типови методики за сегментиране и обхващане на иначе твърде разнородните водещи интереси на възложителите в многообразните предмети на обществени поръчки за строителство.

Участието на авторите е следното: въведение – проф. д-р Пламен Илиев, глава първа – гл. ас. д-р Анна Господинова, глава втора – гл. ас. д-р Милена Иванова, глава трета – гл. ас. д-р Катя Антонова, глава четвърта – гл. ас. д-р Севдалина Христова, глава пета – гл. ас. д-р Тодор Райчев.

В заключение, авторите са признателни на всички членове на катедра „Икономика и управление на строителството” и на рецензентите за конструктивните бележки по структурата и съдържанието на изследването. Направените конкретни препоръки бяха изключително полезни, като голяма част от тях са отразени в изложението.

Глава I

УСТРОЙСТВЕНА ПОЛИТИКА И СТРОИТЕЛСТВО

1.1. Устойчиво устройство на територията. Принципи и цели на устойчивото управление на градската среда

Тенденцията към увеличаване дела на градското население, характерна за страните в цял свят, включително и за България, води до превръщането на градовете в икономически и административни центрове, а така също и в места, където приоритетно се осъществяват основните функции от човешкия жизнен цикъл – обитаване, труд, отдих, обслужване и свързващата ги техническа инфраструктура. Това определя голямото значение на градовете от гледна точка развитието на националната територия като цяло, но в същото време обуславя и концентрацията на редица проблеми, свързани с използването на тяхната територия – презастрояване, замърсяване на околната среда, недостиг на зелени площи, липса на места за паркиране, осигуряване на определен комфорт на обитаване и отдих, осигуряване на обекти на социалната инфраструктура, а така също и изграждане и поддържане на мрежи и съоръжения на техническата инфраструктура. Всичко това поставя на преден план въпросите, свързани с устойчивото устройство на територията и по-конкретно с устойчивото управление на градската среда.

Устойчивото устройство на територията е дейност, насочена към организиране на пространството, в което се осъществява жизненият цикъл на човека, обхващащ функциите обитаване – труд – отдих – обслужване и свързващата ги техническа инфраструктура, при спазване на концепцията да не се излага на риск живота и здравето на бъдещите поколения.

Устойчивото устройство на територията предполага постигането на баланс между две групи разнопосочни интереси: едната група са индивидуалните интереси, а другата група са интересите на обществото като цяло и неговите сегашни и бъдещи потребности

от различни по предназначение сгради, обекти и съоръжения. Търсенето и постигането на баланс между тези две групи интереси следва да се подчинява на следните принципи: комплексност; дългосрочност; нормативност; непрекъснатост; приоритетност; информативност; приемственост; устойчиво развитие¹.

Членството на България в Европейския съюз и необходимостта от хармонизация на българските нормативни документи по устройство на територията с европейските налагат при планирането и регулирането на процесите по изграждане и управление на устойчива градска среда да се вземат предвид следните основни цели на териториалното устройство, заложи в „Ръководните принципи за устойчиво териториално развитие на европейския континент”, подготвени за Конференцията на министрите, отговорни за устройството на територията, през 2000 г. в Хановер²:

- насърчаване на териториалното сближаване чрез балансирано социално-икономическо развитие;
- валоризиране на културното наследство като фактор за увеличаване на регионалната и местната привлекателност;
- насърчаване на качествено развитие на територията.

Посочените цели подчертават връзката и зависимостта между териториалното устройство (пространственото планиране) и равнището на социално-икономическото развитие като цяло.

Устойчивото развитие и управление на градската среда включва търсенето и постигането на баланс между частните и обществените интереси, отделните политики в рамките на града, както и определяне на приоритетите в неговото развитие. Географското положение, демографското и икономическо състояние на всеки отделен град определят индивидуалността на неговото развитие. Устойчи-

¹ Хрелев, Ст. Териториално устройство. Варна: Наука и икономика, 2000, с. 23-24.

² European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT). Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent, adopted on September 2002 in Hanover.

вото управление на градската среда се основава на принципите на устойчиво развитие, с помощта на които се идентифицират основните, ключови проблеми в развитието на града и се очертават възможности за вземане на решения за тяхното преодоляване.

В Лайпцигската харта за устойчиви европейски градове, съгласувана по повод на Неформална среща на министрите, отговарящи за развитието на градските райони и териториална кохезия, министрите се обединяват около общи принципи и стратегии на политиката за развитие на градските райони. В документа те препоръчват³:

1. Използването на повече подходи от политиката за интегрирано развитие на градските райони.

Политиката за интегрирано развитие на градските райони е процес, при който се координират пространствените, секторни и времеви аспекти на основни области от градската политика. В рамките на тази политика министрите подчертават важността на следните стратегии за действия:

– създаване и гарантиране на висококачествени обществени места;

– модернизирание на инфраструктурните мрежи и подобряване на енергийна ефективност;

– проактивна политика за образование и новаторство.

2. Отделяне на специално внимание на изостаналите квартали в контекста на града като цяло.

Приоритетните стратегии за действия в тази връзка са:

– провеждане на стратегии за подобряване на физическата среда;

– укрепване на политиката за местната икономика и местния пазар на труда;

– проактивна политика за образование и обучение на деца и

³ Лайпцигска харта за устойчиви европейски градове – съгласувана по повод на Неформална среща на министрите, отговарящи за развитието на градските райони и териториална кохезия в Лайпциг на 24 - 25 май 2007 г.

младежи;

– насърчаване на ефективния градски транспорт на поносими цени.

Десетте най-важни принципа на устойчивото управление на градската среда, заложи в Ръководството за устойчиво управление на градската среда, са⁴:

Насърчаване и защита на основните права – поставяне на хората в центъра на урбанистичните политики чрез насърчаване на основните права, борба с всички форми на дискриминация и принос за намаляване на бедността и премахване на социалното отхвърляне.

Солидарност в рамките на поколенията и между поколенията – работа по задоволяване на нуждите на сегашните поколения, без да се излага на риск способността на бъдещите поколения да задоволяват своите потребности.

Отворено и демократично общество – гарантиране правата на гражданите на достъп до информация и осигуряване на достъп до правосъдие. Разработване на адекватни канали за консултации и участие за всички заинтересовани страни и сдружения.

Включване на гражданите – засилване участието на гражданите във вземането на решения. Повишаване на образованието и осведомеността на обществото за Устойчивото управление на градската среда. Информирание на гражданите за тяхното въздействие върху околната среда и техните възможности за по-устойчив избор.

Включване на бизнеса и социалните партньори – засилване на социалния диалог, обединяване на социалната отговорност и частно-публичните партньорства с цел развитие на сътрудничество и общи отговорности за постигане на устойчиво потребление и производство в градските райони.

Последователност на политиката и управление – засилване на

⁴ Creedy. A. et. Towards Liveable Cities and Towns. Guidance for Sustainable Urban Management. 2007.

интеграцията и координацията на всички политики на Устойчиво управление на градската среда и координацията на местните, регионални и национални дейности с оглед повишаване на техния принос за устойчивото развитие.

Интеграция на политиките – засилване на интеграцията на икономическите, социални и екологични съображения с оглед на тяхната координираност и взаимно допълване чрез използване в пълна степен на инструментите за по-добра регулация като балансирана оценка на въздействието и консултации със заинтересованите страни.

Използване на най-доброто налично знание – осигуряване при разработването, оценката и изпълнението на икономически разумни и рентабилни политики на основата на най-доброто налично знание.

Принцип на превантивността – при научна или друга несигурност, изпълнение на процедури на оценка и предприемане на подходящи превантивни мерки с оглед управление на риска и избягване на щети за здравето на хората или околната среда.

Замърсителят плаща – вземане на мерки с оглед на това цените да отразяват реалните разходи за обществото в резултат на дейностите по потребление и производство и заставяне на тези, които замърсяват, да плащат за нанасяните от тях щети на здравето на хората и околната среда.

Посочените по-горе принципи доразвиват залегналите осем принципа на устойчивите общности, договорени от министрите на ЕС (Споразумението от Бристол).

Споразумението от Бристол дефинира 8 фундаментални характеристики на устойчивата общност⁵:

- активна, включваща и сигурна;
- добре управлявана;

⁵ Споразумението от Бристол. Заключение на неофициалната среща на министрите по въпросите на устойчивото развитие на общностите, 2005 (www.communities.gov.uk/pub523/, достъп 01.10.2017).

- добри връзки;
- добра инфраструктура на услугите;
- чувствителна към околната среда;
- атрактивна;
- добре изградена;
- гостоприемна за всички.

Социалното равенство и сближаването са в центъра на четири от осемте принципа на устойчивите общности.

Същността на устойчивата градска среда, свързана с постигането на балансирано използване на територията за задоволяване на индивидуалните и обществените потребности на сегашните и бъдещите поколения, прави необходимо нейното изграждане, развитие и управление да се основава на следните основни принципи:

– Приемственост – осигуряване на преход между предходните и бъдещите устройствени решения при отчитане на перспективните потребности на обществото и бизнеса.

– Партньорство – насърчаване на партньорството между гражданите, бизнеса и институциите в процесите по вземане на решения за изграждането и управлението на градската среда, както и в процесите по финансиране на проекти за градско развитие.

– Иновативност – прилагане на нови подходи и методи при планирането на градската среда, отговарящи на променящите се потребности на гражданите и бизнеса.

– Прозрачност – осигуряване на добра осведоменост на обществото относно решенията за планирането, изграждането и управлението на градската среда, както и за резултатите от прилаганите устройствени действия.

– Икономичност – икономично използване на отделните видове територии в рамките на града чрез прилагане на адекватно устройствено планиране с оглед изграждането на различни по предназначение сгради, обекти и съоръжения при опазване на околната среда, ограничаване изземването на неурбанизирани територии и превръщането им в неурбанизирани такива, осигуряване на по-

голям комфорт на обитаване и отдих с повече свободно от застрояване пространство и зелени площи.

– Социална интеграция – осигуряване на равни условия за реализация на основните функции от човешкия жизнен цикъл за всички социални слоеве от населението.

– Йерархичност – изграждането и управлението на градската среда следва да се подчинява на заложените цели, мерки и действия в устройствените концепции, схеми и планове на всички управленски равнища (национално, регионално и местно), а така също и на тези в документите, регламентиращи регионалното (социално-икономическото) развитие.

Сред така предложените принципи водещо значение от гледна точка постигането на устойчива градска среда следва да имат принципите: приемственост, йерархичност и икономичност.

1.2. Териториалното планиране – основа за изграждане на устойчива градска среда

Устойчивата градска среда се свързва с постигането на баланс между обществените и индивидуалните интереси при задоволяване на разнообразните човешки потребности от обекти на обитаването, труда, обслужването и отдиха, а така също и от обекти, мрежи и съоръжения на техническата и социалната инфраструктура.

В тази връзка при изграждането на устойчива градска среда следва да се търси баланс с оглед задоволяване потребностите на сегашните и бъдещите поколения с различни обекти, необходими им за нормалното протичане на човешкия жизнен цикъл, при запазване на онази част от околната среда, която не е подложена на антропогенно въздействие.

Изграждането на устойчива градска среда следва да се съобразява със следните изисквания:

- Задоволяване потребностите на сегашните поколения от необходимите им обекти за осъществяване на човешкия жизнен ци-

къл, без да се излага на риск възможността на бъдещите поколения да задоволяват своите потребности.

- Координация между местните, регионалните и националните институции с цел осигуряване на по-устойчива градска среда.

- Защита и гарантиране на икономическите и социалните интереси на различните субекти (граждани, бизнес организации, публични власти).

- Балансирано развитие на по-силните и по-слабите в икономическо и социално отношение територии на национално, регионално и местно равнище.

- Развитие на публично-частните партньорства с оглед на по-пълноценно и ефективно използване на териториите за задоволяване на обществените и частните интереси.

- Информирание на гражданите относно това как се отразява изграждането и управлението на градската среда върху качеството на околната среда и качеството на живот в градовете.

- Прилагане на „добрите практики“ от други държави и градове, по отношение изграждането на устойчива градска среда.

Изграждането на устойчива градска среда трябва да осигурява преминаване от сегашната ситуация към постигане на целите и задачите в плановете за бъдещото развитие на градовете, както и да е в съответствие с европейските и националните регламенти.

Териториалното планиране и правомощията на институционалните органи, имащи отношение към устройството на територията в България, са застъпени в Закона за устройство на територията (ЗУТ); Закона за кадастъра и имотния регистър; Закона за регионалното развитие; Наредба № 7 за правила и нормативи за устройство на отделните видове територии и устройствени зони; Наредба № 8 за обема и съдържанието на устройствените схеми и плановете и др.

Съвкупността от различни по вид концепции, схеми и плановете има за цел създаването на оптимални условия за изграждането на устойчива жизнена среда.

Институционалните органи, които имат правомощия да планират и управляват територията, а така също и да регулират и контролират нейното устройство, развитие и използване, са определени в ЗУТ. Техните функции са ясно диференцирани и регламентирани, а именно:

- органи с обща компетентност: Народното събрание, Министерски съвет, общински съвети, кметове и областни управители;
- органи със специална компетентност: министър на регионалното развитие и благоустройството, Агенция по геодезия, картография и кадастър;
- помощни органи, които подпомагат органите със специална или обща компетентност: Национален експертен съвет по устройство на територията и регионалната политика; Областен и Общински експертен съвет, които извършват консултативна и експертна дейност;
- държавен контрол върху строителството: Дирекция за национален строителен контрол (ДНСК); Регионални дирекции за национален строителен контрол;
- експертни функции, свързани с дейността по устройство на територията: главния архитект на общината (одобрява планове, издава разрешения); Министъра на регионалното развитие и благоустройството (назначават Национален експертен съвет по устройство на територията и регионалната политика, провежда държавната политика за устройство на територията, ръководи изпълнителните органи, осъществява контрол върху дейността по устройство на територията чрез ДНСК); областен управител (назначават Областен експертен съвет по устройство на територията); кмета на общината (назначават Общински експертен съвет по устройство на територията).

Освен като съвкупност от нормативни, институционални, икономически и екологични мерки, насочени към постигането на баланс при използването на територията, териториалното устройство

трябва да се разглежда и като процес, протичащ в рамките на цялата територия, свързан с планиране на нейното използване. Териториалното планиране изисква създаването и спазването на правила (административни, устройства, икономически, екологични).

Чрез планиране на устройството и застрояването на територията, държавата, респ. общините, трябва да провеждат политика, ориентирана към няколко основни цели:

- организация на пространството;
- балансиране на индивидуалните и обществените интереси;
- решаване на определени икономически, социални и екологични приоритети.

Съгласно ЗУТ, планирането на пространственото развитие обхваща разработването и актуализацията на система от документи за пространствено развитие на национално и регионално равнище, определящи стратегия за интегрирано пространствено развитие, при отчитане на териториалния потенциал и принципите за балансирано устойчиво развитие⁶.

Системата от документи за стратегическо планиране на пространственото развитие, обхватът и съдържанието, както и условията и редът за възлагане, изработване, приемане и прилагане на концепциите и схемите за пространствено развитие се определят в Закона за регионалното развитие. Тази система обхваща⁷:

- Националната концепция за пространствено развитие;
- Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 2;
- Регионалната схема за пространствено развитие на област.

Тези документи се намират в йерархична съподчиненост и се разработват за срок до 15 години с изключение на елементите на

⁶ Чл. 100, Закон за устройство на територията. // ДВ, № 1, 2001, изм. и доп., № 28, 2018.

⁷ Чл. 7а, Закон за регионалното развитие. // ДВ, № 50, 2008, изм. и доп. № 28, 2018.

техническата инфраструктура в тях, които се планират за период до 30 години.

Концепциите и схемите за пространствено развитие имат по-общ характер и дават представа за бъдещите принципни предвиждания за развитието на дадена територия. Устройствените планове (общи и подробни устройствени планове) са по-конкретни и са заложиени в Закона за устройство на територията.

Концепциите и схемите нямат пряко инвестиционно значение. В тях се отразява общата визия за развитието на територията като цяло, съобразно природните, социалните, икономическите, екологичните и др. особености.

На най-високо равнище в устройствената политика в България е Националната концепция за пространствено развитие (НКПР). Тя е документа, който определя стратегията за развитие на националната територия и връзките ѝ със съседни страни и региони.

Националната концепция за пространствено развитие отчита действащите стратегически документи на международно равнище в областта на пространственото развитие и националните стратегически документи за развитие на отделните сектори – транспорт, околна среда, енергетика, икономика, здравеопазване, образование, социални услуги, туризъм и други.

Националната концепция за пространствено развитие определя дългосрочни перспективи и цели за пространствено развитие на националната територия.

Най-общо тя съдържа: функционално-йерархична структура на мрежата от градски центрове, включително с европейско и макро-регионално значение; дефинира агломерационните образувания и зоните им на влияние; дефинира главни и второстепенни оси на развитие, включително оси с европейско и макро-регионално значение; дефинира транспортните коридори и инфраструктурни обекти с международно и национално значение, включително интегрирането на страната с европейската транспортна, енергийна мрежа и мрежите за пренос на природен газ, нефт и нефтопродукти; опреде-

ля зоните за трансгранично и междурегионално сътрудничество.

Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 2 определя стратегията за пространствено развитие на региона и връзките му с други региони от ниво 2 в страната и в съседните държави в макрорегиона.

Разработва се в съответствие с действащата Национална концепция за пространствено развитие и отчита предвижданията на регионално ниво на секторните стратегии в областта на икономическото развитие, здравеопазването, образованието, науката, социалните услуги, транспорта, водния сектор, енергетиката, широколентовите комуникации, туризма и околната среда.

Определя дългосрочни перспективи и цели за пространствено развитие на територията на района.

Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 2 съдържа: функционално-йерархична структура на мрежата от градски центрове (центрове на развитие) в района от ниво 2, включително центрове на общини; функционални зони на градовете – строителни граници и периферни зони на влияние извън строителните граници, строителни граници на центрове на общини и строителни граници на селищни образувания с национално значение; оси на развитие; транспортни коридори и други инфраструктурни мрежи – с национално и регионално значение, включително връзки със съседните региони в страната и с региони в съседни на България държави; структура на пространството – зони с висока степен на урбанизация (централни, периферни), слабо урбанизирани селски райони с наличие на изявен градски център (централни, периферни), слабо урбанизирани райони без изявен градски център (централни, периферни); дефиниране на зони с географска специфика – гранични, планински, крайбрежни; функционално зонироване на пространството – индустриални и бизнес зони с национално и регионално значение, зони за туризъм и отдых с национално и регионално значение, зони за транспортни дейности с национално и регионално значение, природни и защитени зони; цели и обхват на

дейностите за интегрирано градско развитие, включително на градското възстановяване; териториален модел за развитието на територията на района.

Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 3 (област) определя стратегията за пространствено развитие на областта и връзките ѝ с други области в рамките на района от ниво 2 и в съседни райони в страната и в съседните държави.

Разработва се в съответствие с действащата регионална схема за пространствено развитие за района от ниво 2 и отчита предвижданията на областно ниво на секторни стратегии в сферата на транспорта, енергетиката, широколентовите комуникации, водния сектор, икономиката, туризма, околната среда, науката и образованието, здравеопазването, социалните услуги и други.

Регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 3 определя дългосрочни перспективи и цели за пространствено развитие на територията на областта.

Най-общо регионалната схема за пространствено развитие на район от ниво 3 съдържа: функционално-йерархична структура на мрежата от градски центрове в областта; функционални зони на градовете – строителни граници и периферни зони на влияние извън строителните граници, строителни граници на центровете на общини и на други населени места, изявени като центрове, строителни граници на селищни образувания с национално и местно значение; оси на развитие – с национално, регионално и местно значение; транспортни коридори и други инфраструктурни мрежи – с национално, регионално и местно значение, включително връзки със съседните области в района от ниво 2 и трансгранични връзки; структура на пространството – общини с висока степен на урбанизация, слабо урбанизирани селски общини с наличие на изявен градски център и слабо урбанизирани общини без изявен градски център; функционално зонироване на пространството – индустриални и бизнес зони с национално, регионално и местно значение на територията на областта, зони за туризъм и отдих с регионално и местно зна-

чение, зони за транспортни дейности, защитени територии; цели и обхват на дейностите за интегрирано градско развитие, включително на градското възстановяване; специализирани схеми за развитие на индустрията (индустриални и бизнес зони), на транспортната система, на туризма, на енергийните мрежи и услуги и идентифициране на дейности и проекти с регионално и надобщинско значение; териториален модел за развитието на територията на областта.

На най-ниско равнище в системата от документи, регламентиращи устройственото планиране в България, са устройствените планове. Съгласно ЗУТ те са: общи и подробни.

Законодателят е предоставил възможност общия устройствен план (ОУП) да се разработват за териториите на:

- община, като обхващат всички населени места в общината и техните землища;
- част от община и обхващат група съседни землища с техните населени места;
- населено място – град, заедно с неговото землище; територията – предмет на общия устройствен план, може да не съвпада със землището на града;
- селищно образувание с национално значение, съгласно Закона за административно-териториалното устройство на Република България.

През последните години, в България, в резултат от засилено антропогенно въздействие, някои от големите и средните градове разширяват своя териториален обхват извън строителните си граници, като изнасят своите икономически и социални функции в една по-широка територия, обхващайки землищата на няколко населени места. По този начин до известна степен планираното пространство на града почти съвпада с планиране територията на общината. Следователно, би следвало нормативно да се регламентира, ОУП да се разработва само за община, тъй като по този начин планът ще обхване една по-голяма част от територията, като в него ще

се включат няколко съседни населени места. Това ще доведе до създаване на общности от съседни населени места за решаване на общи или сходни проблеми и до известна степен ще осигури търсеното балансирано развитие на техните територии, чрез стимулиране развитието на по-слабо развитите населени места и ограничаване териториалното разрастване на по-големите.

Съгласно нормативната уредба, подробните устройствени планове (ПУП) конкретизират устройството и застрояването на териториите на населените места и землищата им, както и на селищните образувания. В този смисъл ПУП следва да се възприема като инструмент за регулиране използването на земята, конкретно в урбанизираните територии (градове, села, селищни образувания). Още повече, че за разлика от ОУП, влезият в сила ПУП е основание за реализацията на конкретно инвестиционно намерение и разрешаване на конкретна строителна дейност, т.е. ОУП определя начина на използване на съставните структурни части на територията, докато ПУП регламентира правилата и нормативите, за използване и застрояване на поземлените имоти.

С ОУП се определя предназначението на цялата територия (земяделска, горска, урбанизирана и т.н.), на цялата съвкупност от отделни поземлени имоти (урбанизирани и неурбанизирани). В този смисъл ОУП е по-общ и определя предназначението на териториите (като съвкупност от различни видове поземлени имоти), т.е. територията като понятие е по-общо от поземления имот, тъй като в урбанизирана територия може да има поземлени имоти, които не са урегулирани с ПУП и да имат статут на земеделски имот.

Предвижданията на ОУП са задължителна основа за разработването на ПУП. В ЗУТ обаче е предвидено в случаите, в които липсва ОУП на населеното място, то ПУП да изпълнява тази роля. Подобно предвиждане не е достатъчно основателно и логично, тъй като в последните години именно този текст доведе до масовото прилагане на процедурата по изработване и прилагане на ПУП, с което на практика се вземат решения за използването само на отделни по-

землени имоти, без да се дава сметка за това, как тяхното използване по един или друг начин ще се отрази върху бъдещото, цялостно развитие на територията на съответното населено място (град, село). Предоставената от законодателя възможност доведе и до масова практика да се променя предназначението на неурбанизирани земи в урбанизирани, с цел тяхното последващо застрояване, без това да е предвидено в действащ ОУП. Това от своя страна доведе до отнемане на големи площи неурбанизирани земи и до хаотичното урбанизиране и застрояване на някои части от територията на страната. На практика по този начин територията се използва, без да има ясна концепция за нейното развитие, заложен в ОУП. Всичко това в бъдеще ще доведе до проблеми при планиране развитието на цялата територия на населените места, тъй като бъдещото развитие (планиране) ще трябва да се съобрази с оползотворените вече, отделни урегулirани поземлени имоти, застроени и използвани по различен начин, без да са предвидени бъдещите изменения в социално-икономическото развитие на съответната територия, без да е преценен капацитета на техническа и социална инфраструктура, без да е прогнозирано бъдещото „разрастване” или „свиване” на съответното населено място. Всичко това води до неикономично и нецелесъобразно използване на територията като цяло. Същевременно ще се стигне и до неизползване на част от изградените сгради, поради несъобразяване с действителните потребности на населението.

Промяната в предназначението на неурбанизираните земи, както и използването и застрояването на урбанизираните земи, само въз основа на ПУП, отразява интересите на отделни собственици (в някой случаи дори само на един собственик), а не на обществото като цяло, и това до известна степен влиза в противоречие с принципите на устойчивото развитие.

В същото време обаче към 2016 г. само 12 от 265 общини в България имат приети и действащи общи устройствени планове. Голяма част от общините са предприели действия за изработване на ОУП, но все още нямат влезли в сила актуални ОУП. През 2015 и

2016 г. 185 общини в България са сключили споразумения с Министерството на регионалното развитие и благоустройството за предоставяне на финансиране за изработване на общи устройствени планове⁸. Въпреки това процедурата по изработването на актуални ОУП е твърде продължителна и сложна, което забавя процеса на развитие на територията на населените места и по този начин до известна степен ограничава реализацията на инвестиционната инициатива. Ето защо е необходимо институционалните органи да търсят други възможности, когато липсват актуални ОУП, с оглед на това да не се ограничава инвестиционната инициатива, свързана с процесите на социално-икономическо и териториално-устройствено развитие на дадена територия и да не се допуска развитието (застрояването) на поземлените имоти само въз основа на ПУП, без да се предвиди как това развитие ще се отрази на бъдещото планиране на територията като цяло.

С ПУП трябва само да се конкретизира застрояването, а използването на земята (за жилищно строителство, индустриално, зелени площи и т.н.) трябва да се определя само с ОУП. По този начин, веднъж разработен, одобрен и влязъл в сила, този план ще фиксира вида на земеползване в различните части на населеното място и това до известна степен ще намали отнемането на неурбанизирани земи, изграждането на обекти, нарушаващи комфорта на обитаването в жилищните зони, ще доведе до стимулиране инвестиционния интерес в т.н. „депресивни зони”, ще ограничи презастрояването на някои части от територията на страната и т.н. Освен това е необходимо промяната на предназначението на неурбанизираните земи в урбанизирани да става само ако това е предвидено в ОУП. Всичко това ще гарантира изграждането и управлението на една устойчива градска среда.

Разработването на устройствените планове трябва да е съобра-

⁸ <http://www.mrrb.government.bg/bg/informaciya-vuv-vruzka-s-izgotvyaneto-na-obsti-ustrojstveni-planove-na-obstinite/> (достъп 15.09.2017).

зено със степента на изграденост на територията, с възможностите и необходимостта от бъдещо застрояване и благоустрояване (озеленяване, места за паркиране, мрежи и съоръжения на техническата инфраструктура и т.н.).

Устойчивата градска среда налага осъществяването на определени регулиращи функции от страна на институционалните органи – пряко или косвено ангажирани с управлението на националната територия и нейните структури.

Предоставената от държавата самостоятелност на общините по отношение разработването на устройствените планове и липсата на регулативна рамка в някои случаи водят до разрастване на градовете, отнемане на неурбанизирани площи, намаляване на инвестиционния интерес към определени урбанизирани зони (територии).

Регулативната рамка позволява насочване на инвестиции към по-слабо урбанизираните (обезлюдените) населени места за обновяване на урбанизираните зони в тях и повишаване на инвестиционната им привлекателност, чрез превръщането им в по-пригодни места за живеене, труд и отдих.

Липсата на регулация на процесите по изграждане на устойчива градска среда от страна на централните органи може да доведе до:

- прекомерна капитализация на една част от територията на страната;
- продължаващо отнемане на неурбанизирани земи и тяхното последващо застрояване;
- продължаващо изоставяне на вече урбанизирани територии в малките населени места;
- задълбочаване на проблемите на големите градове (липса на места за паркиране и гариране, намаляване на зелените площи, пре-застрояване и т.н.).

Всичко това създава опасност от формиране на една неблагоприятна структура на използване на националната територия – нали-

чие на силно урбанизирани и слабо урбанизирани територии.

Това е предпоставка за целенасочено въздействие върху процесите по териториално планиране от страна на всички управленски равнища за осигуряване на по-устойчиво и балансирано използване на националната територия като цяло.

Централните органи следва да контролират и регулират използването на отделните видове територии чрез прилагането на нормативни инструменти (закони, правилници, наредби), както и финансови механизми (данъци, преференции, субсидии и т.н.), нормативно регламентиране на участието на гражданите при вземане на решения за изграждане на устойчива градска среда, регламентиране на партньорството между общините и частния сектор, а така също и изграждане и поддържане на система за мониторинг на градската среда.

Засилването на гражданското участие в процеса на вземане на решения по изграждане на устойчива градска среда ще създаде възможности за нейното по-рационално (балансирано) използване. Партньорството между общинските органи и гражданите е механизъм, който ще спомогне за по-устойчива градска среда.

Добър пример за ангажираност на гражданите в процесите по вземане на решения би могъл да се заимства от град Бристол (Великобритания)⁹, където се използват индикатори за качеството на живота за мониторинг на устойчивото развитие на града. Тези индикатори показват какво трябва да се подобри и какво е въздействието на политиките и инициативите. Индикаторът за пригодност на живеене (% на жителите, които са доволни от качеството на околната среда) се основава на ежегодно изследване на оценките, които гражданите дават на осемте местни аспекта на околната среда (улично осветление, шум, замърсяване и т.н.). Този индикатор се измерва във всеки район на града и се анализира демографски. Ре-

⁹ Creedy. A. et. Towards Liveable Cities and Towns. Guidance for Sustainable Urban Management, 2007, p.11.

зултатите се използват за подпомагане на вземащите решения за подобряване на местата с най-лошо качество на околната среда („черни точки“), за насочване на ресурсите към приоритетни райони и за измерване на ефекта от предприетите дейности.

Този подход за мониторинг на устойчивото развитие на града би могъл да се адаптира и усъвършенства за целите на устойчивото изграждане и управление на градската среда в България. Индикатор за задоволеност на гражданите от различни обекти би могъл да се въведе и да се изчислява на определен период от време. Гражданите могат да дават оценка на задоволеността от различни видове обекти и съоръжения (места за спорт и отдих, търговски обекти, обекти на жилищното строителство, административни обекти, мрежи и съоръжения на техническата и социалната инфраструктура и др.). Този индикатор би могъл да се измерва за всеки район на града и да се взема предвид при разработването на териториалноустройствените планове, което ще даде възможност за по-целесъобразно използване на територията в различните места на града (компенсиране недостига на един вид обекти и съоръжения и недопускане на прекомерна концентрация на други видове).

Териториалното разрастване на някои градове е свързано с необходимостта от допълнителни инвестиции за техническа инфраструктура (пътища, водоснабдяване, канализация и т.н.) и социална инфраструктура (детски градини, училища, болници и т.н.), което налага да се търсят възможности за включване на инвеститори, които да поемат част от тези капитални разходи.

Динамичните промени в социалноикономическите процеси поставят пред градовете и въпроса за възстановяването и реконструкцията на техните урбанизирани зони, и по-скоро на т.нар. „депресивни“ урбанизирани зони. В повечето случаи тези изоставени и неизползваеми зони са частна собственост, но тяхното неизползване нанася множество икономически, социални и екологични щети, още повече че тяхното осъвременяване и повторно използване би довело до ограничаване териториалното разрастване на големите градове

за сметка на неурбанизирани земи. Повторното използване на т.нар. „депресивни“ урбанизирани зони може да се постигне с партньорство между собствениците на земята и местните власти с оглед финансиране на тяхното обновяване, чрез промяна във функционалното им предназначение или чрез тяхната териториална модернизация.

1.4. Интегрирани планове за градско възстановяване и развитие – задължително условие за европейско финансиране на проекти за устойчива градска среда

Интегрираното градско развитие обуславя използването на нов подход към провеждането на градската политика. Този подход е „интегриран“, тъй като съчетава взаимното въздействие на икономическото, социалното, екологичното и устройственото развитие на градовете.

Съчетаването на икономическото, социалното, екологичното и устройственото измерение в развитието на градовете, както и засилването на партньорството между институционалните органи, гражданите и бизнеса са в основата на интегрирания подход за устойчиво развитие на градовете. В тази връзка от важно значение е изясняването на същността и ролята на интегрираните планове за градско възстановяване и развитие на градовете в България и тяхното място в системата на документите, свързани с териториалноустройственото (пространственото) и социално-икономическото планиране (регионалното).

Концепцията за „интегрираният подход“ в градското развитие е разработена през 1990-те години на 20-ти век във връзка с проектите за обновяване на необлагодетелстваните райони. Тя е свързана с насърчаване на „холистичния“ подход, който съчетава пространствените, икономическите и социалните измерения на градското развитие.

Институционалната основа на интегрираният подход за обно-

вяване на градската среда се поставя от Европейската комисия със стартирането на градските пилотни проекти. По този начин се до-развива концепцията, която вече включва не само обновяването на необлагодетелстваните райони, но и всички елементи на градската среда: транспорт, планиране, икономика, инфраструктура, околна среда и т.н. Всичко това налага осъществяването на вертикална интеграция между различните нива на управление – национално, регионално, местно, с частния сектор и гражданското общество¹⁰.

Прилагането на интегриран подход в градското развитие създава предпоставки и възможности за европейските градове да посрещнат предизвикателствата, произтичащи от глобализацията, демографските процеси и климатичните промени.

Интегрираното развитие на градовете се реализира чрез интегрирани планове за градско възстановяване и развитие, с които се осигурява пространствена, времева и фактическа координация и интеграция на различни политики и планови ресурси за постигане на дефинирани цели с използване на специфични финансови инструменти¹¹.

Изработването и прилагането на Интегриран план за градско възстановяване и развитие (ИПГВР) е задължително условие за финансиране на проекти за устойчиво градско развитие по линия на Европейските фондове за периода 2014-2020 г.

Чрез методите на интегрираното териториално планиране, стратегическото планиране на регионалното развитие и традиционното устройствено планиране ИПГВР целят да осигурят планова основа за устойчиво развитие на някои градове през периода 2014-

¹⁰ European exchange and learning programme promoting sustainable urban development, Understanding integrated urban development, available at: <http://urbact.eu/en/header-main/integrated-urban-development/understanding-integrated-urban-development/> (07.07.2017).

¹¹ Методически насоки за разработване и прилагане на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие (изменение). Министерство на регионалното развитие и благоустройството, София, май 2015.

2020 г., в условията на партньорство, публичност и ангажираност на заинтересованите страни.

ИПГВР имат за цел разрешаването на най-важните проблеми на градовете, като се създадат условия за по-ефективно усвояване на потенциала и сравнителните предимства на градската територия.

По смисъла на § 1., т. 6. от Допълнителните разпоредби на Закона за регионалното развитие в България „интегрирания план за градско възстановяване и развитие е стратегия, с която се определят интегрирани действия за справяне с икономическите, екологичните, климатичните, демографските и социалните проблеми в градските райони, като се отчита необходимостта от насърчаване на нови връзки между градските и селските райони, разработена за прилагането на оперативните програми, финансиращи проекти в градовете”¹².

Стремежът към постигане на балансирано, устойчиво и интегрирано градско развитие налага към така представената дефиниция да се отнесе и устройственото планиране и развитие на територията, при отчитане резултатите от прилагането на устройствени решения в миналото и настоящите, и бъдещите потребности на различните субекти от различни по вид сгради, съоръжения и площи.

Дефиницията, представена в Методическите насоки за разработване и прилагане на интегрираните планове за градско възстановяване и развитие, е: „свкупност от свързани във времето и пространството проекти, действия и инвестиционни намерения, които се прилагат в определени градски зони за въздействие в градовете, принадлежащи към целевата група, която включва градовете от определения в Националната концепция за пространствено развитие модел за умерено полицентрично развитие на българската територия”¹³. Той интегрира политики и обединява разнородни участници

¹² § 1., т. 6. от ДР на Закона за регионалното развитие. // ДВ, № 50, 2008, изм. и доп., № 28, 2018.

¹³ Моделът за умерено полицентрично развитие на българската територия

за тяхното съвместно провеждане, като допринася за реализация на визията и стратегията за развитие на града, респ. конкретни приоритети за развитието, определени в действащите стратегически документи”¹⁴.

Интегрираните планове за градско възстановяване и развитие следва да се разглеждат като съвкупност от свързани във времето и пространството проекти, действия и инвестиционни намерения, които се прилагат в определени зони за въздействие в градовете, като осигуряват икономическото, социалното, териториално-устройственото и екологичното развитие на целият град. Тези планове са интегриращата основа на политиките за териториално-устройственото и социално-икономическото развитие на различните управленски равнища. Те формират и необходимостта да се обединяват участниците, като допринасят за постигането на цялостно балансирано развитие на националната територия.

В Методическите насоки е регламентирано ИПГВР да се изработват за част/и от града като обособена/и територия/и, наречена/и „зона/и за въздействие”.

Зоната за въздействие е обособена градска територия с определено основно функционално предназначение, със сходни характеристики и състояние на физическата среда, социална и етническа структура на населението, характер и структура на основните фондове. Зоните за въздействие се определят съобразно отразени в Приложение 1 на Методическите насоки критерии и могат да бъдат:

„Зони с преобладаващ социален характер” – градски територии с предимно жилищни функции. Признакът за интегрираност на този тип зони е обхващане проблемите на обитаването, отчитайки

включва 1 град от 1-во йерархично ниво, 9 града от 2-ро йерархично ниво, 29 града от 3-то йерархично ниво и 28 града от 4-то йерархично ниво.

¹⁴ Методически насоки за разработване и прилагане на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие (изменение). Министерство на регионалното развитие и благоустройството, София, май 2015.

комплексното състояние на жилищната среда – степен на изграденост и състояние на техническата и социалната инфраструктура, качествата на жизнената среда. Те обхващат проблемите на обитаването, като се взема предвид състоянието на жилищната среда – степента на изграденост и състоянието на техническата и социалната инфраструктура, качествата на жизнената среда.

„Зони с потенциал за икономическо развитие” – с преобладаващо предназначение за производствени и бизнес дейности, с функционални, средови характеристики и състояние на техническата инфраструктура, които не удовлетворяват инвестиционното търсене за развитие на съществуващите и на нови икономически дейности, както и свободни територии с такова предназначение, определено с устройствените планове.

„Зони на публични функции с висока обществена значимост” – централна градска част, централни пешеходни зони и други зони с налична или възможна концентрация на функции с публичен характер с висока обществена значимост, зони с преобладаващ брой сгради с административни и обществени функции, както и наличие на сгради – недвижими културни ценности. Тук се отнасят проблеми, свързани с физическите и експлоатационните характеристики на публичната среда и тяхното отстраняване (инженерни мрежи, благоустрояване, както и създаване на условия за изграждане на други обекти, финансирани от други източници, но част от комплексната интервенция), ефектът от което ще засяга цялата или значителни части от градското население по отношение на качеството на живот, екологическите и естетическите качества на жизнената среда, привлекателността на града и условията на стимулиране на икономическия растеж.

Допустимо е и определянето на зони за въздействие със смесено функционално предназначение, които съдържат публични функции с висока обществена значимост.

Нормативно интегрираните планове за градско възстановяване и развитие са регламентирани в системата на стратегическото пла-

ниране на регионалното развитие в Закона за регионалното развитие. Като сравнително нов документ в планирането на социално-икономическото и териториалноустройственото развитие на България, не са съвсем ясни резултатите, които евентуално ще се получат при тяхното разработване и прилагане.

Йерархичната съподчиненост между ИПГВР и концепциите, схемите и плановете на териториалноустройственото (пространственото) планиране от една страна и стратегиите и плановете на регионалното планиране от друга, не е достатъчно ясна. В Закона за регионалното развитие ИПГВР се разглежда като стратегия, с която се определят интегрирани действия за справяне с икономическите, екологичните, климатичните, демографските и социалните проблеми в градовете, разработена с цел финансиране на проекти в градовете по европейски програми, а в Методическите насоки като съвкупност от проекти, действия и инвестиционни намерения за определени градски зони. В този смисъл до известна степен съществува противоречие, тъй като в ЗРР ИПГВР са отнесени към системата от документи за стратегическо планиране на социално-икономическото развитие (без да е ясна връзката им с останалите документи на регионалното развитие). Същевременно в Насоките е посочено, че по същество тези плановете следва да очертаят конкретни инвестиционни намерения, което противоречи на разбирането за стратегическо планиране на пространственото развитие, при което съвкупността от документи нямат конкретно инвестиционно предназначение, а отразяват само общата концепция и визия за развитие на града. С пряко инвестиционно значение са подробните устройствени плановете, които се изготвят въз основа на общите устройствени плановете. Още повече, че за разлика от общите устройствени плановете, ИПГВР имат средносрочен характер. Всичко това налага по-ясна регламентация на мястото и връзката на ИПГВР в системата от документи за регионално развитие, а така също и в системата от документи за пространствено развитие. Предвид основната цел на разработването на ИПГВР, а именно – възможности за получаване

на безвъзмездно европейско финансиране на проекти, насочени към конкретно определени градски зони, би следвало тези планове да се разглеждат по-скоро като свързващ елемент между стратегическото планиране на пространственото и регионалното планиране, а така също и общите устройствени планове на градовете, респ. на общините.

ИПГВР следва да се възприемат като иновативни инструменти, отразяващи връзката между териториално-устройственото и социално-икономическото развитие в рамките на дадена територия, чрез осигуряване на интеграция между концепциите и схемите за пространствено развитие и устройствените планове, а така също и стратегиите и плановете на регионалното развитие.

Йерархизацията на интегрираните планове за градско възстановяване и развитие с документите, регламентиращи устройството на територията и социално-икономическото развитие, ще насърчи интегрираното развитие на градовете чрез изготвяне на цялостна концепция за развитие на градската територия или на определени градски зони. По този начин ще се насърчи прилагането на подхода „отдолу-нагоре”, т.е. конкретизацията на проблемите в определени градски зони в даден град ще даде възможност за определяне и актуализиране на цялата визия за развитието на града, заложена в общия устройствен план.

От друга страна като се има предвид, че документите на пространственото и регионалното развитие се намират в йерархична зависимост е необходимо при разработването на ИПГВР да се вземат предвидженията, заложи в устройствените концепции, схеми и планове, както и тези, заложи в стратегиите и плановете за регионално развитие с оглед осигуряването на балансирано и дългосрочно развитие на територията като цяло, а не само на отделни части от градската територия. Това ще осигури подхода „отгоре-надолу”, т.е. обвързването на интегрирания план за възстановяване и развитие на градовете с целите, заложи в стратегическите документи на национално, регионално и местно равнище.

От гледна точка на основната цел на разработване, интегрираните планове следва да се възприемат като средносрочни документи, които конкретизират целите и мерките, заложи в действащите планове за регионално развитие и в устройствените планове на градовете (общините), придавайки пространствен израз на проблемите и решенията в различните видове зони, а така също и като задължително условие за използване на възможностите за европейско финансиране на проекти за изграждането на по-устойчива градска среда.

Глава II

ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СТРОИТЕЛСТВОТО. ИНСТИТУЦИОНАЛНА И НОРМАТИВНА РАМКА ЗА НЕГОВОТО РАЗВИТИЕ

2.1. Същност и състояние на сектор „Строителство“

Сектор „Строителство“ е един от секторите на икономиката, който създава материалните предпоставки и инфраструктурата за функционирането на всички останали сектори и обществени дейности. Според Б. Чапаров¹⁵, строителството е сектор от националното стопанство, който създава нови дълготрайни материални активи (сгради и съоръжения), извършва разширение, реконструкция и модернизация, както и ликвидация на съществуващи дълготрайни активи с производствено и непроизводствено предназначение.

Всеки сектор на икономиката притежава особености, които го отличават от останалите сектори и оформят неговия облик. И. Степанов¹⁶ класифицира особеностите на сектор „Строителство“ на общи и специфични. Към общите спадат:

1. Нестационарност, временен характер и нееднотипност на строителния производствен процес и крайната продукция.
2. Техническа взаимосвързаност на всички процеси, включващи се в състава на строителния процес.
3. Неустойчивост на съотношенията на строително монтажните работи по сложност и вид в течение на месеците, което затруднява разчета на числеността и професионалната квалификация на работещите.
4. Участие на различни организации в производството на крайната продукция.
5. Значителна роля на климата и местните условия в строител-

¹⁵ Чапаров, Б. Състояние и тенденции в развитието на строителството в Република България. Варна: Наука и икономика, 2012, с. 24-25.

¹⁶ Степанов, И. Экономика строительства. Москва: Юрайт, 2007, с. 20-23.

ните работи.

Специфичните особености на сектор „Строителство“ са следствие от многообразието на строителна продукция.

1. Строителството на промишлени обекти се характеризира с концентрация на определена територия и сложност на обектите.

2. Строителството на транспортни обекти, магистрални водопроводи, мелиорации, селскостопански обекти и електропреносни линии се характеризира с отдалеченост на обектите и подвижност на работните места.

3. Жилищното строителство се характеризира с необходимостта от допълнително изграждане на допълнителни обекти на техническата и социалната инфраструктура.

Най-пълна и прецизна класификация на особеностите на сектор „Строителство“ предлага Б. Чапаров¹⁷. Той разделя особеностите на строителството на технико-икономически и обществено-икономически, като технико-икономическите от своя страна се подразделят на общи и специални. Към общите особености се причисляват тези, които важат за целия строителен сектор, без значение вида на крайния строителен продукт. Към тези особености спадат нестационарността, временният характер и нееднотипността на строителното производство; технологичната зависимост на всички операции, които влизат в състава на строителното производство; променливите съотношения на строително-монтажните работи по вид и сложност; ролята на местния климат и условия в строително-монтажните работи и участието на различни предприятия в производството на крайния строителен продукт. Тези особености от своя страна се подразделят на особености, свързани със:

– строителната продукция – свързаност със земята, производство по поръчка и на мястото на потреблението, значителен обем на строителния продукт и голяма дълготрайност;

¹⁷ Чапаров, Б. Състояние и тенденции в развитието на строителството в Република България. Варна: Наука и икономика, 2012, с. 26.

– строителните процеси – подвижност на строителния процес, дълга продължителност, силно влияние от метеорологичните условия, разпокъсаност на процеса и др.;

– ресурсите (материални, човешки и др.) – ниска степен на механизираност, липса на стационарност на работните места и др.

Към технико-икономическите особености на строителството Б. Чапаров отнасят обособяването на строителното производство към определена част от обществото, обособяването на различните дейности в рамките на даден сектор и обособяването на отделни дейности в рамките на дадено предприятие.

Според нас към технико-икономическите особености следва да добавим и силната зависимост на сектора от външната бизнес среда. Сектор „Строителство“ е първият, който реагира както при негативни икономически явления като рецесия и криза, така и при подем на икономиката.

Значимостта на сектора за националната и евросъюзната икономика е обусловена от множество причини. Както бе споменато по-рано, секторът създава материалните предпоставки и инфраструктурата за функционирането на всички обществени области. Качеството на строителството оказва пряко влияние върху качеството на живот и работа на хората. Към дотук изброените причини, които обуславят значимостта на сектор „Строителство“, следва да добавим и неговата роля в постигането на определени цели в областта на екологията и енергийната ефективност и за устойчиво развитие на обществото.

Предвид спецификата и особеностите на сектора неговото състояние следва да бъде проучено по отношение на определени показатели: брой предприятия и заети в сектора; произведена продукция; оборот; добавена стойност по факторни разходи; покупка на стоки и услуги; разходи за персонал и възнаграждения; разходи за придобиване на дълготрайни материални активи; преки чуждестранни инвестиции; приходи от строително-монтажни работи, ново строителство и подобрения и текущ ремонт; жилищен фонд в стра-

ната и издадени разрешителни за строеж.

А) Брой предприятия и заети в сектор „Строителство“ – този показател дава информация за конкурентната среда в сектора, в зависимост от броя и размера на участниците на съответните пазари (виж таблица 2.1).

Таблица 2.1

**Брой предприятия и заети лица в сектор „Строителство“
в периода 2011-2016 г.**

(бр.)

Показатели	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Брой предприятия	19 543	19068	18738	18908	19367	19 526
Заети лица	161500	150381	145504	147163	147 247	124 379

Източник: НСИ.

Данните от таблицата бележат негативната тенденция към намаляване на броя на строителните предприятия за периода 2011-2013. След 2013 г. е налице плавна тенденция към увеличаване броя на строителните предприятия. През 2016 г. броят на строителните предприятия в България е 19 526, което в номинално изражение означава със 159 предприятия повече в сравнение с 2015 г. Въпреки тенденцията към увеличение след 2014 г., броят на предприятията през 2016 г. остава по-нисък в сравнение с 2011 г.

Подобни са и тенденциите относно заетите лица в сектора. През 2012 г. заетите в сектора намаляват с 11 119 души спрямо предходната година, а през 2013 г. – с още 4 788 души. През следващите две години се наблюдава плавна тенденция към увеличение на заетите в сектора – съответно с 1659 души през 2014 г. и с 111 души през 2015 г. През 2016 г. броят на заетите е 124 379, което е с 18.3% по-малко спрямо 2015 г.

Б) Произведена продукция на предприятията от сектора, оборот добавена стойност по факторни разходи и покупка на

стоки и услуги – информация за тези данни се съдържа в табл.2.2:

Таблица 2.2

Основни показатели за сектор „Строителство“ в периода 2011-2016 г.

(млн. лв.)

Показатели	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Произведена продукция	12818 200	12899899	12698161	14944529	17852816	11570 990
Изменение спрямо предходната година (%)	-	0.6	-1.6	15.1	16.3	-35.2
Изменение спрямо 2011 г.	-	0.6	- 0.9	14.2	19.2	-9.7
Оборот	13690806	14021789	13394916	15498830	18222524	11349197
Изменение спрямо предходната година %	-	2.4	- 4.7	13.6	14.9	-37.3
Изменение спрямо 2011 г. (%)	-	2.4	- 2.2	11.7	24.9	-17.1
Добавена стойност по факторни разходи	2595897	2430795	2297705	2673413	3308376	2708407
Изменение спрямо предходната година (%)	-	6.8	-5.8	14.1	19.2	-18.1
Изменение спрямо 2011 г. (%)	-	6.8	-12.9	2.9	21.6	4.1
Покупка на стоки и услуги	11416983	11694215	11592148	13352225	15103351	9401182

Изменение спрямо предходната година (%)	100.00	2.4	-0.8	13.2	11.6	-37.7
Изменение спрямо 2011г. (%)	-	2.4	1.5	14.5	14.4	-17.7

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от таблица 2.2 показват, че произведената от строителните предприятия продукция се увеличава незначително през 2012 г. спрямо 2011 г. с 0.6. През 2013 г. се наблюдава лек спад – с 1,6% по-малко спрямо предходната година и с 0.9% спрямо 2011г. След спада през 2013 г. започва нейното увеличение. През 2014 г. увеличението е с 15.1% спрямо 2013 г. Най-осезателно е увеличението през 2015 г. спрямо 2014 г. – с 16.3% и с 19.2% спрямо 2011 г. През 2016 г. произведената продукция в сектора намалява с около 35% спрямо предходната година.

Аналогична тенденция се наблюдава при оборота: най-значително е увеличението през 2015 г. – с 14,9% спрямо предходната година и с 24.9% спрямо 2011 г. Най-ниски стойности на оборота са отбелязани през 2016 г., когато е регистриран спад с 37.3% спрямо стойностите от 2015 г. и със 17.1% спрямо стойностите от 2011 г. Добавената стойност по факторни разходи и покупката на стоки и услуги от строителните предприятия е с най-високи стойности през 2015 г. Увеличението е с 19.2% спрямо 2014 г. и с 21.6% спрямо 2011 г. При показателя „Покупка на стоки и услуги“ най-високи стойности се наблюдават през 2015 г. През 2016 г. е регистриран спад с около 38% спрямо предходната година.

В) Разходи за персонал и възнаграждения в сектор „Строителство“:

Таблица 2.3

**Разходи за персонал и възнаграждения в сектор „Строителство“
в периода 2011-2016 г.**

(млн. лв.)

Показатели	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Разходи за възнаграждения	1104706	1086836	1118759	1263436	1337536	1275170
Разходи за персонал	1291555	1268352	1303609	1464551	1547808	1472572

Източник: НСИ.

Данните за разходите за персонал и възнаграждения в българските строителни предприятия бележат тенденция към увеличение до 2015 г. Причините за това са увеличеното строително производство през този период. Увеличението на разходите за възнаграждения през 2015 г. е с 17.5% спрямо 2011 г. и с 5.6% спрямо 2014 г. При разходите за персонал увеличението за 2015 г. спрямо 2014 г. е с 83 257 млн. лв. повече спрямо 2014 г. или с 6,6%. През 2016 г. отново се наблюдава незначителен спад на разходите за възнаграждения и разходите за персонал, но въпреки това стойностите са по-високи от тези за 2011 г.

Г) Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) от предприятията в сектор „Строителство“ – това са фактически извършените разходи за закупуване на земя и за изграждане на сгради, строителни съоръжения и конструкции чрез възлагане и по стопански начин, за доставка и монтаж на ДМА, за закупуване на машини, съоръжения, оборудване и транспортни средства, за геоложки и хидроложки проучвания, за проучвателни и проектантски работи, обслужващи строителството и други разходи, свързани с придобиването на ДМА (виж таблица 2.4).

Таблица 2.4

**Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи
от предприятията в сектор „Строителство“ в периода 2011-2016**

(млн. лв.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Разходи за ДМА в сектор „Строителство“	1146482	1088400	1299871	1903340	1514954	1 074 825
Разходи за ДМА общо за страната	17913925	19091492	18089215	20123833	21191026	17 671 830

Източник: НСИ

Данните от таблица 2.4 свидетелстват за тенденция към увеличаване на разходите за ДМА в страната през последните две години на разглеждания период, като изключение е 2013 г., в която се наблюдава спад спрямо 2012 г. През 2016 г. отново е налице спад спрямо 2015 г., който възлиза на 29.1%.

Що се отнася до сектор „Строителство“ – липсва ясно изразена тенденция на повишение или намаление на разходите за ДМА. Най-високи са били разходите за ДМА през 2014 г., а най-ниски – през 2016 г., където намалението е с 20.4% спрямо предходната година. През 2015 г. разходите намаляват с 25.6% спрямо разходите за 2014 г. Въпреки това са с 24.4% повече спрямо 2011 г.

Д) Преки чуждестранни инвестиции в сектор „Строителство“:

Таблица 2.5

**Преки чуждестранни инвестиции в сектор „Строителство“
в периода 2011-2016**

(млн. EUR)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Преки чуждестранни инвестиции в сектор „Строителство“	778273.7	915702.0	929090.5	917357.0	755016.2	608812.6

Изменение спрямо предходната година (%)	-	15.1	1.5	-1.3	-17.7	-19.4
Изменение спрямо 2011г.	-	15.1	6.3	15.2	- 2.9	-21.8

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Статистическите данни свидетелстват за увеличение на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в сектора за периода 2011-2013 г., след което следва тяхното рязко намаление през следващите години и най-вече през 2016 г. – с 19. 4% спрямо предходната година и с 21. 8% спрямо 2011 г. През 2014 г. ПЧИ намаляват с 1,3% спрямо 2013 г., а през 2015 г. – със 17,7% спрямо 2014 г. Стойностите на ПЧИ в сектора през 2015 г. са по-ниски и от 2011 г. – с 2,9%. Най-високи са стойностите на ПЧИ през 2013 г. – 929 090.5, което е с 1,5% повече спрямо предходната година.

Е) Приходи от строително-монтажни работи, ново строителство и подобрения и текущ ремонт – в таблици 2.6 и 2.7 и 2.8 са включени данни за стойността на постъпленията от ново строителство и подобрения и текущ ремонт.

Таблица 2.6

Приходи от строително-монтажни работи в периода 2011-2016

(млн. лв.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Строителни и монтажни работи	11931	12046	11654	13744	16984	10316
В това число: Жилищно строителство	2041	1701	1686	1684	1809	2407
%	17.1	14.1	12.3	12.3	10.7	23.3
Нежилищно строителство	3289	3589	3363	3336	3978	2821
%	27.6	29.8	28.9	24.3	23.4	27.4
Гражданско строителство	6601	6756	6605	8724	11197	5088
%	55.3	56.1	56.7	63.5	65.9	49.3

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от таблицата свидетелстват за увеличение на приходите от строително-монтажни работи през последните години за всички видове строителство до 2015 г. През 2016 г. е налице спад с 6 668 млн. лв. Най-голям е дялът на приходите в гражданското строителство (около 50%) през целия изследван период, като процентите се увеличават с всяка следваща година и достигат до 65,9 през 2015 г. Положителен момент е тенденцията към увеличаването на приходите от СМР от жилищното строителство през изследвания период. Нежилищното строителство формира между 27.6% и 23.4% през периода 2011-2016 г. Спад бележат постъпленията от жилищно строителство – с 19.7% спрямо 2014 г. и с и 30.1% спрямо 2011 г. Данните от таблицата показват увеличение на постъпленията от гражданско строителство – с 22.1% спрямо 2014 г. При нежилищното строителство се редуват периоди на покачване с периоди на спад, като през 2015 г. се наблюдава увеличение на приходите с 17.4% спрямо 2014 г. Най-ниски са били приходите от ново строителство и подобрения при нежилищното строителство през 2016 г. – 2078 млн. лв.

Таблица 2.7

Приходи от ново строителство и подобрения в периода 2011-2016

(млн. лв.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Строителни и монтажни работи	11027	11107	10689	12655	15758	9184
Жилищно строителство	1785	1449	1412	1380	1474	2018
Нежилищно строителство	2641	2902	2672	2551	3087	2078
Гражданско строителство	6601	6756	6605	8724	11197	5088

Източник: НСИ.

Оптимистични са данните за приходи от текущ ремонт за разглеждания период. (виж таблица 2.8):

Таблица 2.8

Приходи от текущ ремонт за периода 2011-2016

(млн. лв.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Строителни и монтажни работи	904	939	965	1089	1226	1132
Жилищно строителство	256	252	274	304	335	389
Нежилищно строителство	648	687	691	785	891	743
Гражданско строителство	х	х	х	х	х	х

Забележка: х – поради естеството на данните не може да има случай.

Източник: НСИ.

Данните позволяват да се обобща, че е налице положителна тенденция към увеличение на приходите от текущ ремонт в жилищното и нежилищното строителство, като тази тенденция е най-изявена през предпоследната година на разглеждания период. Увеличението през 2015 г. спрямо 2014 г. е с 9,3% при жилищното строителство и с 11,9% при нежилищното строителство. През 2016 г. се наблюдава спад в приходите от нежилищното строителство – с около 16% спрямо 2015 г.

Според С. Стоянов¹⁸ жилищният фонд е основният индикатор за състоянието и тенденциите на сектор „Строителство“. Информация за броя на жилища в страната, както и тяхното разпределение по брой стаи, се съдържа в таблица 2.9.

¹⁸ Стоянов, Ст. Развитие на пътното строителство в България. Варна: Наука и икономика, 2012, с. 89.

Таблица 2.9

Жилища в периода 2011-2016 по брой на стайте

Година	Общо за страната	Жилища по броя на стайте					
		1-стайни	2-стайни	3-стайни	4-стайни	5-стайни	6-стайни
2011	3899750	348156	1272371	1300250	613977	192925	172071
2012	3909348	349490	1276117	1303285	614735	193298	172423
2013	3918241	350508	1279982	1305886	615491	193670	172704
2014	3927769	351951	1283841	1308465	616470	194004	173038
2015	3935105	352978	1286483	1310680	617260	194383	173321
2016	3 943 989	354 200	1 289 994	1 313 402	618 052	194 747	173 594

Източник: НСИ.

През 2016 г. броят на жилищата в страната е 3 943 989, което е с 888 жилища повече спрямо предходната година и с 44 239 жилища повече спрямо 2011 г. Най-висок е дялът на двустайните и тристайни жилища. През разглеждания период те съставляват около 66% от общия брой жилища в страната.

Пряко свързани с развитието на сградния фонд и състоянието на сектор „Строителство“ са издадените разрешителни за строеж на различните видове сгради (виж таблици 2.10, 2.11 и 2.12).

Таблица 2.10

Издадени разрешителни за строеж на жилищни сгради за периода 2011- 2016

Показател	Мярка	Години					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
Жилищни сгради	бр.	4871	4238	4120	4245	4310	4460
Разгъната застроена площ	кв. м	1192119	1433232	1604718	2049612	1785003	2428167

Източник: НСИ.

Издадените разрешителни за строеж на нови жилищни сгради през 2016 г. са със 150 повече спрямо 2015 г. и с 411 по-малко спрямо 2011 г. Най-много разрешителни за строеж на жилищни

сгради са издадени през 2011 г. Наблюдава се тенденция към увеличение разгъната застроена площ на жилищните сгради, като изключение е 2015 г. Тогава се наблюдава намаление с 12.1% спрямо 2014 г. или с 264 609 кв.м по-малко.

Таблица 2.11

Издадени разрешителни за строеж на административни сгради за периода 2011-2016

Показател	Мярка	Години					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
Жилищни сгради	бр.	221	170	156	187	157	163
Разгъната застроена площ	кв. м.	149944	210781	137386	174777	172652	285438

Източник: НСИ.

Данните свидетелстват за тенденция към намаляване на броя на издадените разрешителни за строеж на административни сгради през периода 2011-2015 г. Изключение от тази тенденция е 2014 г., през която разрешителните за строеж на административни сгради са с 31 повече спрямо 2013 г. През 2016 г. отново се наблюдава увеличение на издадените разрешителни за административни сгради – с 6 повече спрямо предходната година. Що се отнася до разгъната застроена площ – най-голяма тя е била през 2016 г. със 112 786 кв.м повече спрямо 2015 г.

Таблица 2.12

Издадени разрешителни за строеж на други сгради за периода 2011-2016 г.

Показател	Мярка	Години					
		2011	2012	2013	2014	2015	2016
Жилищни сгради	бр.	5325	4938	4674	4323	4382	4685
Разгъната застроена площ	кв. м	2401157	2080652	2207364	1913671	2481899	2766721

Източник: НСИ.

Най-голям е броят на разрешителните на строеж на други сгради през 2011 г., след което следва тенденция към тяхното намаляване до 2014 г. През 2015 г. се наблюдава тенденция към постепенно увеличаване, но все още равнищата от 2011 г. са недостижими. Разгънатата застроена площ се променя динамично през различните години, като най-голяма е била през 2016 г., а най-малка – през 2014 г.

В заключение може да се обобщи следното:

1. За периода 2011-2016 г. е налице положителна динамика в сектор „Строителство“.
2. Увеличеният брой на издадени разрешения за строеж позволява да се направи оптимистична прогноза за развитието на сектора.
3. За да се възстанови напълно секторът след неблагоприятните тенденции по време на икономическата криза, от първостепенно значение е стабилната бизнес среда в страната.

2.2. Външна бизнес среда за развитие на строителството в България

Развитието на всеки един сектор от националната икономика е пряко свързано с икономическата среда в страната. Тя формира общите условия, при които предприятията осъществяват своята дейност и очертава тенденциите за тяхното развитие. Това важи с особена сила за сектор „Строителство“. Връзката сектор „Строителство“ – „макросреда“ е двупосочна. От една страна секторът създава материалните предпоставки и инфраструктурата за функционирането на всички обществени сфери. От друга страна макросредата формира условията, в които функционират строителните предприятия. Ето защо изследването на даден сектор предполага и изследване на бизнес средата, в която той функционира.

В настоящия параграф ще бъде направен опит за анализ на някои показатели, които характеризират бизнес средата и нейната динамика през последните години в Република България.

А) Брутен вътрешен продукт – основен показател за развитието

на икономиката и ефективността на производството на дадена страна е брутният вътрешен продукт (виж таблица 2.13).

Таблица 2.13

Брутен вътрешен продукт (БВП) на Република България за периода 2011-2017
(млн. лв.)

Показател	Години						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
По текущи цени	80759	82040	82166	83634	88571	94 130	98 631
По цени от предходната година	76203	80784	82748	83258	86660	92 062	97 482
По цени на 2010	76203	76227	76884	77906	80724	83 905	86 893

Източник: НСИ.

Данните от таблица 2.13 бележат положителната тенденция към трайно увеличение на БВП по текущи цени, като за периода 2012-2013 г. то е с по-нисък темп. Най-съществено е увеличението през 2016 г. През 2016 г. БВП възлиза на 92 062 млн. лв., което в номинално изражение е с 5559 млн. повече в сравнение с 2015 г. По цени от предходната година най-съществено е увеличението отново през 2016 г. – с 5.87 % спрямо 2015 г. По отношение на БВП по цени от 2010 г. положителната тенденция се запазва. Отново най-съществено е увеличението на БВП по цени от 2010 г. през 2016 г. – с 3.9% спрямо 2015 г. В много случаи увеличението на БВП води до покачване стойността на националната валута и до увеличение на основния лихвен процент.

Б) Паритет на покупателна способност – паритетите на покупателната способност (ППС) измерват съотношенията на цените в сравняваните страни и се използват за превръщане на стойностните показатели в единна условна валута, наречена „стандарт на покупателната способност“ (СПС), която изравнява покупателната сила на различните национални валути, т.е. 1 СПС купува еднакво средно

количество стоки и услуги във всички страни, докато за да се купи същият обем стоки и услуги в зависимост от националното ценово равнище ще бъде необходимо различно количество национална валута (виж таблица 2.14).

Данните от таблица 2.14 свидетелстват за намаляващ паритет на покупателна способност до 2015 г. Изключение е 2013 г., когато се наблюдава незначително увеличение с 0.9%. Следва период на плавно намаляване на ППС, като през 2014 г. то е 2% спрямо 2013 г. През 2016 г. ППС се увеличава с 2.8% спрямо 2015 г.

Таблица 2.14

Паритет на покупателна способност за периода 2011-2016

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Брутен вътрешен продукт	0.92949	0.91700	0.925916	0.906728	0.906520	0.932494

Източник: НСИ.

В) Производителност на труда (БВП на един зает) – производителността на труда е съставен икономически показател, който съпоставя постигнатия резултат (новосъздаден продукт) с вложения трудов фактор при осъществяването на определена икономическа активност на определена икономическа територия за определен период. Този показател осигурява оценки за темповете на растеж на производителността на труда (виж таблица 2.15).

Таблица 2.15

Производителност на труда (БВП на един зает) за периода 2011-2017 г.
(лв.)

Показател	Години						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
БВП на един зает по текущи цени	22913.3	23874.0	24014.1	24353.6	25701.1	27 178.9	27984.0

Изменение спрямо предходната година	-	+960.7	+140.1	+339.5	+1347.5	+1477.8	+805.1
БВП на един зает по цени на предходната година	21620.7	23508.4	24184.1	24244.0	25146.4	26 581.8	27660.9
Изменение спрямо предходната година	-	+1887.7	+ 675.7	+59.9	+902.4	+1435.4	+1079.1

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните за БВП на един зает по текущи цени свидетелстват за положителната тенденция към плавно увеличаване производителността на труда, като най-високи стойности са регистрирани през 2017 г. – 27984.0 лв. Най-силно е увеличението на БВП на един зает по текущи цени през 2015г. – с 1347, 5 лв. спрямо 2014 г. Най-слабо увеличение се наблюдава през 2013 г.– едва с 140. 1 лв. спрямо 2013

При БВП на един зает по цени на предходната година положителната тенденция се запазва. Най-силно е увеличението през 2012 г. – с 1887.7 лв. повече спрямо 2011. С най-ниски стойности е увеличението през 2014 г. – с 59,9 лв. спрямо 2013 г.

Г) Индекс за потребителските цени – индексът е официален измерител на инфлацията в Република България. Той измерва общото относително изменение на цените на стоките и услугите, които се използват от българските домакинства за лично (непроизводствено) потребление (виж таблица 2.16).

Таблица 2.16

Индекс на потребителските цени

(%)

Показател	Години						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Индекс на потребителските цени	4.2	3.0	0.9	-1.4	-0.1	-0.8	2.1

Източник: НСИ.

Данните от таблица 2.16. показват, че най-висок индексът на потребителските цени е през 2011 г. През следващите години следва тенденция към неговото намаляване с приблизително около 1% на година. През 2014 г., 2015 г., и 2016 г. той е с отрицателни стойности. Най-ниски стойности на индекса се наблюдават през 2015 г. -0.1 и през 2016 г. -0.8. През 2017 г. индексът на потребителските цени се повишава до стойност 2.2.

Д) Произведена продукция – този показател дава информация за произведената продукция в предприятията от секторите от В до N (без К) и раздел S95, съгласно Класификацията на икономическите дейности (КИД-2008), които са обособени в четири анекса – Промисленост (В, С, D и Е), Строителство (F), Търговия (G) и Услуги (H, I, J, L, M, N и S95) (виж таблица 2.17).

Таблица 2.17
Произведена продукция за периода 2011-2016 г.
(хил. лв.)

Сектор	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Добивна промишленост	2802188	2969775	2557016	2432729	2578600	2 704 084
Преработваща промишленост	48064827	49886231	51076145	52382845	54235396	59 607 670
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	8532449	9646239	9042951	7275149	7899400	16 565 649
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	1358835	1374336	1357903	1354564	1419909	1 949 286
Строителство	12818200	12899899	12698161	14944529	17852816	13 128 603

Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети	14974601	15952506	17010523	18347673	19952604	109 084397
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	6667952	6599789	6804651	6917500	7693608	9 499 621
Операции с недвижими имоти	2167125	2280791	2349950	2383278	2666918	4 994 803
Професионални дейности и научни изследвания	4870037	5339412	5016596	5474781	6551042	7 896 002
Административни и спомагателни дейности	2359369	2478559	2650924	2993950	3349391	4 085 765

Източник: НСИ.

Данните от таблицата бележат положителната тенденция към увеличение на произведената продукция в секторите „Добивна промишленост“, „Преработваща промишленост“, „Операции с недвижими имоти“, „Административни и спомагателни дейности“, „Професионални дейности и научни изследвания и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. При сектор „Строителство“, след нарастване на производството през 2012 г. спрямо 2011 г., се наблюдава лек спад през 2013 г., след което следва период, в който се наблюдава тенденция към съществено увеличение. През 2016 г. отново е налице спад. При сектор „Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ е налице спад през 2013 и 2014 г., който е последван от увеличение през 2015 г и 2016 г.

Е) Наети лица по трудово и служебно правоотношение – това са лицата, които са в трудово правоотношение с работодателя, съг-

ласно Кодекса на труда, и в служебно правоотношение, съгласно Закона за държавния служител, по силата на които правоотношения те получават възнаграждение в пари или натура под формата на работна заплата за извършена в определен обем и качество работа (виж таблица 2.18).

Таблица 2.18

Наети лица по трудово и служебно правоотношение за периода 2011-2016 г.

(среден годишен брой)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Наети лица	2242488	2218718	2226403	2240544	2254768	2277345
Изменение спрямо предходната година	-	-23770	7685	14141	14224	22577
Изменение спрямо 2011г.	-	-16085	-16086	-1944	12 280	34857

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от таблицата показват, че най-висок е броят на наети лица по трудово и служебно правоотношение през 2016 г. – с 22 577 повече спрямо 2015 г. и с 34 857 повече спрямо 2011 г. Първата година, в която се наблюдава положително изменение на броя на наетите спрямо 2011 г., е 2015 г. Най-нисък е бил броят на наетите лица през 2012 г. – 2 218 718, което е с 23 770 души по-малко спрямо 2011 г. През 2013 г. и 2014 г. се наблюдава тенденция към увеличение на броя на наетите лица, но въпреки това не се достигат стойностите от 2011 г. Свидетелство за това са отрицателните стойности на изменението през 2013 г. и 2014 г. спрямо 2011 г.

Ж) Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение – това е възнаграждението, което лицата, наети по трудово или служебно правоотношение, получават за положения от тях труд преди приспадането на задължителните и доброволните вноски за социално и здравно осигуряване и данъчните начисления за сметка на наетите лица (виж таблица 2.19).

Таблица 2.19

**Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно
правоотношение за периода 2011-2016 г.**

(лв.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Средна брутна заплата	8230	8773	9301	9860	10535	11379
Промяна спрямо предходната година	-	543	528	559	675	844
Промяна спрямо предходната година (%)	-	6.2	5.7	5.7	6.5	8.0
Промяна спрямо 2011г.	-	543	1071	1630	2035	3149

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от таблица 2.19 показват, че през разглеждания период средната брутна заплата за страната постепенно нараства. Най-силно е било нейното увеличение през 2016 г. – с 844 лв. спрямо 2015 г. (с 8%) и с 3149 лв. спрямо 2011 г. Най-слабо увеличение спрямо предходната година се наблюдава през 2013 г. – с 528 лв. (с 5.7 %).

3) Продажби на дребно – продажбите на дребно отразяват финансовото състояние на домакинствата в страната. Увеличението на продажбите на дребно свидетелстват за повишена икономическа активност и обратното (виж таблица 2.20).

Таблица 2.20

Продажби на дребно за периода 2011-2016 г.

(хил. лв.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Продажби на дребно	31122316	33726325	34430338	34937105	35922214	37164744
Промяна спрямо предходната година (%)	-	7.7	1.5	1.5	2.7	3.3

Промяна спрямо 2011 г.	-	7.7	9.7	10.9	13.4	13.3
------------------------	---	-----	-----	------	------	------

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от таблицата свидетелстват за тенденция към постепенно увеличение на продажбите на дребно за разглеждания период, което е доказателство за повишена икономическа активност в страната. В номинално изражение най-висок е броят на продажбите през 2016 г. Увеличението е в размер на 3.3% спрямо 2015 г. През 2015 г. е най-голяма промяната спрямо 2011 г. – с 13.4%. По брой на продажбите спрямо предходната година най-силно е било увеличението през 2012 г. – със 7,7% повече спрямо 2011 г. Продажбите на дребно през 2013 и 2014 г. отбелязват слаба динамика – увеличението и през двете години е с 1,5% по база от предходната година.

И) Международен туризъм – този показател предоставя информация за посещенията на чужденци в България и за пътуванията на български граждани в чужбина (виж таблица 2.21).

Таблица 2.21

Международен туризъм за периода 2011- 2016 г.

(бр.)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Посещения на чужденци в България – общо	8712821	8866552	9191782	9408821	9316624	10604369
Пътувания на български граждани в чужбина – общо	3803240	3757882	3929648	4157946	4632466	5392109

Източник: НСИ.

Данните от таблицата свидетелстват за увеличение на посещенията на чужденци в България, с цел почивка, екскурзия или слу-

жебни пътувания, като изключение е 2012г., през която има намаляване посещенията в страната. През 2016 г. посещенията са се увеличили с 12.4% спрямо 2015 г. и със 17.8% спрямо 2011 г. В номинално изражение това са 1 287 745 посещения повече през 2016 г. спрямо 2015 г.

Подобна е и тенденцията при пътуванията на български граждани в чужбина – отново увеличение на българските граждани, посетили чужди държави, като изключение е 2012 г., при която има спад с 45 358 пътувания или с 1,2%. Най-съществено увеличение на пътуванията на българи в чужбина се наблюдава през 2016 г. – със 759 643 повече в сравнение с 2015 г., което процентно изразено е 14.1% повече.

К) Преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) – това е показател, който предоставя информация за чуждестранното участие в собствения капитал на предприятията. Преките чуждестранни инвестиции оказват съществено влияние върху производителността, заетостта и растежа в дадена страна. Чуждестранните инвестиции са и индиректен начин за придобиване на ноу-хау и внедряване на положителни практики в дейността на българските предприятия (виж таблица 2.22).

Таблица 2.22

Преки чуждестранни инвестиции за периода 2011- 2016

(млн. EUR)

Показател	Години					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ПЧИ общо за страната	21644918.0	21950596.1	23339733.1	21581579.6	23163272.7	23508864.9
Изменение спрямо предходната година (%)	-	1.4	6	-7.6	6.8	1.5

Изменение спрямо 2011	-	1.4	7,3	-0.1	6.6	8.6
-----------------------	---	-----	-----	------	-----	-----

Източник: НСИ и изчисления на автора.

Данните от таблицата показват, че няма ясно изразена положителна или отрицателна тенденция в равнището на ПЧИ в страната. От 2011 до 2013 г. се наблюдава тенденция към тяхното минимално увеличение. Най-съществено е увеличението през 2015 г. – с 6.8% спрямо 2014 г. и с 6,6% спрямо 2011 г. През 2014 г. следва спад – с 7.6% спрямо предходната година и 0,1% спрямо 2011 г. През 2015 г. отново следва увеличение на ПЧИ в страната с 6.8% спрямо 2014 г. и с 6,6% спрямо 2011 г. Положителен момент е и увеличението на размера на чуждестранните инвестиции през 2016 г. – с 1.5% спрямо 2015 г. и с 8,6% спрямо 2011 г.

Л) Консолидиран държавен бюджет – консолидираният държавен бюджет дава информация за средствата, които държавата отделя за една година за финансиране на така наречените обществени потребности. Основните показатели по консолидираната фискална програма за последните четири години са следните (виж таблица 2.23):

Таблица 2.23

Консолидиран бюджет

(млн. лв.)

Показател	Години			
	2015	2016	2017	2018
Приходи	30 348.2	33 017.7	35 439.6	35 886.3
% от БВП	36.8%	37.4%	38.4%	34.0%
Разходи	32 837.1	34 817.7	36 769.6	36 432.1
% от БВП	39.8%	39.4%	39.8%	34.5%
Салдо	-2 488.9	-1 800.0	-1 330.0	-1 100.0
% от БВП	-3.0%	-2.0	-1.4%	-1.0%

Източник: Министерство на финансите.

Процентът на разходите в БВП остава относително постоянен, с минимално намаление през 2018 г. (с 5.3%). Положителни моменти¹⁹ в бюджета за 2018 г. са повишението на работната заплата от 460 на 510 лв., продължението на изпълнението на Националната програма за енергийна ефективност на многофамилни жилищни сгради, запазването на максималния осигурителен доход за всички осигурени лица (2600 лв.), запазването на размера на здравноосигурителната вноска (8%) и предприетите допълнителни мерки за подобрене на бизнес средата, с цел стимулиране на икономическия растеж и заетостта, за намаляване на административната тежест и разходите за бизнеса и гражданите, за повишаване на събираемостта на данъците и намаляване размера на сенчестата икономика, вкл. недекларирания труд.

Негативна тенденция, която се е наблюдава, е отрицателно салдо, което се запазва и през четирите години, т.е. държавата прави повече разходи, в сравнение с приходите, които получава.

В заключение ще отбележим, че:

1. Статистическите данни дават основание да се направи изводът, че е налице повишена икономическа активност в страната.

2. Бизнес средата, въпреки своята несигурност, като цяло може да се определи като балансирана, а бизнес климатът – като добър. Свидетелство за това увеличеното производство през последните години в голяма част от икономическите сектори, липсата на сътресения като инфлация, увеличението на продажбите на дребно, увеличението на средната работна заплата, увеличението на българите, които пътуват в чужбина и на чужденците, които посещават страната, увеличението на ПЧИ през последните години и др.

3. Повишената икономическа активност и балансираната бизнес среда позволяват да се направи оптимистична прогноза за развитието на строителния сектор. Доказателство за това е продълже-

¹⁹ Информационен бюлетин на Министерство на финансите. Бюджетът накратко. 2018, с.8.

нието на изпълнението на програмата за Националната програма за енергийна ефективност на многофамилни жилищни сгради, стартирането на значими инфраструктурни проекти в някои от градовете на страната (Варна, Пловдив, Русе и др.) по програми „Региони в растеж 2014-2020“, и „Транспорт и транспортна инфраструктура 2014-2020“.

2.3. Нормативна и институционална рамка за развитие на строителство в България

Ролята на държавата в развитието на всички икономически сектори е да въведе адекватни организационни и нормативни инструменти, които да насърчат бизнеса и да създадат известна правила и сигурност за неговото функциониране. Сектор „Строителство“ не е изключение. Ролята на държавата при провеждането на определена политика в строителния сектор е посочена в някои документи като Становището на Европейския икономически и социален комитет²⁰. В него е посочено, че националните органи трябва да се ангажират със строителния сектор и да осъзнаят, че при наличие на подходящи финансови и регулаторни условия секторът може да осигури растежа, работните места и опазването на околната среда, които гражданите на Европейския съюз с право заслужават. К. Антонова²¹ отбелязва, че ролята на държавата се свързва с приспособяването на политиката на страната ни към политиката за устойчивост на ЕС, като съвкупност от мерки, въздействащи върху икономическата, социалната и екологическата политика, както и върху начините на производство, използването на невъзобновими ресурси,

²⁰ Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Съобщение на Комисията до Европейския парламент и Съвета – Стратегия за устойчивата конкурентоспособност на строителния сектор и предприятията от него“. Брюксел, 2013, с. 1.

²¹ Антонова, К. Влияние на стратегията за устойчиво развитие на Европейския съюз върху българския строителен сектор. Варна: Стено, 2015, с. 136.

технологичното развитие, устойчивото съчетаване на икономическия растеж и екологичните проблеми, териториалното и градско развитие и устройство, увеличаване дела на инвестиционната помощ и др.

В Република България държавната политика в областта на сектор „Строителство“ се провежда чрез:

1. Държавните институции.

2. Законодателството в областта на сектор „Строителство“ и законодателството в областите, върху които секторът оказва влияние.

Отговорни за провеждане на държавната политика в областта на сектор „Строителство“ са следните институции:

1. Министерство на регионалното развитие и благоустройството²², което отговаря за провеждането на реформата в регионалното развитие на страната, устройството на територията, изграждането на основните мрежи и съоръжения на техническата инфраструктура.

2. Българската агенция за инвестиции²³, която има следните цели:

- привличане на потенциални инвеститори от целия свят чрез печатни и електронни информационни материали, организиране на семинари и форуми, публикации на реклами в средства за масово осведомяване и директни контакти с перспективни потенциални инвеститори.

- обслужване на инвеститорите на етапа на инвестиционното проучване. Това включва предоставяне на всяка необходима за проучването информация, осигуряване на контакти с държавни институции, компании и обществени организации, предлагане на места за инвестиции, организиране на проучвателни посещения на място.

- обслужване на инвеститорите при създаване на инвестици-

²² <http://www.mrrb.government.bg/ministerstvo/>

²³ <http://www.investbg.government.bg/bg/pages/activities-and-aims-103.html>

онното предприятие. Това включва информационно и административно съдействие на инвеститорите при регистрации и получаване на разрешения от други държавни органи, правни съвети, намиране на партньори, подизпълнители и доставчици.

– слединвестиционно обслужване. Съдействие на инвеститорите за решаване на проблеми, възникващи при редовната експлоатация на инвестиционното предприятие.

3. Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средни предприятия²⁴ – приоритет на дейността на агенцията е подпомагане на малките и средни предприятия в България с оглед повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Освен държавните институции, отговорни за провеждането на определени политики в сектор „Строителство“ са и други организации, като браншови камари, професионални съюзи, научноизследователски и други нестопански организации.

Сред браншови камари, които оказват своята подкрепа на предприятията от сектор „Строителство“, следва да посочим:

1. Камара на строителите в България²⁵, която има за цел идентифициране и прозрачност на дейността на лицата, извършващи строителство; подобряване на управлението на строителната дейност и повишаване на отговорността на строителя за качеството на изпълнение на строежите; защита на интересите на потребителите на строителни услуги и издигане на авторитета и повишаване на квалификацията на членовете си.

2. Камара на архитектите²⁶, която регламентира принципите за професионалната дейност в архитектурното проектиране при условия на определената професионална етика.

3. Камара на инженерите в инвестиционното проектиране²⁷, която съдейства за формирането на национална политика за разви-

²⁴ http://www.sme.government.bg/?page_id=86

²⁵ www.kab.bg

²⁶ <http://www.kab.bg/a/nav/us/us/2>

²⁷ <http://kiip.bg/a/region/co/nav/us>

тието на проектантското дело в България в качеството си на независим партньор на законодателната и изпълнителната власт.

4. Камара на инженерите по геодезия, която съдейства за повишаване на професионалната квалификация и информираност на членовете си за националните и международните стандарти в областта на геодезията, картографията и кадастъра.

5. Камара на независимите оценители в България²⁸, която е професионална организация на физическите лица, извършващи оценителска дейност на територията на Република България.

6. Съюз на строителните лабораторни специалисти в България²⁹ е национална, неправителствена организация, която има за цел да координира дейностите на строителните лаборатории и лабораторните специалисти в страната, да защитава техните интереси и да следи за прилагането на добрата лабораторна практика и спазването на професионалната етика.

7. С известна условност към горните организации можем да причислим и Български съвет за устойчиво развитие³⁰, който е насочен към разпространение сред обществото значимостта на използването на устойчиви технологии при проектирането, изграждането и експлоатацията на сгради и урбанизирани територии за постигането на устойчива среда с минимални вреди върху околната среда.

Научноизследователските организации, които имат отношение към дейността на предприятията от сектор „Строителство“, са:

1. Научноизследователският строителен институт (НИСИ), който „развива научноизследователска и иновационна дейност в следните области и направления: Строителни материали и продукти, Строителни конструкции и геотехника, Строителни технологии, Строителна физика“³¹.

2. Научноизследователският институт по строителни материа-

²⁸ <http://public.ciab-bg.com/index.php?action=home>

²⁹ <http://www.sslsb.org/>

³⁰ <http://www.bgbc.bg/bg/pages/Aboutus/Goals/>

³¹ <http://nisi.bg/activities>

ли³² (НИИСМ), който е самостоятелна научно-стопанска организация. Институтът осъществява научноизследователска, консултантска и експертна дейност на технологиите и производствата в строителната индустрия, оценява съответствието на строителните продукти и др.

С известна условност към организациите, които оказват влияние върху сектора, може да посочим висшите и средни училища, които подготвят кадри в областта на строителството.

Дейността на предприятията от сектор „Строителство“ изисква съблюдаването на националното законодателство. Някои от основните закони, които поставят правната рамка за дейността на строителните предприятия, са:

1. Закон за устройство на територията³³, който урежда обществените отношения, свързани с устройството на територията, инвестиционното проектиране и строителството в Република България, и определя ограниченията върху собствеността за устройствени цели.

2. Закон за регионалното развитие³⁴, чрез който се уреждат планирането на пространственото развитие на територията на национално и регионално равнище.

3. Закон за обществените поръчки³⁵, чрез който се определят условията и редът за възлагане на обществени поръчки за строителство, доставки или услуги и за провеждане на конкурси за проект от възложители с цел осигуряване на ефективност при разходването на публичните средства, средствата, предоставяни от европейските фондове и програми, средствата, свързани с извършването на дейности в секторите на водоснабдяването, енергетиката, транспорта и пощенските услуги.

³² http://www.niism.com/NIISMproba/Frame3/za_nas.html

³³ Закон за устройство на територията. // ДВ, № 28, 2018.

³⁴ Закон за регионалното развитие. // ДВ, № 28, 2018.

³⁵ Закон за обществените поръчки. // ДВ, № 13, 2016, доп. № 30, 2018.

4. Закон за кадастъра и имотния регистър³⁶, в който се урежда организацията, финансирането, създаването, воденето и ползването на кадастъра и имотния регистър.

От 6 януари 2014 г. , след изменение на Наредба № РД-02-20-19 от 2011г., проектирането и изграждането на сгради при условията и реда на Закона за обществените поръчки се извършва по еврокодовете. Еврокодовете³⁷ представляват система от строителни норми, която е разработена от Европейския комитет по стандартизация (CEN). Те са предвидени за да заменят националните норми в страните, членуващи в CEN (в това число и България) и да помогнат за изравняването на регулациите в страните от Европейския съюз. Кодовете отразяват добрите практики и опит в проектирането на сгради и съоръжения и приложението им ще доведе до повишаване конкурентоспособността на строителния сектор.

Върху дейността на предприятията от сектор „Строителство“ директно влияние оказва данъчното и осигурителното законодателство, а индиректно влияе законодателството в областта на екологията и енергетиката.

Важно значение при провеждането на политиката в областта на строителството заемат стратегиите.

На евросъюзно равнище са приети следните стратегии:

1. Стратегия „Европа 2020“³⁸, която е насочена към:
 - интелигентен растеж – изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации;
 - устойчив растеж – насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика, с по-ефективно използване на ресурсите;
 - приобщаващ растеж – стимулиране на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално

³⁶ Закон за кадастъра и имотния регистър. // ДВ, № 34, 2000, изм. и доп. № 103, 2017.

³⁷ <http://eurocodes.jrc.ec.europa.eu/>

³⁸ Стратегия 2020., Брюксел. 3.3. 2010 г.

значение.

Трите цели, заложиени с Стратегия 2020, са взаимосвързани – знанията и иновациите са от първостепенно значение изградени на по-конкурентоспособна и по-екологична икономика. Сектор „Строителство“ има базова роля за достигане на целите, заложиени в Стратегията. Без иновации в строителството е невъзможно устойчиво развитие на сектора. Предвид значителната роля на сектора без устойчиво строителство е невъзможно устойчивото развитие на цялата икономика.

2. Стратегия за устойчива конкурентоспособност на строителния сектор³⁹. Пет са основните цели, около които е съсредоточена тази стратегия:

- стимулиране на благоприятни инвестиционни условия;
- подобряването на човешкия капитал в основата на строителния сектор;
- подобряването на ресурсната ефективност, екологичните показатели и възможностите за бизнес;
- укрепването на вътрешния пазар за строителство;
- насърчаването на световната конкурентна позиция на строителните предприятия от ЕС.

На национално равнище са приети следните стратегии:

На първо място следва да посочим Национална жилищна стратегия на Република България – стратегията определя основните цели и подцели на новата жилищна политика и очертава принципите и насоките на управленската дейност, които трябва да се реализират за тяхното изпълнение, с оглед подобряване на състоянието на жилищния фонд и на жилищната среда и повишаване степента на жилищната задоволеност⁴⁰.

³⁹ COM (2012) 433, съобщение на ЕК „Стратегия за устойчива конкурентоспособност на строителния сектор и предприятията от него“ 2012 г.

⁴⁰ <http://www.mrrb.government.bg/static/media/ups/articles/attachments/%20%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%B0%20>

Стратегически цели на националната жилищна политика:

- спиране процесите на влошаване на състоянието на съществуващия сграден жилищния фонд;
- създаване на работещ механизъм за осигуряване на нови достъпни жилища (за покупка и отдаване под наем).

Друга стратегия, в която са очертани предизвикателствата пред строителния сектор и в частност пред пътностроителния сектор, е Стратегия за развитие на пътната инфраструктура в Република България 2016-2022 г.⁴¹ В стратегия са заложили четири цели, които са:

- развитие на устойчива пътна инфраструктура;
- интегриране на националната в европейската мрежа;
- повишаване безопасността на пътната инфраструктура;
- ефективно управление на пътния сектор.

Национална стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия⁴² 2014-2020 г. – чрез тази стратегията се очертава виждането на държавата относно провежданата държавната политика в подкрепа на малките и средните предприятия (МСП) в страната. Основната цел, заложила в стратегията, е да се повиши конкурентоспособността на малкия бизнес като се подпомогнат стартиращите и жизнеспособните малки и средни предприятия в техните усилия да бъдат иновативни, екологични и експортно ориентирани, създавайки благоприятни условия за тяхното развитие, като се подобри достъпа им до финансиране, насърчи се предприемачеството и се повишат предприемаческите умения, като се опростят административните и регулаторните изисквания.

Енергийна стратегия на Република България до 2020 г.⁴³ Стра-

D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F69526c216a86871e402d06a591c92d6.pdf

⁴¹ <http://www.api.bg/files/4014/4353/4476/STRATEGY.pdf>

⁴² https://www.sme.government.bg/uploads/2013/08/sme_strategy-2014-2020.pdf

⁴³ http://www.me.government.bg/files/useruploads/files/epsp/22_energy_strategy2020_.pdf

тегията има пет приоритета, един от които е повишаване на енергийната ефективност. Този приоритет има за цел подобряване на енергийните характеристики на съществуващите сгради и въвеждане на по-строги енергийни стандарти за новостроящи се сгради, включително енергийно независими сгради, и последователна данъчна политика за по-ефективно използване на енергията. Стратегията предвижда и промени в Закона за енергийната ефективност, свързани с транспониране изискванията на Директива 2010/31/ЕС за енергийните характеристики на сградите, насърчаване на пазара за енергийни услуги и ускорено въвеждане на пазарни механизми за стимулиране на енергийната ефективност. Стратегията предвижда и разработване на втори Национален план за действие по енергийна ефективност, чиято цел е да детайлизира изискванията към конкретните секторни програми и да формулира приоритетните мерки по енергийна ефективност.

Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите⁴⁴ определя оперативни цели, една от които е подобряване на жилищните условия, включително и на прилежащата техническа инфраструктура. Тази цел се декомпозира в следните подцели:

1. Подобряване на жилищните условия в квартали с компактно ромско население, целящи осигуряването на съвременна жилищна среда.

2. Отреждане на нови територии за жилищно строителство, с възможности за деконцентриране на компактните и обособени ромски квартали.

3. Продължаване на процеса на изработване на кадастрални карти и кадастрални регистри, които да обхванат зони с компактно ромско население и установените нови зони за жилищно строителство.

4. Актуализация/изработване на подробни устройствени планове на съществуващи и новоотредени терени.

⁴⁴ <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125&id=1740>

5. Проектиране и изграждане на техническа инфраструктура – водоснабдяване, канализация, улична мрежа и благоустрояване и др.

6. Изграждане, осигуряване на социални жилища.

7. Осигуряване на подходящо алтернативно жилищно настаняване в случай на евакуация на ромски семейства от домовете, които обитават незаконно, или при опасност за тяхната сигурност и здраве.

8. Усъвършенстване и допълване на законодателството в областта на жилищните условия.

9. Изграждане/ реконструкция на обекти на социалната инфраструктура за целите на образованието, културата и др.

10. Формиране на отношение на отговорен и добър стопанин при предоставяне на право на ползване на недвижим имот. Привличане на НПО и изявени лица от общността по места за изграждане на съвременни поведенчески модели.

В заключение ще отбележим, че по отношение на нормативната и институционалната рамка в сектор „Строителство“ са налице следните отрицателни моменти, които следва да се имат предвид не само от отговорните институции, но и от самите строителни предприятия:

1. Последната приета Стратегия за насърчаване на инвестициите, която е била със срок на действие 2005-2010 г. Икономическите реалности и предизвикателствата, пред които са изправени българските предприятия са различни, което налага приемане на нова стратегия за насърчаване на инвестициите или актуализиране на старата.

2. Все още липсва ясно изразен ангажимент на страната ни по отношение на устойчивото развитие и устойчивото строителство. Налице са „бели петна“ в законодателството в областта на устойчивото развитие и устойчивото строителство, въпреки че идеята за тях са загатнати в екологичното и енергийното законодателство.

3. Като следствие на посочена по-горе причина е и недоста-

тъчният ангажимент в прилагането на добрите световни и европейски практики. В страната са налице сертифицирани устойчиви сгради, но все още няма създаден български сертификат за устойчиво строителство.

Въпреки негативните моменти, следва да посочим и положителните такива по отношение за законодателната и административната рамка:

1. Въпреки своите недостатъци в страната все пак е налице ясна държавна политика в областта на строителството, доказателство за която са институциите и приетото законодателство.

2. Отново въпреки своите недостатъци е деклариран ангажиментът на държавата в областта на енергийната ефективност, като доказателство за това е енергийното законодателство и приетата Енергийна стратегия.

3. Предприятията от сектора имат възможност за подкрепа от други недържавни организации в лицето на браншовите камари и съюзи, научноизследователските организации, висшите и средни училища за подготовка на кадри за сектора и др.

Глава III

УСТОЙЧИВ ПОДХОД ПРИ РАЗВИТИЕТО НА СТРОИТЕЛНИЯ СЕКТОР

3.1. Същност и измерения на устойчивия подход в строителството

Строителните дейности са сред основните причинители на парников ефект, висока консумация на природни ресурси, произвеждане на огромно количество отпадъци и потребление на енергия по време на жизнения цикъл на сградите. Те са основен фактор за негативно влияние върху околната среда, поради което се появява необходимостта от нов подход на строителство. Същността на този подход е постигане на устойчивост, т.е. баланс между икономическите, социалните и екологичните аспекти на сградите. За да е устойчиво строителството, е необходимо да се повишат изискванията към всички негови етапи и да се разработят превантивни дейности, свързани с процеса на строителството през целия му жизнен цикъл.

Актуалността на въпросите, свързани с устойчивото строителство, се подчертава с приемането и прилагането на Директивата за съществените изисквания и оценяване на съответствието на строителните продукти⁴⁵ от т. нар. нов подход, свързан с прилагането на европейското законодателство. Тя отразява основните принципи на устойчивото развитие. Техническите изисквания към строителните продукти се оценяват въз основа на удовлетворяване на съществените изисквания към строежите: механично съпротивление и устойчивост, безопасност при пожар, хигиена, опазване на здравето и околната среда, безопасна експлоатация, защита от шум, икономия на енергия и топлоизолация. Фактори, като нарастващите цени на

⁴⁵ Директивата за строителни продукти 89/106/ЕЕС (Construction Product Directive – CPD), въведена в Р. България чрез Наредба за съществените изисквания към строежите и оценяване съответствието на строителните продукти (НСИСОССП). // ДВ, № 106, 2006.

ресурсите, климатичните промени, законовите разпоредби и изискванията за социална отговорност превръщат строенето на сгради в дейност с мисъл за последствията върху природата. Устойчивото развитие е целенасочена политика, а тенденцията на устойчивите сгради е вече факт. Енергийната и ресурсната ефективност в производството, употребата на продукти за изграждане на сгради и инфраструктурни обекти имат важно значение за качеството на живот. За да отговаря адекватно на основните предизвикателства, е необходимо сектор „Строителство“ да е устойчив и конкурентоспособен. Необходимостта от устойчиво строителство е подчертано и в европейската Директива за енергийното представяне на сградите⁴⁶, според която до края на 2018 г. всички сгради в публичния сектор трябва да са с почти нулеви въглеродни емисии, а след 2020 г. това изискване ще важи за всички нови сгради. Според плановете на Европейския съюз е необходимо до 2020 г. вредните емисии да намалят с 20%, а до 2050 г. – с 50%.

Понятието „устойчивото строителство“ е определено на проведените през 1994 г. и 1997 г. международни конференции⁴⁷ като „подход, при който създаването и поддържането на сгради да се основава на ефективно използване на природните ресурси и опазване принципите на развитие на околната среда“, да се увеличават изискванията към всички етапи и да се разработват превантивни дейности, свързани с процеса на строителството от началото на разработване на проекта до разрушаването на сградата. Според В. Князев⁴⁸ могат да се предложат решения в няколко направления: удължаване на жизнения цикъл на сградата; спестяване на енергия; подобряване качеството на материалите; подобряване качеството на труда.

⁴⁶ Директива 2010/31/ЕС на Европейския парламент, относно енергийните характеристики на сградите, 19.05.2010г. // Официален вестник на Европейския съюз L 153/31.

⁴⁷ Устойчивото строителство. Тампа, САЩ, 1994; Строителство и околна среда, Париж, 1997.

⁴⁸ Князев, В. Екология. Основи на възстановяването. Москва, 2005, с. 28.

Устойчивото строителство е система от практики и технологии, при които се оптимизира потреблението на материали и суровини, с цел намаляване отрицателното влияние на човека върху околната среда. Този подход се ръководи от технологични решения и цялостно преразглеждане на мястото и ролята на човека в природните процеси. Докато за стандартното строителство от значение са краткосрочните икономически цели, за устойчивото строителство приоритет са дълготрайната икономичност, качество и ефективност. То има за цел да намали влиянието на сградите върху околната среда, като същевременно оптимизира икономическата им стойност и осигури по-добра и здравословна среда на обитаване и да повиши комфорта.

В основата на устойчивото строителство е стремежът за подобряване на отношенията, които човек създава със заобикалящата го среда чрез употребата на местни и лесно достъпни строителни материали, на материали с кратък производствен цикъл и лесни за рециклиране, чрез оптимизирана употреба на енергии и енергийни източници и оптимизирана употреба на вода и въздух. Устойчивият подход на строителство изисква и съобразяване с местните климатични условия, релеф, местните културни особености, бит и традиции.

С други думи устойчивостта в строителството е баланс между три фактора: икономически, социален и екологичен.

В икономически аспект е необходимо оптимизиране на разходите по време на целия жизнен цикъл на сградата, за рециклиране и повторно използване на материалите. В социален аспект е необходимо осигуряването на висок комфорт, вътрешна хигиена на сградата, по-уютни и по-здравословни условия, свободен достъп и ефективност на пространството, а в екологичен аспект – осигуряването на природна среда, която не е повлияна от строителството на сгради и съоръжения.

Основните измерения на устойчивост на строителството⁴⁹ са: минимална енергоемкост по време на строителството и на експлоатацията; минимална водоемкост по време на строителството и на експлоатацията; минимално въздействие върху околната среда; висок жизнен комфорт; естетичен вид; дълготрайност; максимална възможност за повторно използване на вложените материали; безопасност и сигурност на сградите и съоръженията; високо качество и заложена възможност за усъвършенстване.

Минималната енергоемкост и водоемкост по време на строителството означава, доколкото е възможно, да се използват естествени материали или такива, преминали по-малко технологични процедури. Например, ако заменим бетона с глина или друг естествен материал, за добиването, на които не са необходими толкова енергия и вода. Минималната енергоемкост и водоемкост по време на експлоатацията означават пасивна архитектура и енергийна ефективност, осигуряване на възможност сградите да се отопляват, охлаждат и вентилират естествено.

Въздействието върху околната среда касае влиянието на всяка сграда върху местните екосистеми, като промяна на въздушни течения, засенчване и др. Високият жизнен комфорт на сградите се определя като се вземат предвид параметрите за комфорт – температура, скорост, влажност и чистота на въздуха, както и температура на ограждащите повърхности.

Естетичният вид касае подходящото вписване на сградата или съоръжението на мястото, на което се изгражда, като не нарушава и не грози архитектурния ансамбъл и природната околна среда.

Дълготрайността е характерна черта за обектите на строителството. Поради тази им характеристика е необходимо да се осигурява възможност за ремонт и рециклиране на материалите. В настоя-

⁴⁹ Антонова, К. Влияние на стратегията за устойчиво развитие на Европейския съюз върху българския строителен сектор. Варна: Наука и икономика, 2016, с. 117.

щото строителство по-голямата част от материалите след ремонти или разрушаване на сградите се превръщат в неизползваеми строителни отпадъци, които замърсяват околната среда. Възможността за повторното им използване води до икономичност и по-чиста природа.

По отношение на безопасността, сигурността и качеството на сградите и съоръженията се изисква точно изпълнение на технологиите и използване на качествени материали. Необходимо е във всеки проект да е заложена възможност за усъвършенстване, т.е. да има възможност за изграждане на инфраструктура за възобновяеми енергоизточници, за зелени покриви, за зимни градини и др.

Една от най-характерните черти на устойчивото строителство е свързана със запазване на екологичното равновесие в природата. От тази гледна точка в практиката много често това строителство се определя като екологично или зелено. Една сграда е построена с методите на екологичното строителство, ако не нарушава равновесието в природата, т.е. след края на живота си се разпада на природни елементи и се слива с околната среда. На този етап на развитие на строителството това е трудно постижимо, защото при изграждането на всяка сграда се използват бетон, желязо, пенообразователни вещества, силикони и др. Добиващите все по-голяма популярност и у нас екологични или зелени сгради много рядко са построени с естествени материали и по методите на екологичното строителство. Не е достатъчно постройката да има соларни панели, зелен покрив, система за използване на пречистена дъждовна вода и енергоспестяващи изолации, за да твърдим, че тя е „устойчива“.

Според Е. Стойкова⁵⁰ от икономическа гледна точка устойчивостта на сградите може да бъде разделена на две части: инвестициите, които при строителството трябва да се считат като проблем на дългосрочна ресурсна продуктивност и текущите разходи. Целта е не да се минимизират инвестиционните разходи чрез традиционни

⁵⁰ Стойкова, Е. Устойчиво строителство. София: Енергиен център, 2002.

решения, а да се намери решение, което да доведе от една страна до стабилност и възможност за повторна употреба на материалите, а от друга страна да осигури ниско потребление на енергия, лесна поддръжка и обслужване, ниски текущи разходи и по-малко екологично въздействие. Освен понижаване на разходите за енергия и поддръжка, зелените технологии намаляват разходите за здраве на служителите и повишават тяхната производителност.

В момента у нас се смята, че реализирането на подобни проекти е нерентабилно и затова все още липсват на пазара на недвижими имоти, но според Директива 2010/31/ЕС⁵¹ до 31.12.2020 г. всички нови сгради трябва да са с почти нулево потребление на енергия. Данни от практиката⁵² показват, че първоначалното увеличение на вложените средства е с 8-10% в сравнение със стандартното строителството, но инвестициите се възвръщат многократно, поради увеличаване пазарната стойност на сградата, повишаване на ефективността при консумация на енергия, подобряване на средата за живеене и работа и многократно увеличаване дълготрайността на сградата.

Основно изискване за внедряването на устойчивия подход на строителство е сътрудничеството между участниците в този процес, т.е. сътрудничество между държавата, местните структури на управление, експерти от строителния сектор, сдружения на собствениците на сгради и собственици на сгради.

Българските строителни фирми са част от световния пазар и могат да увеличават конкурентната си способност като намерят адекватни решения на предизвикателствата на съвременното развитие чрез устойчивия подход на строителство. За да се популяризира той у нас, е необходимо да се предприемат мерки за осъзнаване важността на този подход на строителство, за възприемане на доб-

⁵¹ Директива 2010/31/ЕС на Европейския парламент, относно енергийните характеристики на сградите, 19.05.2010 г. // Официален вестник на Европейския съюз L 153/31.

⁵² Данните са от www.stroitelstvo.bg

рите практики на страните, в които той се прилага и за адаптиране или създаване на собствени системи за сертифициране и оценка на въздействието на сградния фонд.

3.2. Системи за сертифициране и оценка на въздействието на сградния фонд

Концепцията за устойчивото строителство е широко обхватна и броят на параметрите, които трябва да бъдат отчетени, е изключително голям. Сертификационните системи за т.нар. „зелени сгради“ представляват обобщена оценка на приноса на сградата към социално-икономическо развитие и опазването на околната среда.

В теорията съществуват различни оценки за устойчивост. Те представляват системи от кредити, които отчитат влиянието на различни показатели, характерни за устойчивостта. Най-широко използваните системи за екологична оценка са британската BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method), американската LEED (Leadership in Energy and Environmental Design), немската DGNB (Deutschen Gesellschaft fur Nachhaltiges Bauen) и австралийската Green Star. Немската DGNB служи за основа на сертифицирането, прилагано от Българския съвет за устойчиво развитие. Значими за България системи за сертифициране са също и световните лидери BREEAM и LEED.

Използваните системи за оценка включват аспекти, свързани с използването на енергия, материали и вода, комфорт на вътрешната среда (здраве и благополучие), замърсяване, транспорт, управление на отпадъците и вредните емисии, екология и управление на процесите като цяло и др. (вж. табл. 3.1)

Таблица 3.1

Показатели за оценка на устойчивото строителство

Системи	Показател	Оценка в кредити
BREEAM /Building Research Establishment Environmental Assessment Method/	<ol style="list-style-type: none"> 1. Управление 2. Енергия 3. Транспорт 4. Вода 5. Материали 6. Отпадъци 7. Използване на земята и екология 8. Замяряване 9. Благосъстояние и здраве 	<p>Всеки от тези показатели отговаря на определен брой кредити, които формират обща оценка в проценти (100%).</p> <p>Оценката може да бъде:</p> <p>Pass (средна) – над 30%;</p> <p>Good (добра) – над 45%;</p> <p>Very good (много добра) – над 55%;</p> <p>Excellent (отлична) – над 70%</p> <p>Outstanding (изключителна) – над 85%.</p>
LEED /Leadership in Energy and Environment al Design/	<p>Екосъобразност на местоположението</p> <p>Водна ефективност</p> <p>Енергия и атмосфера</p> <p>Материали и ресурси</p> <p>Качества на средата</p> <p>Разположение и инфраструктурни връзки</p> <p>Образователно въздействие</p> <p>Иновативност на дизайна</p> <p>Регионално значение</p>	<p>Първите седем показателя формират общ сбор от 100 точки, а последните два носят съответно допълнителни 4 и 6 точки над тези 100, формирайки максимална оценка от 110. Според събраните в различните категории точки, се присъжда сертификат на някое от четирите нива:</p> <p>LEED Certified (сертифицирани) – между 40 и 49 точки;</p> <p>LEED Silver (сребърен сертификат) – от 50 до 59 точки;</p> <p>LEED Gold (златен сертификат) – от 60 до 79 точки;</p> <p>LEED Platinum (платинен сертификат) – над 80 точки.</p>
DGNB /Deutschen Gesellschaft für Nachhaltiges Bauen/	<ol style="list-style-type: none"> 1. Екологичност 2. Икономичност 3. Социо-културни качества и функционалност 4. Технически качества 5. Управление на процесите 6. Местоположение 	<p>Показателите обхващат 49 критерия, като оценката за местоположение се представя отделно от другите в крайния сертификат, така че сградите да се оценяват независимо от местоположението си. Всеки от критериите се оценява по скала от 1 до 10 и се умножава по т.нар фактор за тежест, в зависимост от значението си за дадения обект.</p> <p>Крайната оценка се измерва по две скали. При едната събраните общо точки се съотнасят към максималните възможни в проценти и спрямо това се</p>

		присъждат три вида сертификати: – бронзов – между 50 и 65%, – сребърен – между 65 и 89%, – златен – над 89%.
GREEN STAR	Управление на сградите Вътрешно качество Енергия Транспорт Води Материали Използване на земята Вредни емисии Иновации	След като всички показатели са оценени, се отчита и влиянието на факторите на околната среда, които са различни в отделните територии. Всеки от тези показатели отговаря на определен брой кредити, които сформират обща оценка в кредити (100 точки). Оценката може да бъде: – 4 Star Green Star Certified – най-добра практика в екологично устойчивия дизайн – (точки 45-59) ; – 5 Star Green Star Certified – високи научни постижения в екологично устойчивия дизайн – (точки 60-74); – 6 Star Green Star Certified – световно лидерство в екологично устойчивия дизайн – (точки 75-100).

Източник: собствено проучване на автора.

През последните години се наблюдава развитие на оценяването, като то преминава от списък с критерии до комплексни системи, които включват всички етапи на проектиране и на строителство. Световният съвет за устойчиво строителство признава някои системи за оценка на устойчивостта на сградите, но по наше мнение е необходимо унифициране на механизмите и инструментите за оценяване и създаване на единна система за оценка, която да е приложима за всички видове сгради – жилищни, обществени, търговски и т.н.

Необходимо е тази система да е прозрачна и гъвкава, да е подкрепена от изследвания, да взема предвид всички екологични, икономически и социални фактори, да стимулира проектирането, изграждането и управлението на устойчиви сгради.

Според нас съществуващите системи не дават пълна представа за ефекта и за ползите от устойчивото строителство. Като вземем предвид факта, че за да е устойчиво строителството, е необходим

баланс между икономическите, социалните и екологичните аспекти на сградите, оценяването на този процес предполага използването на система от показатели, които да отчитат комплексно устойчивостта. За да се оцени коректно устойчивостта на сградите, е необходимо да се възприеме единна системата от показатели, в която „Всеки показател да е елемент от верига на причинно-следствени връзки”⁵³, които отразяват всеки аспект.

По наше мнение системата от показатели за оценка на устойчивостта на сградите може да бъде представена в следния вид (вж. табл. 3.2).

Таблица 3.2

Показатели за сертифициране и оценка на устойчиви сгради

ПОКАЗАТЕЛИ		Мярка	Относително тегло ⁵⁴
1. Икономически	1.1. Енергийна ефективност	%	0,09
	1.2. Водна ефективност	%	0,09
	1.3. Дългосрочност на инвестициите	%	0,07
	1.4. Минимални експлоатационни разходи	%	0,09
	1.5. Възвръщаемост на инвестициите	%	0,07
2. Социални	2.1. Висок жизнен комфорт	%	0,07
	2.2. Естетичен вид и иновативност на дизайна	%	0,05
	2.3. Безопасност и сигурност на сградите и съоръженията	%	0,06
	2.4. Разположение на инфраструктурни връзки	%	0,05
	2.5. Благосъстояние и здраве	%	0,06
3. Екологични	3.1. Възможност за повторно използване на вложените материали	%	0,06
	3.2. Вредни емисии	%	0,08
	3.3. Управление на отпадъците	%	0,06
	3.4. Използване на земята	%	0,05
	3.5. Използване на възобновяеми енергийни източници	%	0,05
Общо			1,00

⁵³ Каплан, Р., Д. Нортън. Балансирана система от показатели за ефективност. София: Класика стил, 2005, с. 42.

⁵⁴ На относителното тегло на показателите авторът дава примерни стойности.

За да бъдат измерими и сравними, според нас е подходящо трите групи показатели да са представени чрез еднакви мерни единици, например проценти или промили. За да бъде възможно да се направи обобщаваща оценка на устойчивостта на сградите, е необходимо използването на обобщаващ показател. Той може да бъде изчислен, като на всеки отделен показател от системата се даде определено тегло в обобщаващата оценка, като сумата от теглата е равна на 1,00. Предложението ни е значението (теглото) на показателите да се определя по експертен начин от специалисти в тази област.

$$q_1 + q_2 + \dots + q_n = 1,$$

където: q_1, q_2, \dots, q_n са теглата на различните показатели, $q \geq 0$.

По този начин крайната обобщаваща оценка на устойчивостта се определя като средно претеглена от оценките на различните показатели.

$$OY_k = O_1 q_1 + O_2 q_2 + \dots + O_n q_n,$$

където: q_1, q_2, \dots, q_n са теглата на различните показатели, $q \geq 0$,

O_1, O_2, \dots, O_n – оценките на различните показатели, а

OY_k – крайната обобщаваща оценка, изразена в проценти,

като

$$100 \geq OY_k \geq 0.$$

За крайната обобщаваща оценка може да бъде възприета британската система (BREEAM).

Необходимостта от определяне на точните критерии и инструменти за измерване на устойчивостта на сградите е важна от гледна точка на участниците в пазара на имоти. Сградите, които отговарят на определени норми за устойчиво строителство, имат редица предимства, включително многократно по-ниски експлоатационни разходи, като запазват и постепенно увеличават цената си.

За да бъде доказана полезността от изграждането на нови устойчиви сгради и модернизирването на съществуващите, е необходимо да бъде оценявано и въздействието им върху околната среда. С помощта на проект *Enslie Building*: Пестене на енергия чрез при-

лагане на оценка на жизнения цикъл на сгради⁵⁵ е разработена методика за оценка на екологичните аспекти и потенциалните въздействия върху околната среда през целия жизнен цикъл на сградите. Life Cycle Assessment (LCA) осигурява база за вземане на решения при оптимизиране на благоприятните за околната среда проектантски решения, които отчитат въздействията през целия живот на сградите. Въпросите, които разглежда тази методика, са свързани с това коя носеща конструкция е най-екологично целесъобразна за съответната сграда, коя е най-добрата комбинация от строителни материали за фасадата и каква дебелина на изолацията би била оптимална, какви енергийни източници да бъдат избрани и др.

LCA изследва екологичните аспекти и потенциалните въздействия върху околната среда през целия живот на продукта, от набавянето на суровини, производството, използването и разрушаването му. Общите категории въздействия върху околната среда, които се разглеждат, са използването на ресурси, човешкото здраве и екологичните последици⁵⁶. LCA оценката дава количествена информация за приноса на сградите към промяната на климата и изчерпването на природните ресурси. Принципът на изчисленията за LCA се изразява в това, че за всеки етап от жизнения цикъл се изследват количествата използвани материали и енергия, както и свързаните с процесите отделени емисии. Последните се умножават по характеризиращи коефициенти, пропорционални на силата на въздействието им върху околната среда. Една специфична емисия се избира за референтна, а резултатът се представя в еквиваленти по отношение на въздействието на референтното вещество. Броят на еквивалентите, сумирани за всяко въздействие върху околната среда, може да се нормализира и претегли допълнително, за да се достигне до интегриран резултат. Различните инструменти могат да използват раз-

⁵⁵ ENSLIC-SEC-WP3-100331-Rev1-Guidelines Rumanian, Grant Agreement № - EIE/07/090/SI2.467609, 2010.

⁵⁶ ISO 14040:2006 Environmental management – Life cycle assessment, <https://www.iso.org/standards-catalogue/browse-by-ics.html>

лични характеризиращи коефициенти и различни данни за емисиите, ако производствените процеси се различават. Тези инструменти използват и различни методи за нормализиране и претегляне, което може да доведе до различаващи се резултати. Възможността за лесно набавяне на данни за сградите непрекъснато се подобрява с използването на съвременните CAD-приложения⁵⁷, използването на модели с информация за сгради и усъвършенстваните бази с данни. LCA може да включва и универсална база с данни за емисиите за определен брой строителни материали и енергоносители. За по-сложните изчисления във връзка с LCA е необходим достъп до големи международни бази с данни от рода на Ecoinvent⁵⁸.

LCA оценката включва няколко етапа: дефиниране на дългосрочната цел и обхвата, инвентаризационен анализ, оценка на въздействието и анализ на резултатите.

При определянето на дългосрочната цел и обхвата е необходимо да бъдат дефинирани една функционална единица (единицата, с която е свързано въздействието върху околната среда) и границите на системата (границите на това, което ще бъде включено в оценката). За да може да се говори за подход за оценка на жизнения цикъл, трябва да бъдат включени най-малко два етапа от този цикъл, например производството на строителни материали и експлоатацията на сградата. Определянето на функционалната единица е особено важно, когато се сравняват различни продукти, или в този случай, различни сгради. В европейския стандартизационен процес „Устойчивост в строителството“ (CEN 350⁵⁹) се препоръчва той да се нарича функционален еквивалент на ниво сграда, за да се разграничи от функционалната единица на ниво продукт (строителен материал).

⁵⁷ AutoCAD е CAD-софтуерно приложение за двуизмерно и триизмерно проектиране и чертане. Разработва се и се продава от компанията Autodesk. Излиза за първи път през декември 1982 г.

⁵⁸ <http://www.ecoinvent.org> - Международна база данни.

⁵⁹ <http://standards.cen.eu> - Европейски комитет по стандартизация.

За една жилищна сграда функционалният еквивалент може да бъде описан като: сграда с определено местонахождение, която отговаря на националните норми и изисквания по отношение на комфорта, здравето, сигурността, енергийното потребление и др. в продължение на предполагаемо време за живот. Това сравнение може да се прави само когато функционалната единица или функционалният еквивалент са еднакви за двата сравнявани обекта или проектни решения.

Инвентаризационният анализ е етапът на събиране на данни, необходими за извършване на оценката, а самите изчисления се правят на следващ етап – оценка на въздействието през жизнения цикъл. Съгласно ISO 14044: 2006 тази оценка на въздействието през жизнения цикъл (LCIA – Life Cycle Impact Assessment) има някои задължителни елементи: избор на категории въздействие, показатели за категорията, модели на характеризиране, разпределяне и изчисляване на резултатите.

Остойностяването на жизнения цикъл (Life Cycle Costing – LCC) е метод за оценяване на общата ефективност от разходна гледна точка на даден актив във времето, включително разходите за неговото придобиване, експлоатация, поддръжка и депониране. LCC често се използва за определяне на общата цена на сградата в течение на целия ѝ експлоатационен живот, като целта е постигането на по-добра стойност на парите, вложени в сградите и изградените активи. Ползата от LCC е възможност за обследване срока на възвращаемост за целия жизнен цикъл на различни строителни продукти и проектни решения, като разходите са обособени в няколко групи: разходи за инвестиции и строителство; разходи за ежегодно потребление на енергия, експлоатация, поддръжка и ремонт; разходи за саниране и подмяна; разходи за приключване на експлоатационния живот, събаряне и извозване на строителните отпадъци.

Акцентът е насочен както към максимално намаляване на разходите през жизнения цикъл, така и към намаляване на въздействието върху околната среда, затова двата метода са подходящи за

комбиниране, като по този начин дават едновременно сведения за потенциалните разходи през жизнения цикъл и за екологичните въздействия от алтернативните проекти. Според Д. Лангдън⁶⁰ при използването на LCA и LCC паралелно в един по-мощабен оценъчен процес единият формира вход за другия. Комбинирани двата метода могат да се използват за оценяване както на инвестициите в дадена сграда, така и за избор на алтернативни технически решения, които се постигат с най-ниска цена и определени екологични целеви стойности.

Към момента в сектора на строителството в България има малко специалисти с по-задълбочени познания за LCA, за разлика от повечето европейски страни, където те са с богат опит в разработването или използването на инструменти за LCA за сгради. Най-разпространеното до момента приложение, свързано със сгради, е използването на LCA за сравняване на въздействията върху околната среда на различни строителни материали.

3.3. Анализ на устойчивото строителство⁶¹ в световен мащаб

Стратегията за устойчива конкурентоспособност на строителния сектор и неговите предприятия⁶², публикувана от Европейската комисия е част от инициативата Европа 2020 и се фокусира върху насърчаването на благоприятни пазарни условия за устойчив растеж в строителния сектор. Стратегията се фокусира върху пет основни

⁶⁰ Langdon, D. Life cycle costing (LCC) as a contribution to sustainable construction – Guidance on the use of the LCC Methodology and its application in public procurement. // David Langdon, Management Consulting, May 2007.

⁶¹ В този параграф понятията „устойчиво строителство” и „зелено строителство” са използвани като еднозначни.

⁶² Construction: unleashing the potential of low energy buildings to restore growth – further details. // MEMO/12/610, Brussels, 31 July 2012, www.ec.europa.eu.

цели:

1. Стимулиране на благоприятни условия за инвестиции – по-специално в обновяването на съществуващите сгради и поддръжката на инфраструктурата.

2. Стимулиране на иновациите и подобряване качеството на човешкия капитал, зает в строителния сектор – необходимо е по-добро предвиждане на бъдещите нужди от умения и квалификации на заетите в сектора, за да могат да бъдат създадени условия за една добра работна среда и управление на човешките ресурси, за една по-голяма мобилност на строителни работници и осъществяване на повече услуги през граница.

3. Подобряване на ресурсната ефективност и екологичните показатели, взаимно признаване на устойчиви системи за строителство в ЕС.

4. Укрепване на вътрешния строителен пазар и осигуряване на стандартни норми за проектиране за строителни фирми, улеснявайки ги да работят в други страни членки. За да се гарантира по-добро функциониране на вътрешния пазар в сферата на строителни продукти и услуги, е важно тези правила да са ясни и предвидими.

5. Засилване на световните позиции на европейските строителни предприятия за стимулиране на качествена работа по устойчиви стандарти в трети страни. Специфичните изисквания по отношение на устойчивото строителство в Африка и Латинска Америка може да стимулира обществените поръчки на тези пазари да отговарят на критериите за намаляване на разходите. Партньорството между ЕС и Африка за транспортна инфраструктура предоставя възможности за подобряване на връзките между континентите и създаване на по-надеждна и безопасна транспортна система.

Концепцията за устойчиво строителство е с повече от 25-годишно приложение в много страни по света. За да се доразвие, е необходимо да се популяризира общото разбиране за ресурсната ефективност и екологичните показатели в проектирането, строителството и функционирането на сградите, построени по този метод.

Въпреки че въпросът за устойчивото строителство става все по-значим за обществото, добрите практики в тази област не са масово явление.

Дейностите, свързани с устойчиво строителство, са с различно присъствие на пазара дори в страни със сходни икономики. Строителните фирми започват постепенно да го възприемат, като от 2008 г. до 2016 г. броят на страните, които се включват в проучвания за ангажираността с дейности, свързани с устойчивия подход⁶³, се е увеличил значително, като се включват страни от Европа, включително и такива, които не са членове на ЕС или на Европейската асоциация за свободна търговия (ЕФТА), страни от Америка, Азия и Африка.

От проучването през 2016 г.⁶⁴ става ясно, че развиващите се икономики като Бразилия, Индия, Саудитска Арабия и Южна Африка са двигатели на зелен растеж, като се предвижда развитието на зеленото строителство да нарасне от два до шест пъти в сравнение със сегашните нива. Резултатите показват, че разширяването на зелените дейности продължава и в развитите страни като САЩ, Германия и Великобритания. Голяма част от респондентите прогнозира, че до 2018 г. повече от 60% от техните проекти ще бъдат зелени (вж. табл. 3.3).

Проучването, проведено през 2016 г. (World Green Building Trends, 2016), разширява обхвата на това от 2012 г. (World Green Building Trends, 2012), като в него са включени 69 страни, а за 13 от тях има статистически значими резултати. Новите страни, които участват, са Мексико, Колумбия, Полша, Саудитска Арабия, Китай

⁶³ World Green Building Trends – Business Benefits Driving New and Retrofit Market Opportunities in Over 60 Countries, SmartMarket Report, www.construction.com/market_research, 2012, World Green Building Trends 2016 - Developing Markets Accelerate Global Green Growth Smart Market Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

⁶⁴ World Green Building Trends 2016 - Developing Markets Accelerate Global Green Growth Smart Market Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

и Индия. Респондентите се различават също значително от тези през 2012 г., като се е увеличил делът на архитектите и дизайнерите – 27%, строителните специалисти – 25%, консултантите – 22%, строителните инженери – 13% и собственици на строителни фирми – 13%.

Таблица 3.3

Анкетирани строителни фирми, които предвиждат да направят повече от 60% от своите проекти зелени

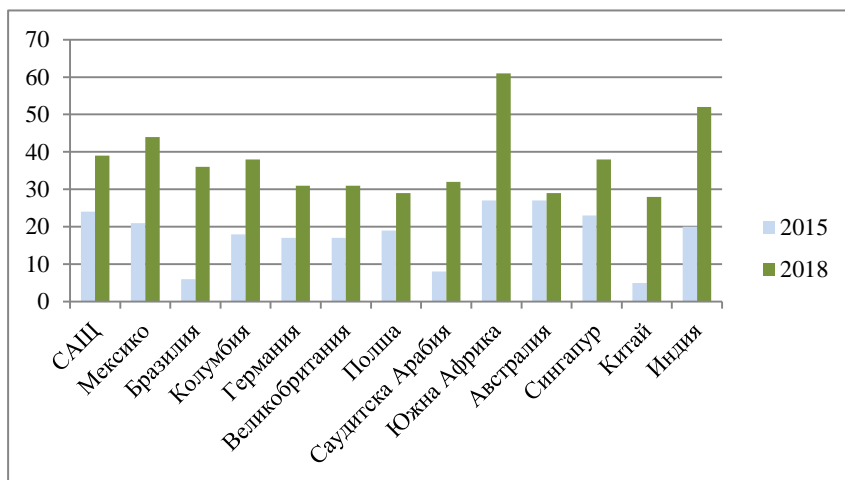
Строителни фирми/ държава	2015 (%)	2018 (%)
САЩ	24	39
Мексико	21	44
Бразилия	6	36
Колумбия	18	38
Германия	17	31
Великобритания	17	31
Полша	19	29
Саудитска Арабия	8	32
Южна Африка	27	61
Австралия	27	29
Сингапур	23	38
Китай	5	28
Индия	20	52

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, www.construction.com/market_research, 2016.

Според данните в табл. 3.3 очаквания растеж се дължи до голяма степен на страни, които все още разработват дейности, свързани със зелено строителство. Развитите пазари в САЩ и Европа отчитат умерени нива на растеж. За разлика от тях, респондентите от Мексико, Бразилия, Колумбия, Саудитска Арабия, Южна Африка, Китай и Индия съобщават за много по-голям ръст в процента на техните зелени проекти (вж. фиг. 3.1).

В таблица 3.4. са посочени дяловете на включени в дейността

на фирмите зелени проекти.

Фиг. 3.1. Анкетирани строителни фирми, които предвиждат да направят повече от 60% от своите проекти „зелени”

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

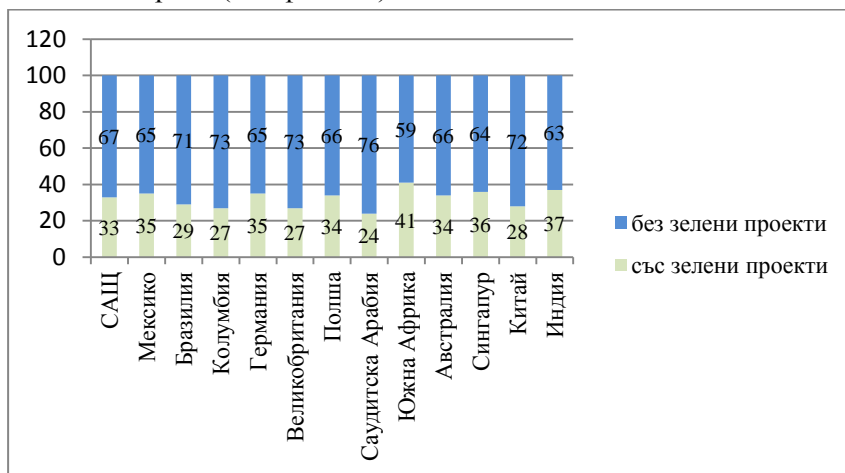
Таблица 3.4

Дялове на включени в дейността на фирмите зелени проекти

Строителни фирми/ държава	Без зелени проекти 2015 (%)	Със зелени проекти 2015 (%)
САЩ	67	33
Мексико	65	35
Бразилия	71	29
Колумбия	73	27
Германия	65	35
Великобритания	73	27
Полша	66	34
Саудитска Арабия	76	24
Южна Африка	59	41
Австралия	66	34
Сингапур	64	36
Китай	72	28
Индия	63	37

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Фирмите от Южна Африка имат един от най-високите дялове на активност – 41% от тяхната работа включва под някаква форма „зелени“ дейности, но от данните от направеното изследване става ясно, че Южна Африка не е единственият лидер. Индия (37%), Мексико (35%), Германия (35%), Полша (34%) и Австралия (34%) се очертават също като страни, в които зеленото строителство е добре развито. Изненадващ и противоречив в изследването от 2015 г. е резултатът за Великобритания (27%). През 2012 г. Великобритания е с най-значителен дял (65%) на планирани зелени дейности в съществуващи сгради, т.е. строителни ремонтни дейности и реконструкции на съществуващи обекти. 44% се предвиждат за строителство на нови търговски сгради и 41% – за строителство на нови обществени сгради (вж. фиг. 3.2).

Фиг. 3.2. Дялове на включени в дейността на фирмите зелени проекти

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Дейностите, за които се предвиждат инвестиции, могат да се разделят условно в четири групи:

- за реконструкция и ремонт на съществуващи сгради;

- за строителство на нови търговски сгради (офиси, магазини, хотели, сгради със смесено предназначение и др.);
- за строителство на нови обществени сгради (болници, училища, детски градини, стадиони, спортни съоръжения и др.);
- за строителство на нови жилищни сгради (ниски - до 3 етажа и високи - 4 и повече етажа).

В таблица 3.5 са представени относителните дялове на дейностите, за които се предвиждат инвестиции, разделени по групи.

Таблица 3.5

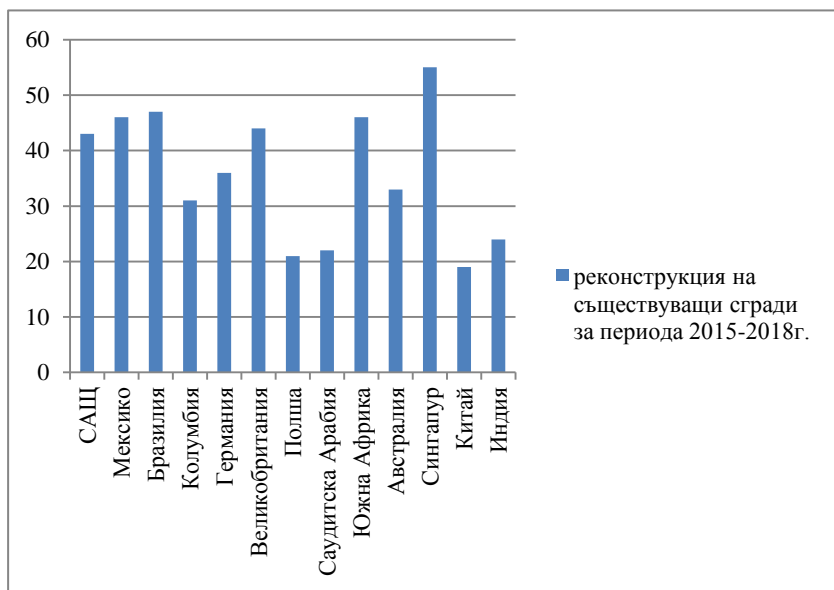
Планирани зелени дейности за периода 2015-2018 г.

	реконструкция на съществуващи сгради (%)	строителство на нови търговски сгради (%)	строителство на нови обществени сгради (%)	нови ниски жилищни сгради (1-3 етажа) (%)	нови високи жилищни сгради (над 4 етажа) (%)
САЩ	43	41	46	23	15
Мексико	46	65	25	33	21
Бразилия	47	47	33	35	43
Колумбия	31	59	29	26	36
Германия	36	39	39	24	15
Великобритания	44	33	37	40	20
Полша	21	50	15	24	6
С. Арабия	22	44	42	24	22
Ю. Африка	46	40	29	31	23
Австралия	33	27	30	39	24
Сингапур	55	53	48	35	48
Китай	19	55	40	13	45
Индия	24	61	26	22	48

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Относителният дял на планираните инвестиции за реконструкция и ремонт на съществуващи сгради е най-висок в Сингапур (55%), Бразилия (47%), Мексико и Южна Африка (46%), Великоб-

ритания (44%) и САЩ (43%). Най-малък е делът на планираните инвестиции в Китай (19%), Полша (21%), Саудитска Арабия (22%) и Индия (24%) (вж. фиг. 3.3).

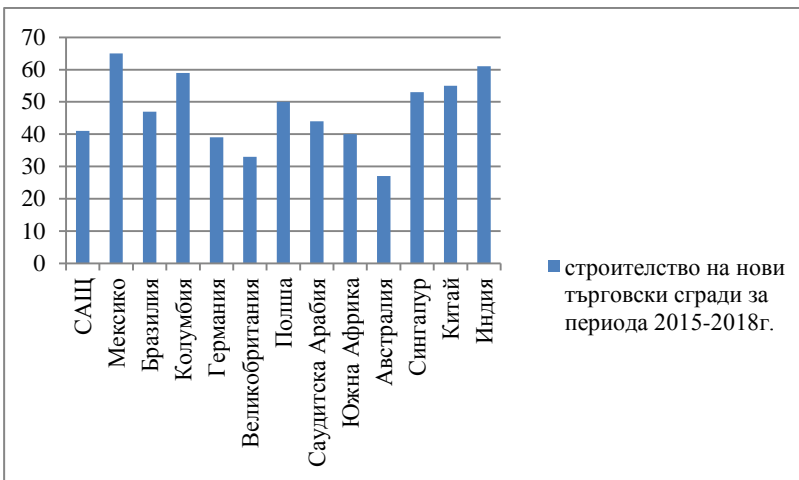

Фиг. 3.3. Планирани инвестиции за реконструкция на съществуващи сгради за периода 2015-2018 г.

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

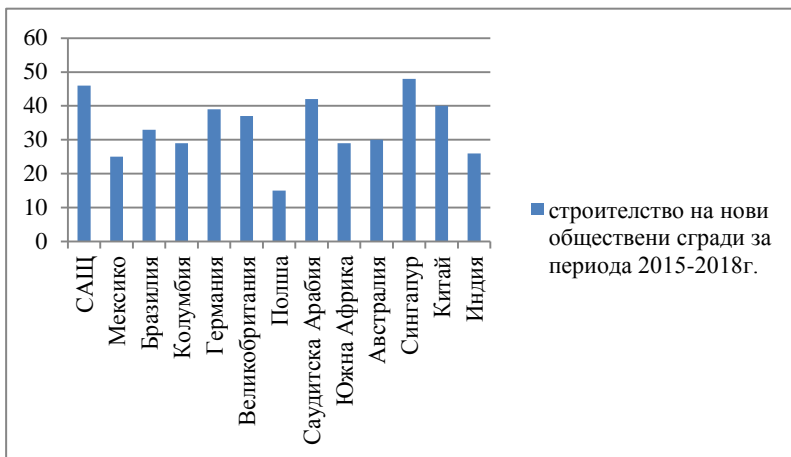
Значителен е делът на планираните инвестиции за изграждане на нови зелени търговски сгради. За всички изследвани страни той е над 30%, като изключение прави само Австралия с 27%. Най-много са планираните инвестиции в Мексико (65%), Индия (61%), Колумбия (59%), Китай (55%), Сингапур (53%) и Полша (53%) (фиг. 3.4).

Планираните инвестиции в нови зелени обществени сгради варират между 20% и 40% за всички респонденти, като най-голям е делът им в Сингапур (48%), Китай (46%) и САЩ (40%), а най-малък е в Полша (15%) (вж. фиг. 3.5).

Фиг. 3.4. Планирани инвестиции за нови търговски сгради за периода 2015-2018 г.

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

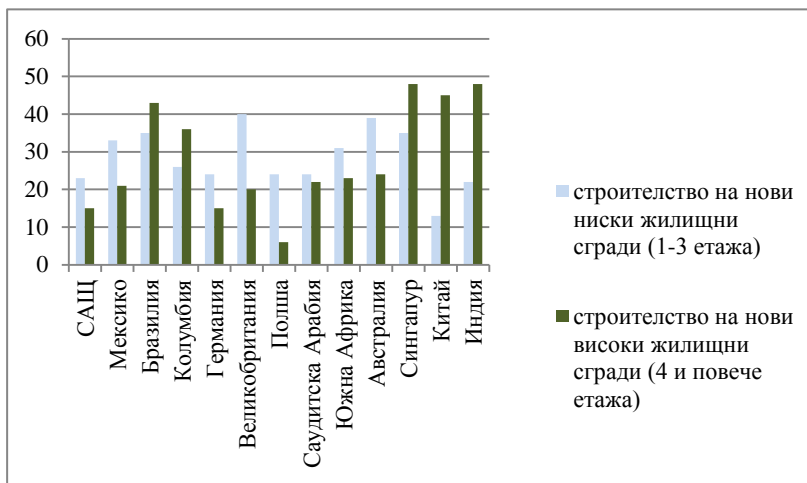

Фиг. 3.5. Планирани инвестиции за нови обществени сгради за периода 2015-2018 г.

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Строителството на нови жилищни сгради се разглежда в две групи – строителство на ниски жилищни сгради (до 3 етажа) и на

високи жилищни сгради (над 4 етажа). Над 30% инвестиции в ниски зелени жилищни сгради са планирани в Мексико, Бразилия, Великобритания, Австралия, Сингапур и Южна Африка. Най-малък е дялът на планираните инвестиции в Китай – само 13%. Над 40% инвестиции в строителство на високи зелени жилищни сгради са планирани в Индия, Сингапур, Китай и Бразилия, а най-малък е дялът на тези инвестиции за Полша (6%), Германия (15%) и САЩ (15%) (вж. фиг. 3.6).

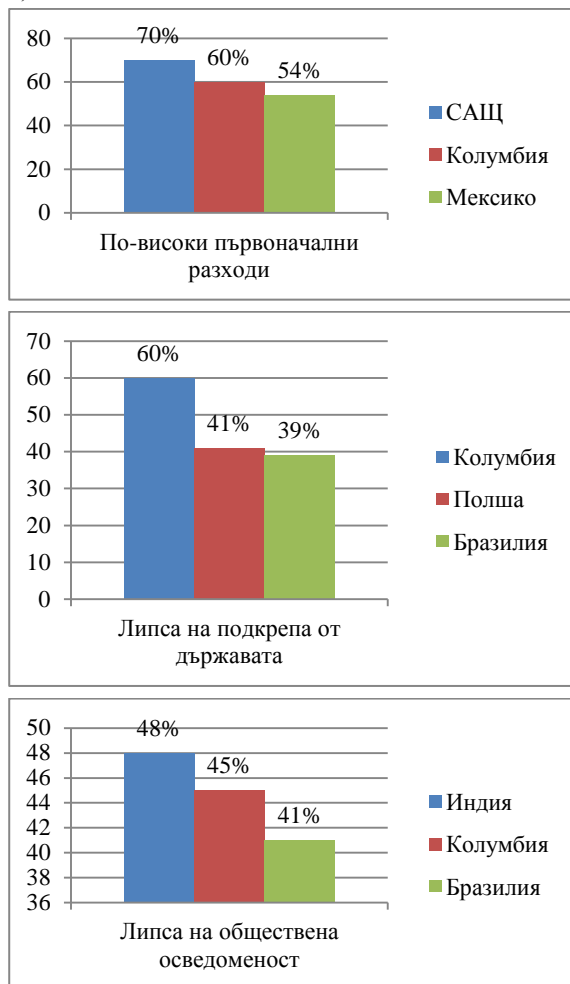

Фиг. 3.6. Планирани инвестиции за нови жилищни сгради за периода 2015-2018 г.

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

За най-големи предизвикателства пред зелено строителство изследваните фирми от различните държави посочват по-високите първоначални разходи, липсата на подкрепа от страна на държавата, липсата на правителствени нормативи, липсата на финансови стимули, липсата на информираност сред обществеността и слабото пазарно търсене. Тези проблеми са ранжирани по различен начин в отделните страни. За САЩ, Колумбия и Мексико от най-голямо значение са по-високите първоначални разходи, за Колумбия, Пол-

ша и Бразилия като проблем се отчита липсата на подкрепа от страна на държавата, а в Индия, Колумбия и Бразилия изследваните фирми отчитат като проблем липсата на обществена осведоменост (вж. фиг. 3.7).

Фиг. 3.7. Основни предизвикателства пред зеленото строителство

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

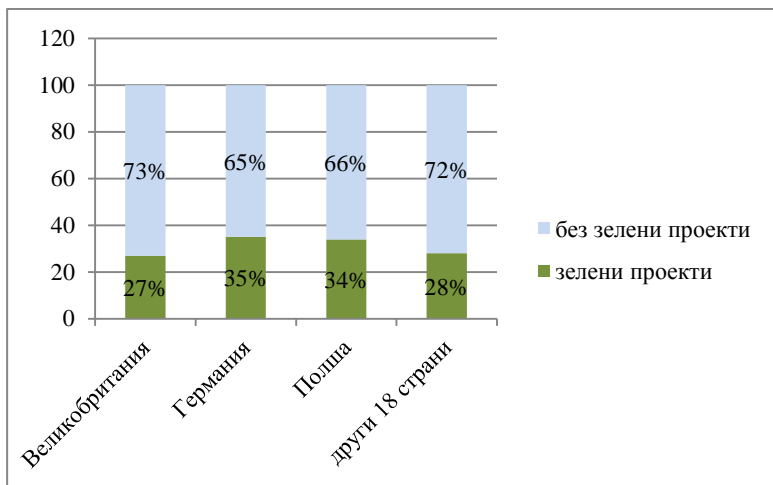
За предимства фирмите, взели участие в двете проучвания (World Green Building Trends – Business Benefits Driving New and Retrofit Market Opportunities in Over 60 Countries, Smart Market Report, 2012 и World Green Building Trends, 2016), посочват социалните, екологичните и икономическите ползи, като подобро здраве и физическо състояние, пестенето на енергия, намалената консумация на вода и рационалното използване на природните богатства.

ЕС е световен лидер в усилията за намаляване на въглеродните емисии. Страните от ЕС са силни поддръжници на глобалните договори в подкрепа на намаляването на вредните емисии, борбата с изменението на климата и редуцирането на парникови газове. Великобритания и Норвегия са страните, които посочват като най-важна екологичната причина (над 40% от изследваните фирми). Подобреното здраве и физическо състояние и подобрени условия на труд и живеене са социалните фактори, насърчаващи зеленото строителство в британските фирми (53%), следвани от тези в Норвегия (53%) и в Германия (45%).

Тъй като от решаващо значение е да се демонстрират положителни финансови и бизнес въздействия от изграждане на зелени сгради, проучването показва, че те предлагат значителни икономии на експлоатационни разходи в сравнение с разходите при традиционните сгради. Очакванията на респондентите, участвали в изследването за петгодишен период, са за около 14% икономии на експлоатационни разходи при нови зелени сгради и спестявания за около 13% при реконструкция и модернизация на съществуващи сгради. От направеното изследване⁶⁵ става ясно, че активността на страните от Европа по отношение на реализирането на зелени проекти през 2015 г. е около 30%.

Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.6.

⁶⁵ World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Фиг. 3.8. Относителен дял на активността на страните от Европа при реализиране на зелени проекти

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

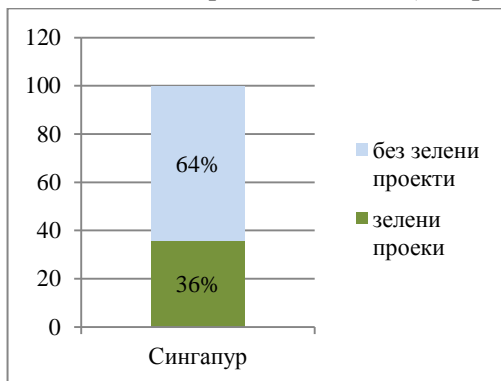
Таблица 3.6

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в 21 европейски страни (вкл. Великобритания, Германия и Полша)

	Ново зелено строителство				Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради			
	Великобритания	Германия	Полша	Други страни от ЕС	Великобритания	Германия	Полша	Други страни от ЕС
Намаляване на оперативните разходи за 1 г. (%)	8	8	6	8	7	7	8	9
Намаляване на оперативните разходи за 5 г. (%)	14	9	13	14	13	11	14	13
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	13	9	7	8	10	5	7	8

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

В направеното изследване са включени и десет азиатски страни⁶⁶. Единствената страна със статистически значими резултати е Сингапур, затова тя е в центъра на това изследване, докато другите страни се оценяват колективно. Реализираните зелени проекти през 2015 г. в Сингапур са 36%. Примерът в другите девет азиатски страни, които отчитат високи нива на зелени дейности, е относително съпоставим с глобалната средна стойност (вж. фиг. 3.9).

Фиг. 3.9. Дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството във фирми от Сингапур

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Сред изследваните строителни фирми в Сингапур най-значителен е дялът (55%) на планирани зелени дейности в съществуващи сгради, т.е. строителни ремонтни дейности и реконструкции на съществуващи обекти. 53% се предвиждат за строителство на нови обществени сгради, а по 48% за строителство на нови търговски сгради и нови високи жилищни сгради. Най-нисък е дялът на предвидените инвестиции за строителство на нови ниски жилищни сгради.

За проблеми пред зеленото строителство изследваните фирми

⁶⁶ Китай, Хонг Конг, Индия, Индонезия, Япония, Малайзия, Филипините, Сингапур, Шри Ланка и Тайван.

посочват по-високите първоначални разходи и липсата на обществена осведоменост. Азиатските фирми приемат държавата като много важен посредник за осъществяване на тези проекти.

Като най-важни ползи от зеленото строителство фирмите от Азия посочват подобреното здраве и физическото състояние, пестенето на енергия, намалената консумация на вода и запазването на природните богатства. Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.7.

Таблица 3.7

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	10	9
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	13	13
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	8	7

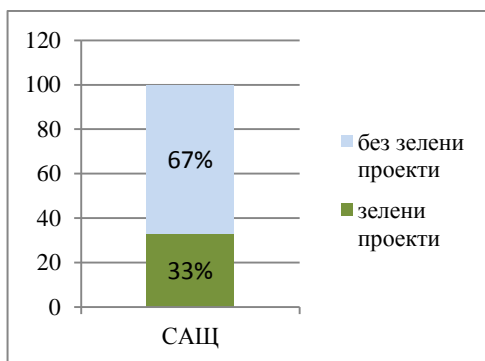
Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

В САЩ активност по отношение на зеленото строителство настъпва още в периода между 2008 г. и 2011 г., период на криза в американската икономика, управлението и строителния пазар⁶⁷. Относителният дял на фирмите, които включват зелени дейности в своите проекти през 2012 г.⁶⁸ е 48%, а през 2015 г.⁶⁹ – 33%.

⁶⁷ Проучване на McGraw-Hill Construction studies, започнало през 2005 с доклада Green Building Smart Market Report (SMR), продължило в повече от 20 последващи доклада SMR и три доклада Dodge Green Construction Outlook (2008 г., 2010 г. и 2012 г.).

⁶⁸ World Green Building Trends – Business Benefits Driving New and Retrofit Market Opportunities in Over 60 Countries, SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2012).

⁶⁹ World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Фиг. 3.10. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в САЩ

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

В САЩ реализирането на зелени проекти е насочено към строителство на нови търговски сгради (57% от фирмите планират дейности в този сегмент), реконструкция на съществуващи сгради (56%) и изграждане на нови обществени сгради (52%).

Като едно от най-големите предизвикателства пред зеленото строителство изследваните фирми от САЩ отчитат по-високите първоначални разходи (70%).

В изследване на Siemens в доклада „Greening of Corporate America Report” от 2012 г.⁷⁰ 83% от ръководителите в най-големите американски компании виждат рационалното използване на природните ресурси като нещо изключително важно за тяхната печалба. Според изследваните фирми бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.8.

Фирмите в Бразилия също са ангажирани със зелени дейности, като относителният дял на зелените проекти е около 39%. (вж. фиг. 3.11). Въпреки че само 10% от фирмите посочват, че са ангажирани със зелено строителство на високи нива (над 60% зелени дейности) през 2009 г., този брой се е увеличил повече от два пъти до

⁷⁰ *Greening of Corporate America Report, 2012*, (<https://w3.usa.siemens.com>).

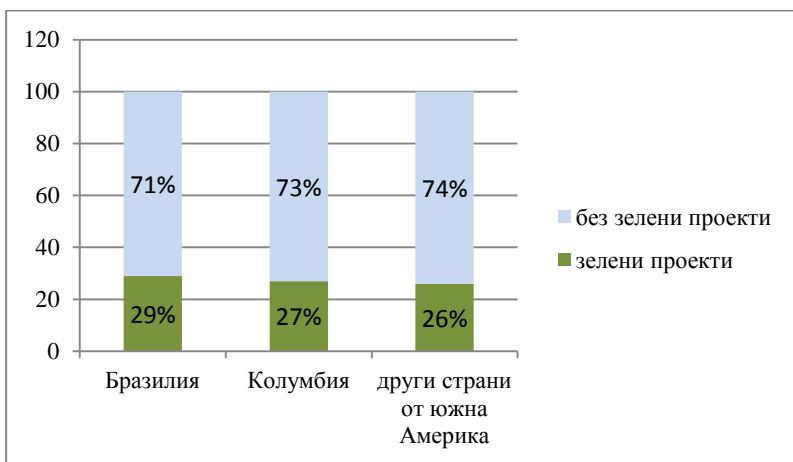
24% през 2012 г.

Таблица 3.8

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в САЩ

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	11	12
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	21	14
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	8	7

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Фиг. 3.11. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Бразилия, Колумбия и други страни от Южна Америка

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Според проучването Бразилия се очертава като една от най-бързо развиващите се по отношение на зеленото строителство, тъй като 83% от фирмите планират да включат зелени дейности в своите проекти. Интересно е, че бразилският пазар изглежда управляван повече от пазарното търсене, отколкото от правителствените норма-

тивни, като е посочено, че само 35% фирми в Бразилия отчитат съществуването на правителствени политики за зелено строителство в своята държава. Най-голям е интересът за инвестиции в нови търговски сгради (83%), следван от модернизация и реконструкция на съществуващи сгради (52%) и нови обществени сгради (44%). Важни фактори, които оказват влияние върху устойчивото строителство в Бразилия, са пазарното търсене, местната конкуренция, финансовите стимули за зелени дейности. Според направеното проучване 52% от фирмите в Бразилия се влияят в значителна степен от финансовите стимули, за сравнение този процент за фирми от други страни по света е 30%.

Предизвикателства са по-високите първоначални разходи (61%), правителствените стимули (48%) и липсата на обществена осведоменост (44% от изследваните фирми). Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство са представени в таблица 3.9.

Таблица 3.9

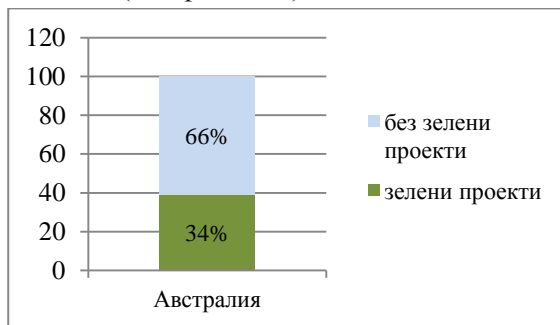
Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство

	Ново зелено строителство			Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради		
	Бразилия	Колумбия	Други страни от Южна Америка	Бразилия	Колумбия	Други страни от Южна Америка
Намаляване на оперативните разходи за 1 г.(%)	8	12	12	6	12	12
Намаляване на оперативните разходи за 5 г.(%)	20	9	12	13	13	12
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	4	5	8	4	4	8

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

Аналогично на Бразилия и в Австралия 39% от изследваните

фирми заявяват, че са изпълнявали зелени дейности в строителството през 2012 г., но нагласите им са да включат в своята дейност над 90% зелени проекти. Австралийската сертифицираща система „Green Star” е една от най-известните в света системи за оценка на зелено строителство (вж. фиг. 3.12).

Фиг. 3.12. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Австралия

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Най-голям процент от фирмите (64%) планират участие в зелени проекти, най-вече за нови търговски сгради. Инвестиции в нови зелени обществени сгради планират около 47% от фирмите, а инвестиции в реконструкция и ремонтни дейности на съществуващи сгради планират 42% от респондентите.

За предизвикателства пред устойчивото строителство изследваните от Австралия фирми посочват по-високите първоначални разходи (79%) и липсата на обществена осведоменост (49%). Смята се, че възможността да притежаваш зелено жилище е малка, защото тези проекти са висококачествени, но скъпи. Това предполага, че по-голямата осведоменост и подкрепата от страна на държавата могат да стимулират фирмите да извършват зелено строителство, включително и по-достъпни за масовия потребител обекти (вж. табл. 3.10).

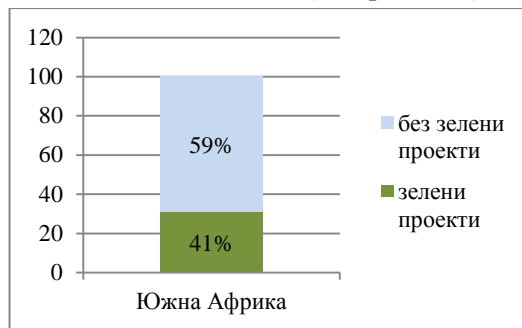
Таблица 3.10

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в Австралия

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	11	7
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	13	13
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	8	9

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

В Южна Африка пазарът на зелено строителство също е утвърден. Фирмите в Южна Африка отчитат, че 41% от техните дейности през 2015 г. са били „зелени“ (вж. фиг. 3.13).

Фиг. 3.13. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Южна Африка

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

Броят на фирмите, напълно посветени на зелено строителство, е относително нисък в сравнение с другите страни. Зелените проекти са съсредоточени най-вече върху нови търговски сгради (60%) и реконструкция и модернизация на съществуващи сгради (58%). Южна Африка е една от малкото в света с високо ниво на зелена ак-

тивност в жилищния сегмент. Повече от една трета (36%) от фирмите планират инвестиции за строителство на ниско етажни жилищни сгради (1-3 етажа). Въпреки че 66% от фирмите посочват, че има законодателство относно зеленото строителство, почти цялата политика е насочена към енергийната ефективност, отколкото зеленото строителство като цяло.

Предизвикателства пред зеленото строителство в Южна Африка са по-високите първоначални разходи (86%), липсата на политическа подкрепа и стимули (40%). Фирмите в Южна Африка осъзнават значимостта на правителството в реализацията на зелените проекти. Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.11.

Таблица 3.11

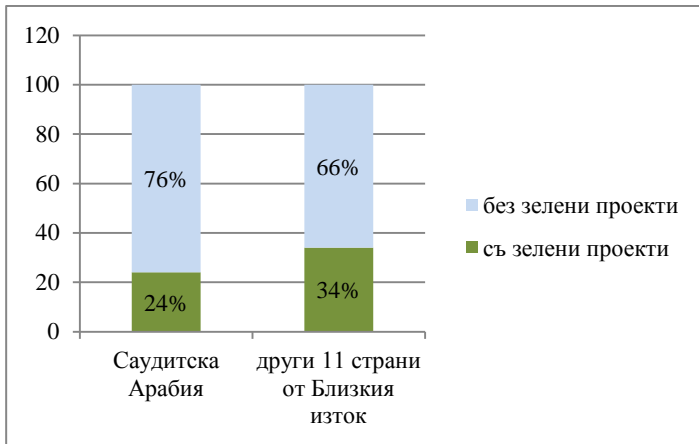
Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в Южна Африка

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	18	9
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	19	29
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	8	6

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Фирмите в Саудитска Арабия и други 11 страни от Близкия изток, участвали в изследването, също са ангажирани със зелени дейности, като относителният дял на зелените проекти е между 24 и 34% (вж. фиг. 3.14).

Респондентите от страните от Близкия изток имат около 34% среден относителен дял зелени дейности, което съответства на нивата, отчетени от САЩ, Мексико, Германия, Полша и Австралия. Строителните фирми от Саудитска Арабия посочват ясно, че са ангажирани със зелено строителство и предвиждат към 2018 г. около 32% от фирмите да имат в дейността си включени над 60% зелени проекти.

Фиг. 3.14. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Саудитска Арабия и 11 други страни от Близкия изток

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Според проучването в района на Близкия изток се очертава високо ниво на очаквания ръст на зеленото строителство на нови търговски сгради (44%) и нови обществени сгради – болници, училища, кметства и други обществени сгради(46%). Подобен процент на очакванията за строителство на нови обществени сгради има в Канада, Сингапур и Китай.

Важни фактори, които оказват влияние върху зеленото строителство в Саудитска Арабия, са пазарното търсене, местната конкуренция, клиентските изисквания, по-ниските експлоатационни разходи.

Предизвикателства са липса на обществена осведоменост за 33% от изследваните фирми от Саудитска Арабия и 40% за останалите страни, както и липса на квалифицирани специалисти – 21% за Саудитска Арабия и 28% за останалите 11 страни.

Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.12.

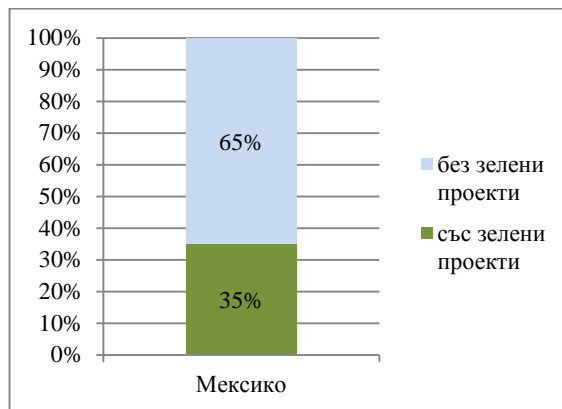
Таблица 3.12

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство

	Ново зелено строителство		Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради	
	Саудитска Арабия	Други 11 страни от Близкия изток	Саудитска Арабия	Други 11 страни от Близкия изток
Намаляване на оперативните разходи за 1 г.(%)	8	8	7	5
Намаляване на оперативните разходи за 5 г.(%)	16	14	11	10
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	7	9	5	5

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, www.construction.com/market_research, 2016.

В Мексико строителните фирми, планирали дейности, свързани със зелено строителство за периода 2015-2018 г., са 35% (вж. фиг. 3.15).

Фиг. 3.15. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Мексико

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Половината от анкетираните в Мексико фирми предвиждат да бъдат силно ангажирани със зелени проекти. Около 46% от анкетираните предвиждат зелени дейности, свързани с реконструкцията на съществуващи сгради, каквито са и предвижданията на фирмите от САЩ и Канада, а предвижданията за строителство на нови търговски и бизнес сгради е за около 33% от дейностите.

Предизвикателства пред зеленото строителство в Мексико, подобно на другите страни от Северна Америка, са по-високите първоначални разходи – 54% от респондентите, липсата на политическа подкрепа и стимули (38%) и липсата на обществена осведоменост – също 38%.

Като предимства на зелените проекти в Мексико отчитат социалните и екологичните ползи, намаляването на консумацията на енергия, по-ограничено използване на природните ресурси, намаляване на парниковите газове, както и конкурентните предимства на пазара и по-висока производителност.

Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.13.

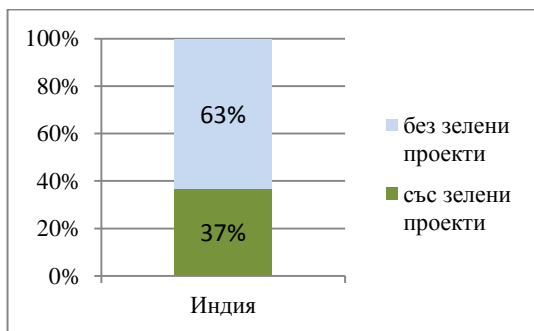
Таблица 3.13

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в Мексико

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	12	12
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	8	8
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	5	4

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

В Индия планираните зелени дейности за периода 2015-2018 г. са 37%, като това са нива близки до тези на Сингапур, Германия и Мексико (вж. фиг. 3.16).

Фиг. 3.16. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Индия

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

52% от анкетираните индийски строителни фирми предвиждат да бъдат силно ангажирани със зелени проекти (над 60% от дейностите им). Около 61 % от респондентите предвиждат зелени дейности, свързани с изграждането на нови търговски сгради, 48% – за строителство на нови високи жилищни сгради (4 и повече етажа) и 26% за нови обществени сгради.

Бариери пред зеленото строителство в Индия са липсата на обществена осведоменост и опасения за корупция (48%), повисоките първоначални разходи – 35% от респондентите, липсата на политическа подкрепа и стимули (35%).

Като най-важно предимство на зелените проекти в Индия 52% от респондентите (подобно на Сингапур и Великобритания) отчитат опазването на околната среда. Те отчитат още и предимството на зелените сгради на пазара на недвижими имоти, както и значението на зелените дейности в подкрепа на местната икономика (40%).

Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.14.

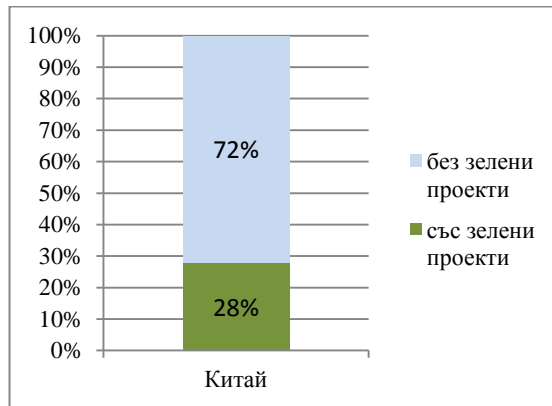
Таблица 3.14

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в Индия

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	10	11
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	15	16
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	4	5

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

Високо ниво на зелени дейности е предвидено и в Китай с цел намаляване потреблението на енергия, опазване на природните ресурси и подобряване качеството на въздуха. Там строителните фирми, планирали дейности, свързани със зелено строителство за периода 2015-2018 г., са 28%. (вж. фиг. 3.17).

Фиг. 3.17. Относителен дял на активността при реализиране на зелени проекти в строителството в Китай

Източник: *World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report*, (www.construction.com/market_research, 2016).

Над половината (55%) от анкетираните в Китай фирми пред-

виждат да бъдат силно ангажирани с изграждането на нови зелени бизнес сгради. Около 45% предвиждат зелени дейности, свързани със строителството на нови високи жилищни сгради, както и зелени сгради със комбинирано предназначение (жилища и търговски обекти), като предвижданията са в тази посока поради факта, че в Китай се поставя акцент върху изграждането на устойчиви мегаполиси. Най-нисък е дялът на предвидените зелени дейности за реконструкция на съществуващи сгради (19%).

За предизвикателства пред зеленото строителство в Китай са посочени по-високите първоначални разходи – 60% от респондентите, и липсата на подкрепа от държавата и корупция – 21%.

Като предимства на зелените проекти в Китай отчитат опазването на околната среда и създаването на по-здравословни условия за живот (40%). Загрижеността за качеството на въздуха, здравето и благосъстоянието в Китай са ключов приоритет, в сравнение с другите страни, включени в проучването. Важно предимство за китайските строителни фирми е и подкрепа на местната икономика (29%).

Бизнес ползите, които може да донесе инвестирането в зелено строителство, са представени в таблица 3.15.

Таблица 3.15

Очаквани бизнес ползи от зеленото строителство в Китай

	Ново зелено строителство	Реконструкция и ремонт на съществуващи сгради
Намаляване на оперативните разходи за 1 година (%)	4	4
Намаляване на оперативните разходи за 5 години (%)	9	9
Възвръщаемост на зелените инвестиции в години	6	5

Източник: World Green Building Trends 2016 – Developing Markets Accelerate Global Green Growth SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

Българските строителни фирми са част от световния пазар и

въпреки трудностите в строителния сектор, могат да увеличават конкурентната си способност и да намерят адекватни решения на предизвикателствата на съвременното развитие чрез устойчивия подход на строителство.

Предизвикателствата пред българските строителни фирми са подобни на тези пред фирмите в световен мащаб. Информираността им за зеленото строителство е сравнително висока. Според направено анкетно проучване напълно или частично запознати с него са около 56% от изследваните предприятия. Недостатъчно информирани са 32%, а тези, които не са информирани, са 12%, т.е. 44% от строителните предприятия в България нямат системно изградени подходи към изпълнения на изискванията за зелено строителство⁷¹.

Мерките, които предприемат изследваните фирми, включват основно разяснителна работа (33,3%) и обсъждане на възможностите за реализиране на зелени дейности (33,3%). В ограничен брой строителни фирми се предприемат и активни мерки – като подготовка и тренинги на персонала и разработване на конкретни програми. За тяхната реализация е необходима подкрепа от държавните институции, както и нов тип взаимодействие за осъществяване на обща политика, като до голяма степен това е свързано с хармонизирането на българското законодателство с това на ЕС (вж. табл. 3.16).

Таблица 3.16

Оценки за подкрепа от страна на държавните институции

Условия	Да (%)	Отчасти (%)	Не (%)	Без отговор (%)
Строителство върху вече използвана за същата цел земя, замърсени терени, с ниска екологична стойност	8	44	24	24

⁷¹ Антонова К. Влияние на стратегията за устойчиво развитие на Европейския съюз върху българския строителен сектор. Варна: Наука и икономика, 2016, с. 143.

Подобряване на цялостната енергийната ефективност на сградата	36	36	8	20
Намаляване на потреблението, системи за навременно откриване на течовете, повторна употреба на питейната водата за други нужди	8	36	32	24
Близост до градски транспорт, наличие на велоалеи и алеи за разходка	8	48	20	24
Използване на сертифицирани, възобновяеми и безвредни строителни материали	20	36	24	20
Вътрешни и външни фактори на сградите (светлина, шум, качество на въздуха, термален комфорт и т.н.)	12	56	8	24
Рециклиране на отпадъците, изхвърлянето им на безопасно място	16	48	16	20

Източник: Антонова К., Влияние на стратегията за устойчиво развитие на Европейския съюз върху българския строителен сектор, Варна: изд. Наука и икономика, 2016.

Най-високо е оценена ролята на държавата при подобряване на цялостната енергийна ефективност на сградите. В тази насока има не само нормативни документи и мерки за насърчаване, но изградени предпочитания у клиентите към санираните сгради. Въпреки това в 36% от фирмите тези мерки се възприемат като частични, а в други 8% – като незадоволителни.

Малко по-ниските оценки за осигуряване на съвременните вътрешни и външни фактори на сградите (светлина, шум, качество на въздуха, термален комфорт и т.н.) показва, че въпреки ориентацията към използване на нови технологии и материали, резултатите не са на необходимото ниво. Всички останали възможности за подкрепа се оценяват предимно като частични. Близки по значение са инфраструктурните аспекти на строителството. Един от тях е свързан с използването и рециклирането на вече използвани и замърсени терени. Като частична се възприема подкрепата при 44% от анкетираните фирми, а останалите 24% не виждат реални усилия за реализация на подобни проекти. Значително по-ниски са оценките за възможността да се насърчава намаляването на потреблението на

вода посредством отстраняване на течовете, рециклиране и повторно използване на питейната вода за битови нужди. Това е съществен показател за качество на строителството, който е сред основните критериите за устойчивост.

Като цяло може да се направи изводът, че държавата недостатъчно целенасочено подкрепя строителния бизнес за постигане на по-високи резултати в областта на зеленото строителство. Въпреки оценката за недостатъчна подкрепа по-голямата част от фирмите проявяват готовност да инвестират в зелено строителство.

„Категорично да” е намерението на 20% от анкетираните, „по-скоро да” – 52%, „по-скоро не” – 24% и „не” – 4%. Посоченото разпределение на отговорите дава основание да се направи следното предположение. При по-активна и конкретна помощ от страна на държавата и подходящи форми за сътрудничество между фирмите от строителния сектор е възможно увеличаване на относителния дял на зеленото строителство.

Строителните фирми с нагласи за инвестиране в зелено строителство имат следните приоритети (вж. табл. 3.17).

Таблица 3.17

Приоритети за инвестиране в зелено строителство

Направления	Да (%)	Отчасти (%)	Не (%)	Без отговор (%)
Осигуряване на енергийно-ефективни източници в сградите	50	17	17	16
Използване на възобновяеми енергийни източници в сградите: слънчева енергия; вятърна енергия; термални източници; използване на биомаса.	33	28	22	17
	50	22	22	6
	22	17	50	11
	22	22	39	17
	17	6	60	17
Осигуряване на възможност за повторна употреба на питейната водата за други нужди	28	28	33	11
Използване на рециклирани суровини и материали	39	39	17	6

Използване на екологични суровини и материали	44	44	6	6
Изграждане на зелени покриви на сградите	22	33	33	11

Източник: Антонова ,К. Влияние на стратегията за устойчиво развитие на Европейския съюз върху българския строителен сектор, Варна: изд. Наука и икономика, 2016.

Нагласите за инвестиране в зелено строителство в българските строителни фирми се подреждат в следната последователност:

- осигуряването на ефективни енергийни източници вътре в сградите;
- възобновяемите източници на енергия за сградите, с приоритет на слънчевата енергия;
- използването на рециклирани и екологични суровини.

Ранжирането на посочените приоритети е в зависимост от тяхната достъпност и въздействие върху ориентацията на потребителите.

Въз основа на данните, представени в настоящото изследване, можем да направим следните изводи:

- Относителният дял на активността на изследваните фирми при реализиране на зелени проекти варира в диапазона 30-70%, като за Сингапур, Великобритания и Обединени арабски емирства е над 50%.

- За предизвикателства пред устойчивото строителство изследваните фирми посочват като най-важни по-високите първоначални разходи и липсата на обществена осведоменост, а като предизвикателства с по-малко значение според тях са ролята на държавата, липсата на стимули и данъчни облекчения, както и спад в пазарното търсене.

- Най-голям е интересът към инвестиции в зелени дейности в нови търговски обекти и реконструкция на съществуващи сгради.

За да се популяризира зеленото строителство и да се осигурят благоприятни условия за инвестиции за изграждане на нови и за об-

новяване на съществуващите сгради и поддръжка на инфраструктурата, е необходимо да се предприемат мерки в следните направления:

- осъзнаване важността на устойчивия подход на строителство;
- разработване на програми за прилагане на устойчивото строителство и обучение на експертите;
- популяризиране на ползите чрез изграждане и модернизиране на обществени сгради;
- използване на възможностите за финансиране по европейски проекти;
- предоставяне на възможности от страна на банките за по-ниски лихви на кредитите за закупуване на жилища в устойчиви сгради;
- разработването на финансови инструменти и указания за обновяването на сградите;
- данъчни облекчения за ремонт и строителство на сгради за постигане на енергийна ефективност;
- опростяване на административните процедури за придобиване на разрешение за саниране на сградите;
- усъвършенстване на възможностите за обследване и оценка на енергийните характеристики на съществуващите сгради;
- осигуряване на възможности за рециклиране на отпадъците от строителство чрез осигуряване на възможности за демонтаж и събаряне на стари сгради, като се прилага разделно събиране на отпадъците, за да се избегне замърсяването на околната среда;
- оценка на отпадъци и осигуряване на възможност за рециклиране и повторно използване на годните материали;
- възприемане на добрите практики на страните, в които се прилагат методите на зеленото строителство.

3.4. Модернизиране на сградния фонд с компоненти на устойчива сграда

В началото на XXI век концепцията за устойчиво строителство се приема все по-добре от строителната индустрия и оказва все по-осезаемо влияние върху проектирането, изграждането, управлението и търговията с недвижими имоти. Според С. Василева⁷² то създава предпоставки за по-висока продуктивност, по-високо качество на труда и повишава пазарната стойност на самите обекти. Детайлното познаване на предимствата на зелените сгради би донесло ползи за организациите, предлагащи строителство, поддръжка и управление на недвижими имоти.

В параграф 3.1. са определени критериите, според които една сграда е устойчива: минимизиране на негативните влияния върху околната среда и здравето на ползвателите; енергийна ефективност и ниски експлоатационни разходи; високо качество на техническото изпълнение; сигурност и комфорт на обитаване.

По мнение на А. Ковачев⁷³ устойчивите сгради се характеризират с:

- ефективност при използване на ресурси – терени, строителни материали, енергия, вода;
- здравословност на средата – удобство, чист въздух, дневна светлина и като следствие постигане на висока продуктивност, удовлетвореност на хората и намаляване на разходите за здравеопазване;
- икономичност при експлоатацията през целия жизнен цикъл, чрез намаляване на разходите за поддръжка на сградите и на въздействието върху околната среда.

⁷² Василева, С. Зелените сгради като елемент на устойчивото развитие. Сборник с доклади от 30-та юбилейна международна научно – практическа конференция “Строително предприемачество и недвижима собственост”, Варна: Наука и икономика, 2015.

⁷³ Ковачев, А. Градоустройство – Част 1. София: Авангард Прима, 2013, с. 253.

Устойчивото строителство включва всички мерки от ситуирането на новите сгради, през функционално разпределение на самите жилища до използване на устойчиви материали и инсталации при строителството и експлоатацията на сградите.

Според М. Нанова-Михайлова⁷⁴ тези мерки се изразяват в:

- правилно ситуиране на новите сгради и опростяване контура им, т.е. разположението на сградите трябва да е такова, че жилищата и помещенията в тях да бъдат максимално ориентирани към благоприятното изложение и защитени от ветровете;

- проектиране на повече жилища с двустранна ориентация към различни посоки, така че да се постигне естествена напречна вентилация и целодневно използване на слънчевата светлина;

- ориентирание на помещенията в жилището, така че да се получи най- добро естествено осветяване и вентилация;

- използване на материали, които не замърсяват околната среда.

- инсталиране на локални отоплителни системи и електроцентрали, които използват местни отпадъчни ресурси и комбинирано производство на електрическа и топлинна енергия чрез когенерация;

- внедряване на алтернативни източници на енергия – пасивно и активно използване на слънчевата светлина чрез инсталиране на колектори за затопляне на водата и фотоволтаични системи за произвеждане на електричество;

- внедряване на съвременни системи за рециклиране на отпадъците, използване на дъждовните води и преработка на водата, използвана за битови нужди и др.

В началото на 90-те години на миналия век енергийно-ефективните технологии у нас са малко познати, като основната

⁷⁴ Нанова-Михайлова, М. Съвременни европейски подходи за обновяване на квартали строени по индустриализирани технологии между 60-те и 70те години на 20 век, автореферат на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“, УНСС, София, 2014.

причина за това е липсата на държавна политика, нормативна основа, достатъчно подготвени кадри и липсата на финансиране. В настоящата ситуация обаче ефективното използване на енергията е осъзната необходимост.

Високият дял на енергийно потребление от строителния сектор в страната, постоянното нарастване на цените на енергоизточниците и динамичното изчерпване на световните запаси от изкопаеми източници на енергия, изискването за стимулиране използването на възобновяеми енергийни източници за постигане на устойчиво развитие и опазване на околната среда, усъвършенстването на техническата нормативна уредба и строителния надзор с цел рационалното използване на енергията са част от причините за необходимостта от обновяване и модернизирание на сградния фонд в страната.

Според изследване на М. Нанова-Михайлова⁷⁵ повече от 40 милиона души в Европа (без страните от бившия Съветски съюз) обитават близо около 12 милиона жилища в големи следвоенни жилищни комплекси. Съществуването им е следствие на глобалния процес на бърза урбанизация, индустриализация и масово производство на жилищни комплекси, строени по индустриализирани технологии в много кратък интервал от време (60-те и 70-те години на 20 век). Сградите, построени по това време, са с влошаващо се качество и е необходимо предприемането на мерки за обновяването им.

Проблемите на остарелия сграден фонд съществуват и в нашата страна. Различни са мерките за справяне с моралното и материалното остаряване на сградите, амортизацията и неефективността на инсталациите, стареенето на вложените материали, влошаването на общия външен вид, липсата на адекватност по отношение на изискванията за достъпна среда и енергийна ефективност.

⁷⁵ Нанова-Михайлова, М. Съвременни европейски подходи за обновяване на квартали строени по индустриализирани технологии между 60-те и 70те години на 20 век, автореферат на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“, УНСС, София, 2014.

На практика развитието на технологиите в посока „поинтелигентни“ сградни инсталации предлага възможности за подпомагане и създаване на благоприятни условия за предоставяне на информация на потребителите и инвеститорите за енергопотреблението, за приспособяване към исканията на потребителя и за ефикасна и удобна експлоатация на сградите.

По наше мнение мерките за модернизиране на сградния фонд могат да бъдат разгледани в четири основни групи:

1. Мерки за физическо модернизиране на сградите.
2. Мерки за намаляване потреблението на енергия.
3. Мерки за адекватно отношение към околната среда.
4. Мерки за социално оздравяване на средата и осигуряване на комфорт за обитателите.

Преди да се пристъпи към модернизиране на съществуващите сгради, е необходимо да се направи архитектурно и конструктивно обследване и обследване за енергийна ефективност с цел установяване съществуващото състояние на потреблението на енергия и мерките, които трябва да се предприемат за модернизирането им.

Физическото модернизиране на сградите може да бъде постигнато чрез оздравяване конструкциите на сградите, отстраняване на строително-конструктивните проблеми, подмяна на покривните изолации и дограмата, поставяне на ефективна топлоизолация по фасадите за свеждане до минимум на топлинните мостове, осигуряване на херметичност на сградата, подобряване на външния вид и др. Един от методите за обследване на съществуващи сгради е инфрачервената термография. Това е метод за визуализация на топлинните вълни, излъчвани или отразявани от заобикалящата ни среда. Термографията позволява да се правят бързи анализи на еднофамилни къщи, жилищни и нежилищни сгради за наличието на температурни аномалии, като целта на оценката е да бъде установено състоянието на сградите преди обновяване, да се анализира качеството на съществуващите топлоизолационни системи, херметичността, качеството на монтажа на прозорците и окачените фасади,

наличието на течове в покривите, фасадите, покривните тераси и балкони. Откриването и локализирането на проблеми е възможно чрез термографските изображения и снимки, на базата на които се изготвят доклади за реалното състояние на обследваната сграда и се дават препоръки за необходимите подобрения.

Според Директивата за енергийните характеристики на сградите⁷⁶ един от основните принципи на Енергийния съюз е „Енергийна ефективност на първо място”. Повечето сгради в Европа все още не са енергийно обновени и предлагат значителен потенциал за енергийни спестявания. Един от начините за подобряване на енергийната ефективност е да се оползотвори огромния потенциал за повишаване на ефективността в сградния сектор. В Директивата се посочва, че сградният фонд е най-големият потребител на енергия в Европа, с консумация на близо 40 % от крайната енергия. Около 75 % от сградите не са енергийно ефективни и годишният процент на санираните сгради варира в различните държави членки и е едва между 0,4 и 1,2 % от сградния фонд⁷⁷.

Оптимизирането на една сграда в енергийно отношение означава намиране на начини за използване на слънчевата енергия за осветление и за отопление през зимата и за охлаждане през лятото. Според А. Ковачев,⁷⁸ за да се осъществи това, е необходимо функционалното ѝ зонироване като планова схема и ситуирането ѝ върху терена да осигурят необходимия комфорт при минимално потребление на енергия, без да се използват активни слънчеви съоръжения.

Счита се, че най-голям дял в общия енергиен баланс на сградите имат системите за отопление, климатизация и вентилация, което

⁷⁶ COM (2016)765 final, Директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Директива 2010/31/ЕС относно енергийните характеристики на сградите, Брюксел, 30.11.2016 г.

⁷⁷ Пак там.

⁷⁸ Ковачев, А. Градоустройство – Част 2. София: Авангард Прима, 2013, с. 301.

предполага предприемане на мерки за намаляване потреблението на енергия чрез обновяване на неефективните системи за отопление и вентилация, подмяна на отоплителните уреди и инсталации, обновяване на електро- и санитарно-техническите инсталации, монтиране на високоефективна дограма, използване на стъклени стени, използване на ВЕИ, вграждане на съоръжения за акумулиране на енергията. В зависимост от вида на сградата съществуват различни варианти за високоефективно отопление и охлаждане, като инверторни климатици, термопомпени системи, високоефективни дограми и стъклени тухли, системи за централна климатизация, системи, произвеждащи енергия от възобновяеми енергийни източници (ВЕИ) и др.

Някои от мерките за адекватно отношение към околната среда се изразяват в намаляване потреблението на невъзобновяеми природни ресурси, увеличаване използването на местни ресурси и управление на строителните отпадъци. Увеличеното водопотребление и ограниченият дебит на водоизточниците са едни от основните проблеми на нашето съвремие. Някои от възможностите за намаляване употребата на чиста вода са използването на пречистена дъждовна вода за битови нужди, повторна употреба на мръсната вода от съдомиялните и пералните машини, монтажът на водоспестяващо санитарно оборудване и др.

Отпадъците от строителството, ремонтните дейности и разрушаването на стари сгради във висока степен подлежат на рециклиране и повторна употреба⁷⁹. Основен подход в устойчивото управление на отпадъците, наложен от активната политика на ЕС в това направление е от проблем за околната среда строителните отпадъци да се превърнат в ресурс. Според Рамкова директива за отпадъци-

⁷⁹ Национален план за управление на отпадъците 2014-2020 г., Министерство на околната среда и водите, София, 2014, http://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/file/Waste/NACIONALEN_PLAN/NPUO_2014-2020.pdf

те⁸⁰ до 2020 г. подготовката за повторна употреба, рециклиране и друго оползотворяване на материали от неопасни отпадъци от строителство и разрушаване следва да се увеличи най-малко до 70% от общото им тегло, като се изключват незамърсени почви, земни и скални маси от изкопи в естествено състояние. Същите цели са заложи и в националното законодателство, което определи поетапно по години целите за рециклиране и друго оползотворяване, за да се достигне крайната цел през 2020 г.: до 1 януари 2016 г. – най-малко 35 на сто от общото тегло на отпадъците; до 1 януари 2018 г. – най-малко 55 на сто от общото тегло на отпадъците (до 1 януари 2020 г. – най-малко 70 на сто от общото тегло на отпадъците⁸¹. Инвестиционните мерки са свързани главно с изпълнението на проекти за системи, съоръжения и инсталации за селективно разрушаване, подготовка, рециклиране и оползотворяване на строителни отпадъци и за производство на рециклирани строителни материали. Необходимостта от изграждането на такива съоръжения, местоположението и капацитета им са дефинирани в Националния стратегически план за управление на отпадъците от строителство и разрушаване на територията на Република България за периода 2011-2020 г.

Мерките за социално оздравяване на средата и осигуряване на комфорт за обитателите се изразяват в запазване на качеството на водата и качество на въздуха в затворените помещения, осигуряване на балансирана вентилация с рециклиране на отработената топлинна енергия, осигуряване на естествено осветление и др.

Качеството на водата в сградите в голяма степен зависи от водопроводната инсталация. Необходимо е старите метални тръби да

⁸⁰ Директива 2008/98/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, 19 ноември 2008 г. относно отпадъците и за отмяна на определени директиви.

⁸¹ Национален план за управление на отпадъците 2014-2020 г., Министерско на околната среда и водите, София, 2014, http://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/file/Waste/NACIONALEN_PLAN/NPUO_2014-2020.pdf

се подменят в полипропиленови, които не корозират и гарантираната им дълготрайност при екстремни условия (температура на водата 70° С и налягане 10 bar) е над 50 години. Полипропиленът е значително слаб проводник на топлина, поради което и топлинните загуби са по-малки.

Качеството на въздуха в затворени помещения е от особено значение за осигуряването на здравословна среда за обитателите на една сграда. За повишаване на качеството на въздуха допринася изборът на строителни материали и интериорни решения с нулеви или ниски емисии. При системите за обработка на пресен въздух първо се търсят варианти за естествено организирана вентилация, нощна вентилация или комбинация от естествено организирана и принудителна вентилация. При принудителната вентилация задължително се прилагат високоефективни рекуперативни топлообменници въздух-въздух. Малките рекуперативни камери за пресен въздух са подходящи за домове и малки офиси. За големи обществени и административни сгради решението с активна термодинамична рекуперация осигурява необходимия комфорт с минимум консумирана енергия. Системите за балансирана вентилация с рециклиране на отработената топлинна енергия са известни от времето на първата пасивна сграда, проектирана през 1991 г. по демонстрационен проект в Дармщат Кранихщайн.

Осигуряването на естествено осветление като архитектурен похват в исторически аспект датира още от храмовата архитектура на Египет със степенуване от ярка слънчева светлина до полумрак или мрак. В архитектурата на Древна Гърция светлината се използва като мощен инструмент за оформяне силна светлосянка, подчертаваща богатата скулптурна украса и тектониката на храма. При базиликалната архитектура в Рим има силно горно странично осветление, което се осъществява от по-голямата височина, а в Романската архитектура източник на естествено осветление и на цветна светлина са богато украсените и изрисуваните витражи в храмовете. В средата на 19-ти и началото на 20-ти век са построени забележител-

ни сгради с изобилно горно и странично естествено осветление посредством използване на стъкло и стомана.

Традиционните архитектурни методи за осигуряване на естествено осветление са прозорците. Тяхната форма, размери и позициониране имат освен художествено и функционално предназначение. Осигуряването на оригинална архитектурна композиция е само част от предназначението им. Според Г. Стефанова⁸² естественото осветление е важен елемент и чрез прозорците то варира в зависимост от тяхната форма, размери, разположение и ориентация спрямо географските посоки. То зависи и от сезона, климата, часа на денонощието. Правилно проектираното естествено осветление осигурява удобство при обитаване и работа в помещенията. Поради особената си важност естественото осветление на сградите е обект на нормативно регулиране⁸³.

Успешното проектиране на енергийно ефективни сгради не се изчерпва само с проектирането на енергийно съхраняващи сградни обвивки. При проектирането формата на сградата може да бъде избрана така, че да оползотворява максимално наличната слънчева радиация и светлина, които в градска среда обикновено са ограничени. За целта е необходим предварителен анализ на различни сградни форми, за да бъде определено коя от тях би използвала най-добре слънчевите ресурси. Един от методите за такъв предварителен анализ е метод, известен като „роза на слънчевата радиация“⁸⁴. Под този термин се разбира полярна диаграма, която илюстрира количеството среднодневна или сумарна слънчева радиация, падаща на квадратен метър от вертикални сградни повърхности с различна

⁸² Стефанова, Г. Автореферат на дисертационен труд за придобиванена научна и образователна степен „доктор“ – Дизайн чрез светлина на архитектурно пространство. София, 2014.

⁸³ Наредба № 7 от 22 декември 2003 г. за правила и нормативи за устройство на отделните видове територии и устройствени зони. // ДВ, № 3, 2004, изм. № 21, 2013.

⁸⁴ Robinson, D. Urban morphology and indicators of radiation availability. // Solar Energy, Vol. 80, № 12, 2006, pp. 1643-1648.

ориентация за зададени периоди от време (месеци, сезони, година). „Розата” на Робинсон е базирана на годишната радиация, изчислена за точки от вертикални повърхности с помощта на модула Rtrace на програмата RADIANCE⁸⁵. Получените резултати са усреднени или обобщени. Предназначението на „Orientation rose” според Р. Кампанион е да служи в ранните етапи на градско планиране, преди да са направени изчисленията за падаща слънчева радиация и светлина върху бъдещите сградни повърхности. Този анализ може да се използва като индикатор на наличните слънчеви ресурси за ситуиран в градска среда парцел, както и да провери къде да разположи сградата в този парцел и как е най-добре да бъдат ориентирани основните ѝ фасади. На по-късен етап тази информация може да бъде полезна, за да се определи къде върху фасадите да бъдат разположени отвори (прозорци, големи остъклявания), чрез които слънчевата светлина да прониква в сградата.

Съвременните технологии и новите строителни материали позволяват голямо разнообразие от възможности и прави реализуеми нестандартни архитектурни идеи и практични стандартни проекти с акцент върху достатъчното ослънчаване на обитаемите пространства.

За реализиране на посочените мерки е необходима целенасочена подкрепа от страна на държавата, а осигуряването на средства, според С. Христова⁸⁶, може да стане с помощта на европейските фондове и програми, като част от допустимите за финансиране основни дейности, водещи до устойчиво развитие на дадена територия и подобряване качеството на живот на населението, по категории местни ресурси, в т.ч. човешки и природни ресурси, инфраструктура и др.

⁸⁵ Compagnon R. RADIANCE: a simulation tool for daylighting systems, (http://raphael.compagno.home.hefr.ch/ref/RADIANCE_tutorial_E.pdf).

⁸⁶ Христова, С., Е. Тонкова, Д. Петров. Разработване на местния потенциал за социално-икономическо развитие на регионите. Варна: Стено, 2015, с. 57.

Въпросите, свързани с модернизиране на съществуващия сграден фонд с елементи на устойчива сграда, са от изключително значение. У нас все още липсва законодателна рамка, която да регламентира и осигури дейности, свързани с модернизиране на съществуващите сгради, липсва работеща и последователна национална жилищна политика, липсват закони и финансови механизми за общо поддържане на сградите, както и мерки за физическо, икономическо и екологично възстановяване на жилищната среда и постепенно пространствено реструктуриране към подмяна на жилищния фонд с нови форми на обитаване.

Глава IV
ЕВРОПЕЙСКОТО ФИНАНСИРАНЕ КАТО ИНСТРУМЕНТ
ЗА ПОВИШАВАНЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА
ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО“

4.1. Стратегията „Европа 2020“ и Политиката
за сближаване 2014-2020

Европейският съвет приема Лисабонската стратегия през месец март 2000 г., за да отговори на предизвикателствата на глобализацията, застаряването и намаляването на европейското население в трудоспособна възраст. Основната цел на стратегията е: „до 2010 г. Европейският съюз да се превърне в най-конкурентоспособната и динамична икономика на знанието в света, способна на устойчив икономически растеж, с повече и по-добри работни места и по-добра социална интеграция“⁸⁷.

През 2005 г. е направен средносрочен преглед на изпълнението на стратегията, като се отчитат неудовлетворителни резултати. Паралелно с напредъка са налице и редица закъснения, които подсказват, че целите за 2010 г. няма да бъдат постигнати. Европейската комисия използва този анализ като основа за предложението си от февруари 2005 г., с което се дава нов старт на Лисабонската стратегия към действия, насърчаващи растежа и работните места по начин, който е в пълно съответствие с целите на устойчивото развитие. Въпреки положените усилия през 2009 г. става ясно, че Лисабонската стратегия ще претърпи неуспех. Отчитайки откритите се недостатъци по изпълнението на стратегията, в началото на 2010 г. Европейската комисия предлага нова десетгодишна стратегия: „Европа 2020“ – стратегията на ЕС за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж⁸⁸.

⁸⁷ ЕВРОПА 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, СОМ (2010) 2020, 3.3.2010 г.

⁸⁸ Пак там.

„Европа 2020” е основната стратегия на ЕС, чиято цел е да възстанови ръста на европейската икономика. Подобряването на конкурентоспособността на ЕС чрез успешното изпълнение на стратегията „Европа 2020”, основаваща се на трите тясно свързани и взаимно допълващи се приоритета за интелигентен (развитие на икономика, основана на знания и иновации), устойчив (по-ефективната по отношение на разходването на ресурси, екологосъобразна и конкурентна икономика) и приобщаващ (високо ниво на трудова заетост и намаляване на бедността) растеж, би означавало постигането на съществени резултати до 2020 г. в пет ключови области.

Тези три взаимно допълващи и подсилващи се приоритета трябва да помогнат на ЕС и на страните-членки да осигурят високо ниво на заетост, производителност и социално сближаване. ЕС формулира пет амбициозни цели, по една за всяка от ключовите области, които трябва да бъдат постигнати до 2020 г. (вж. табл. 4.1).

Таблица 4.1

Водещи цели на стратегията „Европа 2020”

Ключови области	Водещи цели на ниво ЕС
Заетост	постигане на трудова заетост на 75 % от лицата на възраст между 20 и 64 години
Научни изследвания / иновации	инвестиране на 3 % от БВП на ЕС в научноизследователска и развойна дейност и иновации
Промени в климата / енергия	намаляване на емисиите на парникови газове с 20 % спрямо 1990 г., добиване на 20 % от енергията от възобновяеми енергийни източници увеличаване на енергийната ефективност с 20 %
Образование	намаляване на процента на преждевременно напусналите училище до под 10 % поне 40 % от лицата на възраст между 30 и 34 години да са с висше образование
Намаляване на бедността и социално изключване	намаляване на групата на лицата, които живеят под националните прагове на бедността или са застрашени от бедност и социално изключване с 20 милиона души

Източник: ЕВРОПА 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, COM (2010) 2020, 3.3.2010 г.

За да осигури постигането на поставените пет цели на ниво ЕС, Европейската комисия (ЕК) определя седем водещи инициативи, които на практика представляват работни програми за петте ключови области на стратегията (вж. фиг. 4.1). Те съдържат конкретни действия, които трябва да се осъществяват координирано както на ниво ЕС, така и от всяка държава членка.

Фиг. 4.1. Обща рамка на Стратегия „Европа 2020“

Източник: Проучване на автора.

Първият стълб на „Европа 2020“ е интелигентният растеж. Според съобщението на стратегията „Европа 2020“ интелигентен растеж означава „да подобрим знанията и иновациите като водещи фактори за нашия бъдещ растеж. Това изисква да подобрим качест-

вото на нашето образование, да подобрим нашите постижения в областта на научните изследвания, да насърчим разпространението на иновациите и знанията в рамките на Съюза, като използваме в максимална степен информационните и комуникационните технологии и гарантираме превръщането на иновативните идеи в нови продукти и услуги, които създават растеж, качествени работни места и помагат за разрешаването на европейските и световните предизвикателства пред обществото.

Но за да се постигне успех, тези усилия трябва да бъдат съчетани с предприемачество и финансови ресурси и да бъдат фокусирани върху нуждите на клиентите и пазарните възможности.”⁸⁹ За това под интелигентен растеж се разбира повишаване на конкурентоспособността на ЕС чрез подобряване на представянето в три направления: образование (насърчаване на хората да учат и да се образуват, да развиват своите умения); научни изследвания/иновации (създаване на нови продукти/ услуги, които генерират растеж и работни места и помагат да се посрещнат социалните предизвикателства) и цифрово общество (използване на информационни и комуникационни технологии).

Към този приоритет се отнасят три количествени цели за разходи за научноизследователска и развойна дейност, образование и квалификация и цифровизация. Дефиниран по този начин интелигентният растеж показва, че има един път за неговото постигане, това са новите продукти и услуги, както и че този процес изисква поредица от допълнителни условия.

Целта на втория стълб за устойчив растеж е чрез ефективно и устойчиво използване на ресурсите Европа да се превърне в една от най-зелените и нисковъглеродни икономики. Устойчивият растеж означава също опазването на околната среда, намаляване на емисиите и предотвратяване на загубата на биологично разнообразие. Тук

⁸⁹ ЕВРОПА 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, COM (2010) 2020, 3.3.2010 г.

също така се отнасят пестенето на енергия, развитието на нови зелени технологии и методи на производство, технологиите за използване на възобновяеми енергийни източници, смекчаване и адаптиране към последиците от климатичните промени, инвестиране в управлението на рисковете от бедствия (пожари, наводнения, засушавания).

За постигането на устойчив растеж са предвидени две водещи инициативи: „Програма за нови умения и работни места“ и „Индустриална политика за ерата на глобализацията“. Именно втората инициатива разкрива още едно от направленията на устойчивия растеж – конкурентоспособността. Тази водеща инициатива определи стратегически подход, който има за цел да стимулира растежа и заетостта чрез поддържане и подкрепа на силна, диверсифицирана и конкурентоспособна промишлена база в Европа, предлагайки добре платени работни места, при все по-ниски въглеродни емисии.

Приобщаващият растеж в регионите и градовете на ЕС (третият стълб на „Европа 2020“) означава повишаване на равнището на заетост и създаване на повече и по-добри работни места, особено за социално уязвими групи – жени, младежи и възрастни. Този приоритет намира израз в подпомагането на хора от всички възрасти да предвиждат и управляват промените чрез инвестиции в умения и обучение. На последно място гарантира, че ползите от растежа достигат до всички райони на ЕС.

Според стратегията „Европа 2020“ приобщаващият растеж е тясно свързан с останалите две измерения – устойчив растеж и интелигентен растеж. Основната цел на приобщаващия растеж е да се гарантира висока степен на заетост, която също осигурява икономическо, социално и териториално сближаване. Това предполага повишаване на заетостта чрез модернизиране на пазарите на труда и социалните системи. Основна предпоставка за постигане на тази цел е стартирането на действия срещу бедността и социалното изключване, за намаляване на различията в рамките на държавите членки и между европейските региони.

Важността на темата произтича от факта, че всеки ръст, за да бъде икономически, екологично и социално устойчив, трябва да достигне до всички части на обществото. Градовете и градските райони, където живее по-голямата част от населението на ЕС, играят ключова роля за насърчаване на справедливи общества, които гарантират равни възможности. Различни водещи инициативи на стратегията „Европа 2020” повишават възможностите и достъпа до работни места и до услуги на всички граждани на ЕС през целия им живот. Инициативата „Програма за нови умения и работни места” и „Европейската платформа срещу бедността и социалното изключване” са инструменти от решаващо значение, които градовете и градските райони могат да използват.

Политиката за сближаване насърчава хармоничното развитие на ЕС като намалява неравенствата между регионите по пътя на икономическото, социалното и териториалното сближаване⁹⁰. С общ бюджет от над 450 млрд. евро (включително националното съфинансиране) за програмния период 2014-2020 Политиката на сближаване е основният инвестиционен инструмент на ЕС за постигане на целите на „Европа 2020”. От самото си основаване, финансовите ресурси, предназначени за Политиката на сближаване, постоянно се увеличават. От 16 % през 1988 г. нейният дял в бюджета на Общността достига до почти една трета от многогодишната финансова рамка както за периода 2007-2013, така и за настоящия програмен период. Това съответства на около 0,4 % от БВП на ЕС. Освен това разпределените средства за сближаване в по-слабо развитите региони и държави членки представлява повече от 3 % от техния БВП и с тях се финансира съществена част от публичните инвестиции.

За да се подобри ефективността на Политиката за сближаване и за да се постигне по-голяма обвързаност с целите на Стратегията

⁹⁰ Чл. 174 на Договора за функционирането на Европейския съюз. ОВ С 326, 26.10.2012, с. 47–390.

„Европа 2020”, са направени редица реформи. Въвеждат се нови принципи, с което се гарантира максимално въздействие на инвестициите от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР), Европейския социален фонд (ЕСФ) и Кохезионния фонд.

За петте Европейски структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ)⁹¹ на ЕС е приет единен набор от правила⁹², чрез което се установява ясна връзка със стратегията „Европа 2020”. Освен това новата обща правна рамка насърчава по-добрата координация и синергията между фондовете, които попадат в обхвата на Политиката за сближаване, Общата селскостопанска политика и Политиката в областта на рибарството на ЕС. Следва да се отбележи, че не всички правила, разписани в общия регламент, се прилагат по отношение на всеки един от петте фонда. Затова в допълнение на общия регламент специални разпоредби са предвидени в регламентите на отделните фондове.

Друг израз на засилената връзка между Политиката за сближаване и „Европа 2020” е установените за програмния период 2014-2020 две основни цели, отнасящи се и за трите категории региони (по-слабо развити, региони в преход и по-силно развити):

- 1) Инвестиции за растеж и работни места – цел, подкрепяна от ЕФРР, ЕСФ и Кохезионния фонд;
- 2) Европейско териториално сътрудничество – цел, финанси-

⁹¹ Тези фондове са Европейски фонд за регионално развитие, Европейски социален фонд, Кохезионен фонд, Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) и Европейски фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР).

⁹² Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд и Европейския фонд за морско дело и рибарство, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1083/2006 на Съвета, ОВ L 347, 20.12.2013.

рана от ЕФРР.

Инвестирането в растеж и работни места има за цел да засили икономическото, социалното и териториално сближаване в ЕС, като се коригират неравенствата между регионите. Инвестира се във всички региони, но обхватът на намесата, нивото на подкрепа и националното съфинансиране е адаптирано към нивото на икономическо развитие на съответния регион, измерено чрез нивото на БВП на глава от населението спрямо средното за ЕС-28.

Средствата, заделени за осъществяване на втората цел на Политиката за сближаване за периода 2014-2020 „Европейското териториално сътрудничество”, са относително малко (10,1 млрд. евро или 3 % от бюджета на Политиката за сближаване). Тази цел осигурява рамка за изпълнение на съвместни действия и обмен на политики между националните, регионалните и местните участници от различни държави членки, както и съвместни действия за намиране на общи решения на общи проблеми. ЕФРР предоставя подкрепа за програми за трансгранично (Interreg A), транснационално (Interreg B) и междурегионално сътрудничество (Interreg C), както и за програми, създадени по Европейския инструмент за съседство и Инструмента за предприсъединителна помощ⁹³.

Тясното съответствие между стратегията „Европа 2020” и Кохезионната политика на ЕС се осигурява най-вече чрез определените в чл. 9 на Регламент (ЕС) № 1303/ 2013 единайсет тематични цели, които са общи за всички ЕСИФ. Това са:

- 1) засилване на научноизследователската дейност, технологичното развитие и иновациите;
- 2) подобряване на достъпа до ИКТ и на тяхното използване и качество;
- 3) повишаване на конкурентоспособността на МСП и на селскостопанския сектор (за ЕЗФРСР), и на сектора на рибарството и

⁹³ Вж. повече на http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/

аквакултурите (за ЕФМДР);

4) подпомагане на преминаването към нисковъглеродна икономика във всички сектори;

5) насърчаване на адаптацията към изменението на климата и превенцията и управлението на риска;

6) съхраняване и опазване на околната среда и насърчаване на ресурсната ефективност;

7) насърчаване на устойчивия транспорт и премахване на участците с недостатъчен капацитет във всички ключови мрежови инфраструктури;

8) насърчаване на устойчивата и качествена заетост и подкрепа за мобилността на работната сила;

9) насърчаване на социалното приобщаване, борба с бедността и всяка форма на дискриминация;

10) инвестиции в образованието, обучението, включително професионално обучение за придобиване на умения и ученето през целия живот;

11) повишаване на институционалния капацитет на публичните органи и заинтересованите страни и допринасяне за ефективна публична администрация.

Принципът на концентрация, заедно с програмирането, партньорството и допълняемостта, е един от основните принципи на Политиката за сближаване. Тематичната концентрация е нов аспект на този принцип. Всеки един от Европейските структурни и инвестиционни фондове насочва инвестиции приоритетно към ограничен брой от тематичните цели (вж. фиг. 4.2). Тематичната концентрация е ключов елемент в проведената от ЕК реформа на Политиката на сближаване за периода 2014-2020. Този принцип и нормите по неговото прилагане имат за цел приближаване на Политиката на сближаване към стратегията „Европа 2020”, в опит да се интегрира регионалната политика на ЕС с по-голямата политическа рамка.

Цели на „Европа 2020“	Тематични цели	Фондове на Политиката за сближаване
Интелигентен растеж	ТЦ 1. Засилване на научноизследователската дейност, технологичното развитие и иновациите ТЦ 2. Подобряване на достъпа до ИКТ и на тяхното използване и качество ТЦ 3. Повишаване на конкурентоспособността на малките и средни предприятия	Европейски фонд за регионално развитие
Устойчив растеж	ТЦ 4. Подпомагане на прехода към икономика с ниски нива на въглеродните емисии	ЕФРР и КФ
	ТЦ 5. Насърчаване на адаптацията към изменението на климата и превенцията и управлението на рисковете ТЦ 6. Опазване и защита на околната среда и насърчаване на ефективното използване на ресурсите ТЦ 7. Насърчаване на устойчивия транспорт и подобряване на мрежовите инфраструктури	Кохезионен фонд
Приобщаващ растеж	ТЦ 8. Насърчаване на устойчивата и качествена заетост и подкрепа за мобилността на работната сила ТЦ 9. Насърчаване на социалното приобщаване и борба с бедността и всяка форма на дискриминация ТЦ 10. Инвестиции в образованието, обучението и учене през целия живот ТЦ 11. Подобряване на ефективността на държавната администрация	Европейски социален фонд

Фиг. 4.2. Връзка между стратегията „Европа 2020“ и Политиката за сближаване 2014 – 2020 г.

Източник: Проучвания на автора.

Всичките 11 тематични цели се подкрепят от ЕФРР, но цели от 1 до 4 са основните приоритети за инвестиции. За ЕСФ това са цели

от 8 до 11, въпреки че фондът предоставя подкрепа и за цели от 1 до 4. Кохезионният фонд подпомага цели от 4 до 7 и 11.

За да се гарантира, че инвестициите на ЕС са концентрирани върху приоритетни за ЕФРР области, в чл. 4 на Регламент (ЕС) № 1301/2013⁹⁴ са определени минимален размер на разпределените средства. В по-силно развитите региони поне 80 % от средствата, отпуснати на национално равнище, а в регионите в преход поне 60 %, се заделят за две или повече от приоритетните тематични цели: 1, 2, 3 и 4, като най-малко 20 % от средствата в по-силно развитите региони и поне 15 % в регионите в преход се отделят за енергийна ефективност и възобновяеми енергийни източници (тематична цел 4). По-слабо развитите региони имат възможност да избират и да насочват средствата от ЕФРР в по-широк кръг от области, доколкото са задължени да насочат към тематични цели от 1 до 4 половината средства, включително поне 12 % за тематична цел четири.

Според чл. 4 на Регламент (ЕС) № 1304/2013⁹⁵ ЕСФ концентрира своите ресурси, като най-малко 20 % от общите средства по линия на ЕСФ във всяка държава членка се отпускат за тематичната цел „Насърчаване на социалното приобщаване, борба с бедността и всяка форма на дискриминация”. Освен това оперативните програми трябва да се фокусират върху ограничен брой (не повече от пет) инвестиционни приоритети.

Както и през предходния програмен период, Кохезионният фонд се фокусира върху интервенции в областта на околната среда,

⁹⁴ Регламент (ЕС) № 1301/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013г. относно Европейския фонд за регионално развитие и специални разпоредби по отношение на целта „Инвестиции за растеж и работни места“, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1080/2006. // ОВ L 347, 20.12.2013, с. 289–302.

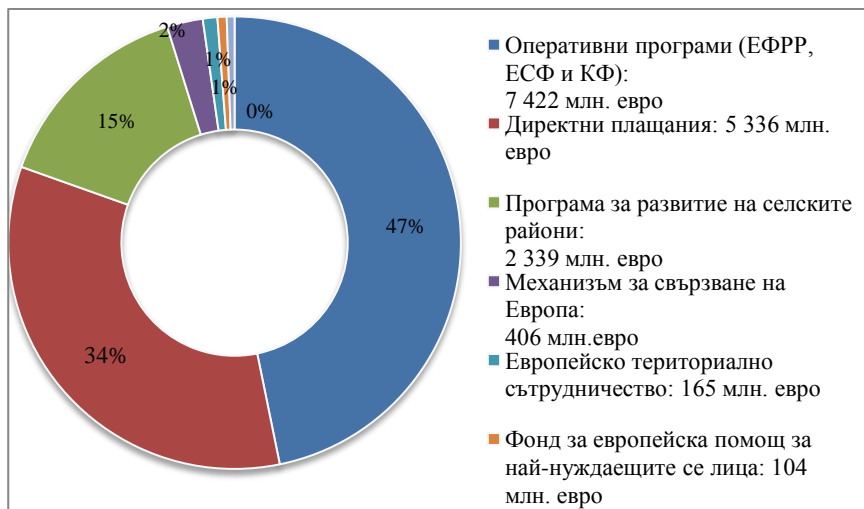
⁹⁵ Регламент (ЕС) № 1304/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013г. относно Европейския социален фонд и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1081/2006 на Съвета. // ОВ L 347, 20.12.2013, с. 470 – 486.

включително в области, свързани с устойчивото развитие и енергетиката, които предполагат ползи за околната среда и транспортни мрежи в държави членки с БНД на глава от населението под 90 % от средното за ЕС ниво.

Тематичната концентрация откроява много по-силно ролята на стратегическото програмиране, в основата на което е изготвянето и приемането на Общата стратегическа рамка. Тя е наследник на Стратегическите насоки на Общността 2007-2013 и очертава рамката, която държавите членки и регионите трябва да следват в процеса на програмиране и изготвяне на Споразумението за партньорство и оперативните програми, за да не се губи фокусът върху приоритетите на „Европа 2020“. Този подход е напълно спазен от българските власти, отговорни за процеса на програмиране и изготвяне на националните стратегически документи за периода 2014-2020.

На 07.08.2014г. Европейската комисия одобри Споразумението за партньорство на България, с което е определена финансовата рамка по Европейските структурни и инвестиционни фондове за програмния период 2014-2020.

Финансовата рамка възлиза на малко над 10 млрд. евро, като около 7,57 млрд. евро са разпределени за България за осъществяване на Политиката на сближаване до 2020 г.: 3,57 млрд. евро от Европейски фонд за регионално развитие, 2,28 млрд. евро от Кохезионния фонд, 1,52 млрд. евро от Европейски социален фонд, от които 55,2 млн. евро ще бъдат добавени към Инициативата за младежка заетост, и 165,7 млн. евро за териториално сътрудничество. Към тази сума следва да се добавят и средствата, които България ще получи за директни плащания, както и тези по линия на Механизъм за свързване в Европа и новия Фонд за Европейска помощ за най-нуждаещите се (вж. фиг. 4.3).

Фиг. 4.3. Индикативен размер на подкрепата за България за програмния период 2014-2020

Източник: Споразумение за партньорство на Република България, очертаващо помощта от ЕСИФ за периода 2014-2020 г.

В Споразумение за партньорство са определени четири стратегически приоритета, като финансовият ресурс е разпределен за действия по всички 11 тематични цели. Около 60 % от фондовете на Политиката за сближаване са концентрирани върху ТЦ4 Икономика с ниски въглеродни емисии, ТЦ6 Опазване на околната среда и ефективно използване на ресурсите и ТЦ7 Устойчив транспорт. Аналогично на предходния програмен период Кохезионната политика остава основен източник на финансов ресурс за осъществяване на инвестиции в публична инфраструктура.

Българските предприятия са идентифицирани като потенциални бенефициенти⁹⁶ и могат да получат финансова подкрепа от ЕС.

⁹⁶ Понятието „бенефициенти“ обхваща широк кръг субекти, от малки и средни до големи предприятия и от публични органи до неправителствени организации и организации на гражданското общество. Конкретните категории лица, за които е допустимо да подадат проектно пред-

Средствата от европейските фондове и програми основно се разпределят като безвъзмездни средства на основата на покани за набиране на проектни предложения, където различни категории бенефициенти се състезават, за да получат финансова подкрепа от ЕС. Различават се два вида безвъзмездна финансова помощ: безвъзмездни средства за изпълнението на проекти и директни плащания (субсидии) за определена работа или дейност на организация. Съществува и непряко финансиране под формата на микрокредитиране, рисков капитал и т.н. Това са така нар. финансови инструменти, които са насочени предимно към стопанския сектор. Макар относителният дял на предвидените за тях средства да е малък, те биха могли да получат безвъзмездни средства от ЕФРР за изпълнението на инвестиционни проекти и от ЕСФ за реализация на така нар. „меки“ проекти за развитие на човешкия капитал.

4.2. Европейското финансиране за българските малки и средни строителни предприятия през периода 2014-2020

Според ЕК⁹⁷ в категорията на микро-, малки и средни предприятия се включват предприятия, в които работят по-малко от 250 души и чийто годишен оборот не надхвърля 50 млн. евро и/или

ложение, се посочват в Насоките (условията) за кандидатстване по съответната покана за набиране на проектни предложения. Легалната дефиниция на това понятие е дадена в чл. 2 на Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд и Европейския фонд за морско дело и рибарство, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1083/2006 на Съвета.

⁹⁷ Член 2 на приложение към Препоръка 2003/361/ЕО от 6 май 2003 г. относно дефиницията за микропредприятия, малки и средни предприятия. (текст от значение за ЕИП). // ОВ L 24, 20.05.2003, с. 36-41.

чийто общ годишен баланс не надхвърля 43 млн. евро. Малките и средните предприятия (МСП) представляват 99% от всички предприятия на ЕС (общо около 20 милиона) и осигуряват 67% от всички работни места в частния нефинансов сектор. Създават две от всеки три работни места в този сектор, поддържат двойно по-висок темп на растеж на заетостта спрямо по-големите и създават около 59% от добавената стойност на икономиката⁹⁸.

Посочените по-горе данни дават основание МСП да се считат за основен двигател на икономическия растеж, иновациите и заетостта. Те са гръбнакът на европейската икономика. Едновременно с това МСП са по-уязвими към икономическите промени в сравнение с по-големите и често изпитват недостиг на финансов ресурс. Отчитайки всичко това през програмния период 2007-2013, Политиката за сближаване инвестира в МСП около 70 млрд. евро. МСП получили пряка инвестиционна помощ са 198 000, подкрепените стартиращи предприятия са 77 хил., а създадените нови работни места в МСП са 262 000⁹⁹.

През настоящия програмен период 2014-2020 се акцентира още повече на ролята на малките и средните предприятия и на предприемачеството като фактор на икономическия растеж и повишаване на благосъстоянието. Очаква се за програмния период 2014-2020 Политиката за сближаване да удвои подкрепата за МСП, включително и чрез по-активното използване на финансовите инструменти.

С цел насърчаване създаването на нови МСП и повишаване на тяхната конкурентоспособност ЕС чрез Европейския фонд за регионално развитие и Европейския социален фонд съфинансира дейности в широк спектър от области, които ЕК обобщава в следните групи¹⁰⁰:

⁹⁸ European Commission. Key figures on European business - with a special feature on SMEs, 2011.

⁹⁹ Европейска комисия. Въведение в политиката за сближаване на ЕС за периода 2014-2020, 2014.

¹⁰⁰ Програми на Европейския съюз за подкрепа на МСП. Преглед на основните възможности за финансиране, предлагани за европейските МСП, Европейска комисия, 2012.

- предприемачество, иновации, конкурентоспособност на МСП (например наставничество за предприемачи, иновационни технологии и системи за управление в МСП, екологични иновации и по-добро използване на информационните и комуникационните технологии);

- подобряване на регионалната и местната среда за МСП (например достъп до капитал в началната фаза и фазата на растеж, бизнес инфраструктура и услуги за подкрепа, регионални и местни научни изследвания, техническо развитие и капацитет за иновации и бизнес сътрудничество и капацитет за иновации);

- междурегионално и трансгранично сътрудничество с МСП;

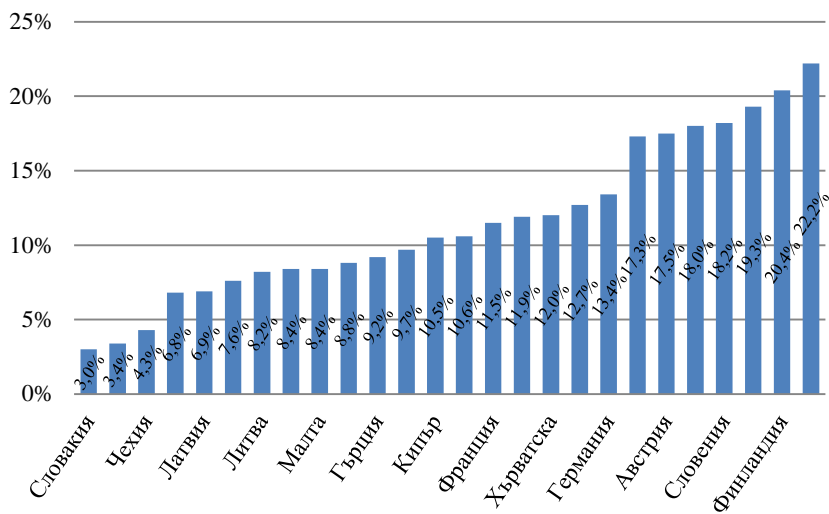
- инвестиции в човешки ресурси.

Доколкото конкурентоспособността на МСП, една от единадесетте тематични цели на новата Политика на сближаване, изведена като един от основните инвестиционни приоритети на ЕФРР, на общоевропейско ниво за МСП ще бъдат разпределени 57,0 млрд. евро, или това е около 20% от финансирането от Европейския фонд за регионално развитие. Средно държавите членки на ЕС насочват около 12% от Европейските структурни и инвестиционни фондове за постигане на тази тематична цел. Макар българските предприятия да имат много по-голяма нужда от подкрепа в сравнение с техните конкуренти от старите страни членки на ЕС, България е с почти четири процентни пункта под средното за Европа равнище и насочва едва 8,4 % от евросредствата за МСП (вж. фиг. 4.4).

Внимателен преглед на специалния регламент относно ЕФРР¹⁰¹ позволява да се изведат инвестиционните приоритети и дейностите, чийто обхват има пряко отношение към малките и средни предприятия. Това са:

¹⁰¹ Регламент (ЕС) № 1301/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно Европейския фонд за регионално развитие и специални разпоредби по отношение на целта „Инвестиции за растеж и работни места“, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1080/2006. // ОВ L 347, 20.12.2013, с. 289–302.

- поощряване на предприемачески дух, по-специално чрез улесняване на икономическото оползотворяване на нови идеи и стимулиране на създаването на нови предприятия, включително чрез бизнес инкубатори;
- разработване и прилагане на нови бизнес модели за МСП, по-специално за насърчаване на тяхната интернационализация;
- подкрепа за създаване и увеличаването на усъвършенстваните възможности за разработване на продукти и услуги;
- предоставяне на подкрепа на капацитета на малки и средни предприятия за растеж в рамките на регионалните, националните и международните пазари и участие в процеса на иновации;
- подпомагане изграждането на бизнес инкубатори и инвестиционна подкрепа за самостоятелно заетите лица, микропредприятия и създаване на собствен бизнес.

Фиг. 4.4. Разпределение на средствата за ТЦЗ „Повишаване на конкурентоспособността на МСП“ за програмния период 2014-2020 (относителен дял от общо разпределените средства)

Източник: Open Date Portal for the European Structural and Investment Funds, (<https://cohesiondata.ec.europa.eu>).

Към тях следва да се добави и един от деветнайсетте инвестиционни приоритета на ЕСФ¹⁰², който е в рамките на тематична цел 8 „Насърчаване на устойчивата и качествена заетост и подкрепа за мобилността на работната сила”, а именно: самостоятелна заетост, предприемачество и създаване на предприятия, включително иновативни микро-, малки и средни предприятия.

Повечето от другите тематични цели също съдържат елементи, които пряко или косвено подкрепят МСП или предприемачеството: например, преходът към нисковъглеродна икономика (тематична цел 4) може да се използва за финансиране на проекти, целящи повишаване на енергийната ефективност или стимулиране на използването на енергия от възобновяеми източници от МСП. Като тематични цели са изведени научните изследвания и иновации (ТЦ1), информационните и комуникационни технологии (ТЦ2), образованието, ученето през целия живот (ТЦ10), подобряването на институционалната среда (ТЦ11) като те всички имат отношение към политиките, ориентирани към МСП и предприемачеството.

За програмния период 2014-2020 заделените за България по оперативните програми по цел „Инвестиции за растеж и работни места“ в рамките на Политиката за сближаване средства са около 7,4 млрд. евро. Средствата са разпределени по следния начин: 3,5 млрд. евро от ЕФРР, 2,3 млрд. евро за Кохезионния фонд и 1,5 млрд. евро за ЕСФ. Около 30% от помощта от ЕС ще бъдат насочени за научни изследвания и иновации, МСП и икономика с ниски въглеродни емисии (вж. фиг. 4.5). Освен това, тези инвестиционни приоритети изцяло се финансират от ЕФРР с малко над 1 млрд. евро.

През настоящия програмен период българските предприятия, в това число и тези от сектор Строителство, са идентифицирани като

¹⁰² Регламент (ЕС) № 1304/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013г. относно Европейския социален фонд и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1081/2006 на Съвета. // ОВ L 347, 20.12.2013, с. 470–486.

бенефициенти по три от осемте¹⁰³ оперативни програми. Като допустима категория бенефициенти предприятията имат пряк достъп до два от фондовете на Политиката за сближаване чрез съответните оперативни програми, а именно до:

- Европейския фонд за регионално развитие чрез ОП „Инициатива за малки и средни предприятия” 2014-2020¹⁰⁴ и ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020¹⁰⁵;

- Европейския социален фонд (ЕСФ) чрез ОП „Развитие на човешките ресурси” 2014-2020¹⁰⁶.

Заделеният за подпомагането на българските малки и средни предприятия финансов ресурс от Структурните фондове на ЕС през програмния период 2014-2020 по тематична цел 3 възлиза на почти 700 млн. евро. Тази тематична цел се финансира от ЕФРР по две оперативни програми: ОП „Инициатива за малки и средни предприятия” 2014-2020 (ОПМСП) и ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 (ОПИК).

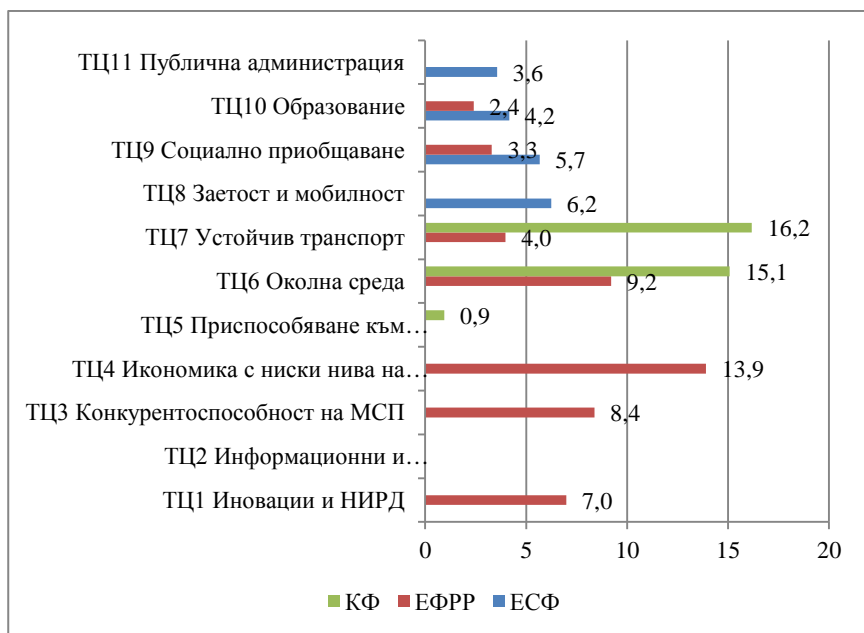
¹⁰³ Одобрено с Решение за изпълнение С(2014) 5582 на Комисията от 7 август 2014 г. Споразумение за партньорство с България съдържа списък на седем оперативни програми. Споразумението за партньорство е изменено с Решение за изпълнение С(2015) 1470 от 9 март 2015 г., като списъкът на оперативните програми е допълнен с още една ОП „Инициатива за малки и средни предприятия” 2014-2020.

Оперативната програма по Фонда за европейско подпомагане на най-нуждаещите се лица (официално одобрена от ЕК на 5 декември 2014г.) не е включена в броя на оперативните програми, тъй като фондът, по който тя се съфинансира, е извън групата на Европейските структурни и инвестиционни фондове.

¹⁰⁴ ОП „Инициатива за малки и средни предприятия” 2014-2020 е официално одобрена от ЕК на 12 октомври 2015 г., Решение за изпълнение на Комисията С(2015) 6948.

¹⁰⁵ ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 е официално одобрена от ЕК на 16 март 2015 г.

¹⁰⁶ ОП „Развитие на човешките ресурси” 2014-2020 е официално одобрена от ЕК на 28 ноември 2014 г.

Фиг. 4.5. Разпределение на средствата от ЕС по тематични цели на национално ниво 2014-2020 (% от общо средствата по фондове на Политиката на сближаване, без техническа помощ)

Източник: Споразумение за партньорство на Република България, очертаващо помощта от ЕСИФ за периода 2014-2020 г., изчисления на автора.

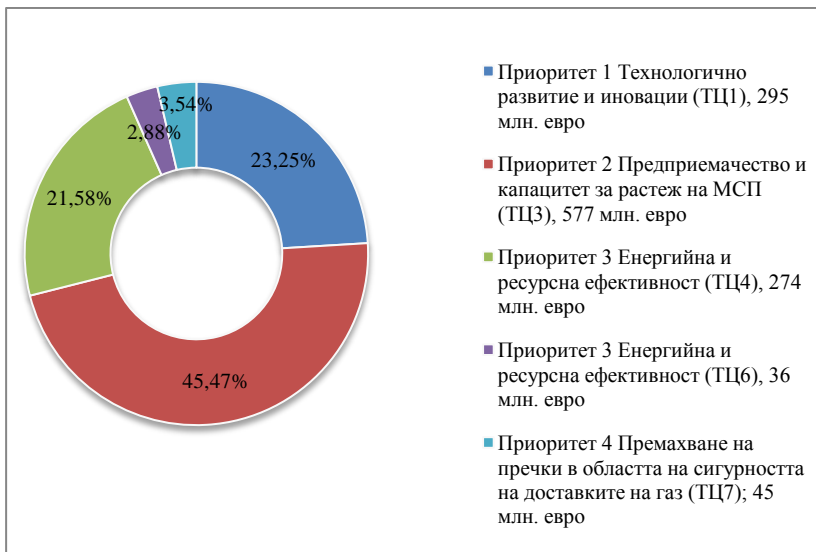
ОП „Инициатива за малки и средни предприятия” 2014-2020 не е включена в списъка на оперативните програми за подкрепа от ЕФРР в Споразумението за партньорство, одобрено от ЕК на 7 август 2014г. Предвид Съобщението „План за инвестиции за Европа”¹⁰⁷, с което ЕК насърчава страните-членки да използват по-активно иновативни финансови инструменти, България взема решение за пренасочване на сумата от 102 млн. евро от ОПИК към ОПИМСП.

¹⁰⁷ Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейската централна банка, Европейския икономически и социален комитет, Комитета на регионите и Европейската инвестиционна банка, План за инвестиции за Европа. // СОМ (2014) 903 окончателен, 26 ноември 2014 г.

ОПИСМСП има за цел подобряване на условията за кредитиране на малки и средни предприятия чрез използването на финансови инструменти. В този контекст е и формулировката на единствената приоритетна ос „Подобряване на достъпа до дългово финансиране на МСП“, която се финансира изцяло от ЕФРР. Чрез програмата се предвижда да се осигурят гаранции в полза на заемни и лизингови компании за покриване на кредитния риск по плащания към тях, извършвани от МСП. След ратификацията от Народното събрание на подписаното Споразумение с ЕК, Европейския инвестиционен фонд и Европейската инвестиционна банка за Оперативна програма „Инициатива за малки и средни предприятия“¹⁰⁸ и избора на финансови посредници се очаква чрез финансовия инструмент да бъдат гарантирани банкови заеми в размер на 600 млн. евро.

ОП „Иновации и конкурентоспособност“ 2014-2020 допринася за постигането на пет от единайсетте тематични цели на Кохезионната политика като програмата е конструирана в четири приоритетни оси със съответните инвестиционни приоритети, включващи мерки, които ще бъдат прилагани както чрез безвъзмездна финансова помощ, така и чрез финансови инструменти. Най-голям е относителният дял на предвидените средства за предприемаческа активност и повишаване на производителността на МСП, следвани от средствата за технологично развитите и иновации и тези за енергийни технологии и енергийна ефективност (вж. фиг. 4.6).

¹⁰⁸ Закон за ратифициране на Споразумението за финансиране между Република България и Европейския инвестиционен фонд, на Споразумението между кредиторите относно Инициативата за малки и средни предприятия (МСП) между Република България, Европейския съюз, Европейската инвестиционна банка и Европейския инвестиционен фонд и на Договора за залог между Република България като залогодателят и Европейския инвестиционен фонд като заложен кредитор, приет от XLIII Народно събрание на 14 април 2016 г. //ДВ, № 33, 2016.

Фиг. 4.6. Индикативно разпределение на средствата (европейско и национално финансиране) по приоритетни области на ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020

Източник: ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020.

Въпреки че ОПИК е програма за подпомагане на българските предприятия, те не са идентифицирани като допустима категория бенефициенти по всички инвестиционни приоритети на програмата. По отношение на предприятията, опериращи в сектор „Строителство”, те са извадени от кръга на потенциалните бенефициенти и от инвестиционен приоритет 3.2. Ресурсна ефективност, доколкото е планирано той да подпомага финансово само на МСП от преработващата промишленост. В два от инвестиционните приоритети е поставено ограничаващото условие да се подкрепят предприятия, съгласно определените сектори в Националната стратегия за насърчаване на МСП 2014-2020¹⁰⁹. Тъй като в съответния стратегически документ липсва ясен и категоричен списък на въпросните сектори

¹⁰⁹ Приета с Решение № 37 на Министерския съвет от 23 януари 2014 г.

може да се заключи, че строителните предприятия не са изключени от подкрепа. Следователно, българските строителни предприятия, които искат да получат безвъзмездна финансова помощ за осъществяване на материални инвестиции, следва да обърнат по-сериозно внимание на покани за набиране на проектни предложения по следните инвестиционни приоритети:

- Инвестиционен приоритет 1.1. Технологично развитие и иновации.
- Инвестиционен приоритет 2.1. Достъп до финансиране в подкрепа на предприемачеството.
- Инвестиционен приоритет 2.2. Капацитет за растеж на МСП.
- Инвестиционен приоритет 3.1. Енергийни технологии и енергийна ефективност.

По данни на ИСУН2020¹¹⁰ към 4 май 2018 г. по ОПИК са сключени 1748 броя договори за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ на обща стойност 1 645 037 216,76 лв., в т.ч. финансирането от ЕС е в размер на 1 398 281 634,33 лв., като реално изплатените средства към бенефициентите са 656 378 458.40 лв. или 26,42 % от бюджета на програмата.

Общо подадените проекти предложения по всички отворени до момента процедури за набиране на проектни предложения са 5 271 броя. Ще разгледаме по-подробно само една от процедурите, при която допустима категория бенефициенти са предприятията, подборът е конкурентен, оценката на проектите предложения е приключила и сключените договори за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ са изпълнени. Това е процедура BG16RFOP002-2.001 „Подобряване на производствения капацитет в МСП”. По нея са подадени общо 1 327 броя проектни предложени, от които 485 са

¹¹⁰ Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020, Модул Информация за изпълнението и напредъка на оперативните програми, (<http://2020.eufunds.bg>).

одобрени за финансиране¹¹¹, а 641 са включени в списъка на резервите¹¹². Това показва, че се запазва тенденцията от предходния програмен период¹¹³, а именно само едно на всеки три подадени проекти предложения да получи финансиране. От друга страна всеки пет от шест проектни предложения (или 84,6%) са с добро качество и би следвало да получат безвъзмездна помощ. Едва 15% от подадените проекти предложения са неодобрени, т.е. са оценени като проекти предложения с „лошо” качество. Всичко това налага извода, че поради големия интерес от страна на потенциалните бенефициенти и ограничения финансов ресурс на програмата все по-критично за получаване на безвъзмездна помощ е качеството на проектно предложение.

За успешното осигуряване на европейски безвъзмездни средства следва да се процедира правилно още на етапа на търсене на възможности за финансиране на проекти идеи. Практиката е наложила два подхода за търсене на безвъзмездна финансова помощ.

Първият предполага, че предприятието, работейки в своя сектор, познава добре проблемите и има идеи за тяхното решаване. Това означава, че има конкретно предложение за проект и само е необходимо намирането на финансиране за неговото осъществяване. В този случай трябва да се потърсят възможните източници, да се набере информация за съществуващите програми.

Вторият подход предполага, че предприятието следи програма-

¹¹¹ За финансиране се одобряват в низходящ ред проектните предложения, чиято оценка е по-голяма или равна на минимално допустимата оценка за качество, определена с условията за кандидатстване, до покриване на общия размер на финансовите средства по съответната процедура.

¹¹² Това са проекти предложения, които успешно са преминали оценяването, т.е. са получили оценка над минимално необходимата за съответната процедура, но за които не достига финансиране.

¹¹³ По данни от ИСУН (<http://umispublic.government.bg/>) актуални към 22.03.2017 г. по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007-2013 са подадени 9 492 броя проектни предложения, а сключените договори за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ са 3 154.

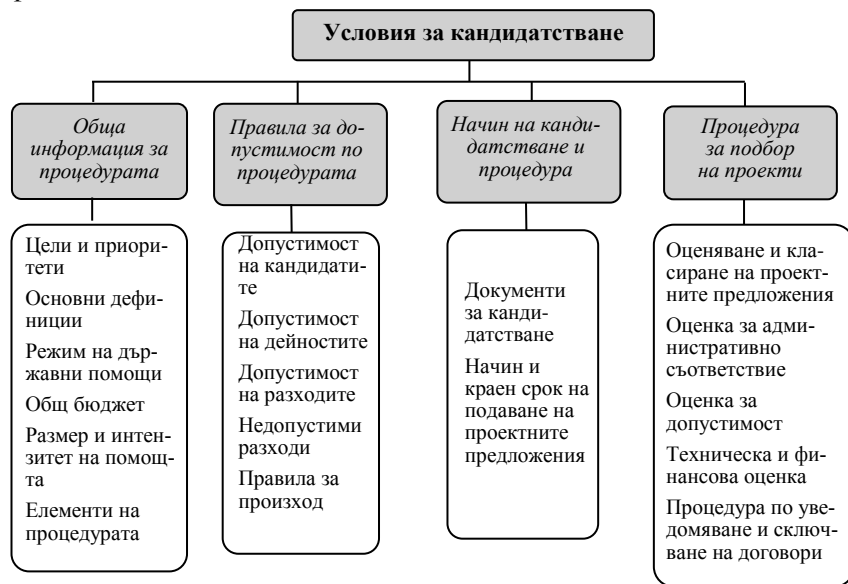
мите и актуалните покани за набиране на проектни предложения. След проучване на подходяща програма и в съответствие с нейните приоритетни области, може да се започне с формулирането на конкретна проектна идея. Информация за всички отворени покани за набиране на проектни предложения по оперативните програми се публикува на Единния информационен портал на Структурните фондове на ЕС в България, на интернет страницата на съответния Управляващ орган, както и в Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020 (ИСУН2020).

И двата подхода имат положителни и отрицателни страни. При първия има опасност да не се намери подходящо финансиране, в случай че проектът не се вписва в приоритетите на съществуващите програми, което би наложило неговата преработка. Положителното при него е, че обикновено проектите са добре обмислени, напълно съвпадат с дейността на предприятието и желанията на всички заинтересовани лица (целиви групи, изпълнители, партньори и т.н.). При втория подход се спестяват усилия за предварително разработване на проектно предложение, което не кореспондира със съществуващите програми. Разработването на проектно предложение след публикуването на конкретна покана дава възможност да се отчетат всички цели и приоритети на програмата и има много по-голяма вероятност да бъде одобрено за финансиране. Отрицателна страна на този подход е, че при него често тези приоритетите не съвпадат напълно с приоритетите, възможностите и потребностите на предприятието, в резултат на което се правят значителни компромиси.

След като се получили информация за подходяща програма, респективно покана, в рамките на която може да се кандидатства за финансиране на проект, е необходимо да се набавят всички информационни материали за програмата или конкретната покана за набиране на проектни предложения. Това са така наречените насоки, в които се съдържат условията за кандидатстване, включително документите за попълване и информация, и условията за изпълнение

на одобрените проекти.

Стандартното съдържание на Условието за кандидатстване по обявени покани за набиране на проектни предложения и предоставяне на безвъзмездна помощ в рамките на оперативните програми, в т.ч. и на ОП „Иновации и конкурентоспособност”, е представено на фиг. 4.7.

Фиг. 4.7. Структура на Условието за кандидатстване

Източник: Съставена по утвърден със Заповед № Р-24 от 3.02.2016г. на заместник министър-председателя и министър по европейските фондове и икономическата политика типов образец на съдържането на Условието за кандидатстване с проектни предложения за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по програмите, финансирани от ЕСИФ.

Преди да се пристъпи към разработването на проектно предложение е необходимо внимателно да се проучат изискванията за кандидатстване, като се обърне специално внимание на:

- критериите за допустимост – за кандидатите, допустими дейности и допустими разходи;

- необходимост от партньори – в повечето от програмите на ЕС се изисква партньорство с организации от държави-членки на ЕС;

- приоритетите и целите на програмата;
- максималните размери на финансирането и интензитетът на помощта;

- сроковете за представяне на проектните предложения.

При разработването на предложението за проект следва да се има предвид, че то е основно средство за комуникация между кандидата и управляващия орган на програмата, което дава информация какво, защо, как и кога трябва да се направи, какви средства ще са необходими и какви са очакваните резултати от дейността. Във връзка с принципите за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ – публичност и прозрачност, свободна и лоялна конкуренция и равнопоставеност и недопускане на дискриминация, Управляващият орган оценява подаденото предложение по предварително разработени и обявени критерии и взема решение дали да отпусне средства за неговото осъществяване.

Процесът на оценка и подбор на проектните предложения представлява критичен анализ на формулирания проект по отношение на неговата пълнота, оправданост, изпълнимост и потенциална ефективност. Той протича през няколко етапа¹¹⁴:

1. Административна проверка и оценка на допустимостта.
2. Техническа и финансова оценка (оценка на качеството).
3. Класиране на проектните предложения.
4. Решение за финансиране.

¹¹⁴ Процесът на оценка и подбор на проекти предложения е уреден в Закона за управление на средствата от Европейските структурни и инвестиционни фондове. // ДВ, № 101, 2015, изм. и доп. № 43, 2016; ПМС № 162 от 05.07.2016г. за определяне на детайлни правила за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по програмите, финансирани от Европейските структурни и инвестиционни фондове за периода 2014-2020 г. // ДВ, № 53, 2016.

Административната проверка трябва да установи дали проектите предложения отговарят на формалните изисквания, а оценката на допустимостта по същество е проверка за правото на кандидатстване и финансиране. В общия случай следните критерии подлежат на оценка за всички проекти:

- Право на участие на организацията – да отговаря на изискванията за юридически статут, годишен оборот, предмет на дейност, време на съществуване и др.
- Продължителност на изпълнение на проекта – да не надвишава максимално посочения срок.
- Допустимост на дейностите – да включва само допустими такива.
- Допустимост на разходите – да включва разходи, които са допустими за финансиране.

На въпросите за допустимост винаги се отговаря с „да” или „не”. Ако се установи, че проектът няма право на финансиране, той няма да бъде подложен на оценка на качеството. В случай че определени елементи от разходите на проекта не подлежат на финансиране, те няма да се взимат предвид при калкулирането на безвъзмездната помощ, която ще бъде отпусната.

На всички проектни предложения, които отговарят на изискванията за административно съответствие и допустимост, се извършва техническа и финансова оценка. Аспектите на тази оценка се различават в зависимост от спецификата на програмата и конкретната покана за набиране на проектни предложения. Специфичните критерии за селекция на проекти са много детайлни и се посочват в условията за кандидатстване, но всички проектни предложения подлежат на оценка в няколко направления:

- финансов, технически и административен капацитет на кандидата и партньорите (ако е приложимо);
- съответствие и обосновка на проектното предложение с приоритетите и целите на програмата;

- методика и организация на изпълнението на проекта;
- устойчивост на резултатите;
- бюджет и ефективност на разходите.

За оценяването на проектите се използва така нар. мултикриериален анализ. Това е система, при която се оценява степента на съответствие на проектното предложение по дадени критерии и се получава определен брой точки за всеки един от тях. Отделните критерии имат различна тежест в крайната оценка, а тя е сбор от оценките по различните критерии.

В края на процедурата по оценка на проектните предложения оценителите съставят списък с проектите, подредени съгласно получените точки, заедно с обосновка за оценката на всеки един проект. Оценителите не вземат решение за финансиране. Окончателното решение за финансиране се взема от ръководителя на управляващия орган.

Очертаните основните стъпки, през които предприятията преминават при търсене и осигуряване на финансиране на своите проекти, позволяват да бъдат отправени няколко препоръки към тях:

1. Предприятията, включително и тези от сектор Строителство, следва да насочат вниманието си към онези програми, чиито цели и приоритети са фокусирани към ускоряване на развитието на българската икономика, и при които те са идентифицирани като допустима категория бенефициенти през съответния програмен период.

2. Познаване на възможностите на Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020 (ИСУН 2020), където се публикува актуална информация за всички отворени покани за набиране на проектни предложения и чрез която се подават проектите предложения по електронен път.

3. Задълбочено познаване на всички документи, които са част от Информационния пакет на всяка покана за набиране на проектни предложения.

4. Активно изграждане и укрепване на административния капацитет в предприятието както за търсене и намиране на възможности за финансиране, така и за формулиране на проекти идеи и разработване на проектни предложения, при необходимост и с помощта на доказали се в практиката консултанти.

Правилното разбиране и пълното съобразяване на всяко едно от предварително оповестените в Условиата за кандидатстване изисквания на управляващите органи по конкретна покана ще допринесе за повишаване на качеството на подадените проектни предложения, което от своя страна ще повиши степента на успех при осигуряване на безвъзмездно финансиране от оперативните програми.

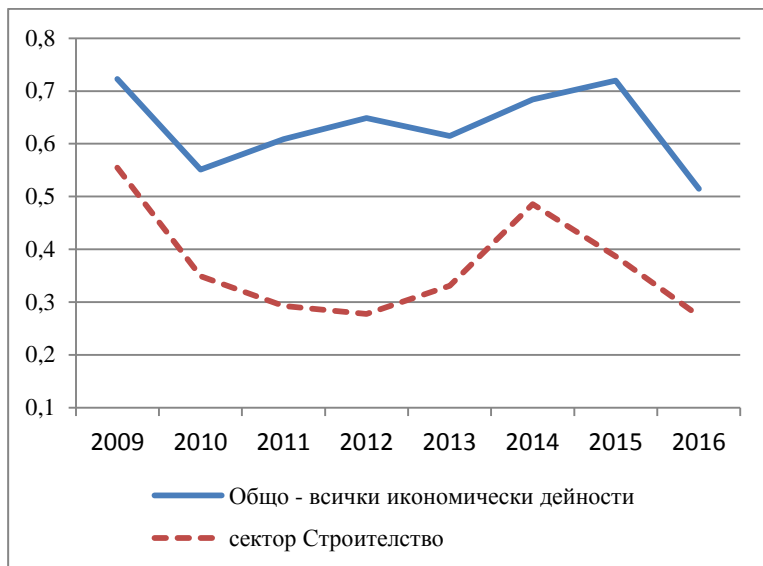
4.3. Оценка на влиянието на Политиката за сближаване върху инвестиционната активност на строителните предприятия

Строителството е един от най-засегнатите от световната финансова и икономическа криза сектори на икономиката. Въпреки това, както в годините на кризата, така и след това строителният сектор продължава да заема съществено място в икономиката на България като генерира около 4% от БДС и осигурява 175 хил. работни места (по данни на НСИ за 2016 г.).

Едно от проявленията на кризата е намалената инвестиционна активност на българистите предприятия. За 2009 г. извършените разходи за придобиване на дълготрайни материални активи (ДМА) във всички сектори на икономиката са 21 274 млн. лв., като е отчетено намаление от 27,7% в сравнение с предходната година. В равнището на инвестициите в ДМА в сектор „Строителство” е налице още по-значителен спад. Те възлизат едва на 2 174 млн. лв., или с 45% по-малко в сравнение с 2008 година (вж. фиг. 4.8).

Въпреки че като абсолютна стойност през шестата година от изследвания период (2014г.) строителните предприятия заделят най-

много средства за закупуване на ДМА (1 903 млн. лв.), направените от тях инвестиционни разходи са далече от нивата им през 2008 г. (3 921 млн. лв.). За излизането от кризата и съживяването на сектор „Строителство” през 2014 г. говорят и други показатели на годишна база като броят на заетите, обемът на произведената продукция (приходи от дейността), броят на строителните предприятия. При повечето показатели има положителна тенденция спрямо 2013 г.

Фиг. 4.8. Темп на развитие при постоянна база 2008 г. на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи

Източник: Информационна система ИНФОСТАТ на НСИ, (<https://infostat.nsi.bg>).

Интерес представляват данните за 2015 г., тъй като са регистрирани ниски нива на направените от строителните предприятия разходи за ДМА (1 516 млн. лв.), без да е налице спад в приходите от продажби, докато през 2016 г. е налице спад и по двата показателя.

Безспорно, за да се развива всеки икономически сектор, в т.ч. и сектор „Строителство”, е необходимо да се активизира инвестиционната дейност на предприятията. Именно по пътя на инвестиране-

то може да се обнови машинния парк, да се повиши производствения потенциал, да нарасне производителността на труда, да се подобри конкурентоспособността. Инвестиционната активност на предприятията се намират в непосредствена зависимост от наличието на свободни финансови ресурси. Сравнително нов за българската икономика източник на средства, до който имат пряк достъп освен публичните организации и тези от частния сектор в качеството им на бенефициенти на проекти или косвено като изпълнители на проектни дейности, са европейските фондове.

През програмния период 2007-2013, когато България като пълноправен член на общността за първи път имаше достъп до фондовете на ЕС, бе натрупан значителен опит по програмирането, управлението и изпълнението на програми и проекти, включително и такива, които подкрепят предприятията от сектор „Строителство”. Разглеждайки в ретроспективен план една от седемте оперативни програми, действащи през периода 2007-2013, а именно Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика”, може да се оцени влиянието на Кохезионната политика върху инвестиционната политика на строителните предприятия.

Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007-2013 (ОПРКБИ) цели развитие на динамична икономика, конкурентоспособна на европейския и световен пазар. За постигането на тази цел се стимулира икономика на знанието и иновациите, развитието на конкурентоспособни предприятия, увеличаването на инвестициите и експорта и създаването на благоприятна бизнес среда.

Оперативната програма включва широк набор от мерки, от бизнес инфраструктура до инвестиционна подкрепа за микро-, малки, средни и големи предприятия, като се отчитат както общите икономически тенденции, така и конкретните проблеми, пред които те са изправени. Подкрепата се предоставя както под формата на безвъзмездна помощ, така и чрез финансови инструменти за проекти на стартиращи иновативни предприятия, МСП, партньорски обединения, научни организации и други категории бенефициенти.

Чрез реализация на своите проекти предприятията разширяват своята дейност, подобряват управлението, въвеждат нови продукти, услуги и процеси. Важна роля имат и мерките за намаляване на потреблението на енергия и горива и тези за насърчаване използването на възобновяеми енергийни източници.

ОПРКБИ е единствената оперативна програма, по която предприятията могат да кандидатстват и да търсят безвъзмездна финансова подкрепа за реализация на проекти за закупуване на ДМА. Програмата е конструирана в четири приоритетни оси, като в контекста на основната стратегическа цел интервенциите по приоритетна ос едно и две са пряко свързани с осигуряването на подкрепа за развитието на иновативни, конкурентоспособни предприятия и подобряването на бизнес средата, като допринася за повишаване на конкурентоспособността на националната икономика, генериране на нови работни места и стимулиране на икономически растеж.

Приоритетна ос 2 на ОПРКБИ – Повишаване на ефективността на предприятията и насърчаване развитието на благоприятна бизнес среда, предвид на големия обхват от дейности, е с най-голям финансов ресурс, респективно в рамките на процедурите за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ са сключени най-голям брой договори (вж. табл. 4.2).

Финансовият ресурс за този приоритет е на стойност 981 343 122,10 лв., от които 834 141 653,10 лв. са финансирани от ЕС по линия на Европейския фонд за регионално развитие. Общата сума представлява 43,17 % от бюджета на цялата програма.

Дейностите по приоритета са концентрирани в 4 операции:

- Операция 2.1 Подобряване на технологиите и управлението в предприятията.
- Операция 2.2 Създаване на инфраструктура в подкрепа на бизнеса.
- Операция 2.3 Подкрепа за въвеждане на енергоспестяващи технологии и използването на възобновяеми енергийни източници.
- Операция 2.4 Насърчаване на бизнес кооперирането и клъстерите.

Таблица 4.2

Финансово изпълнение на ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007-2013

Приоритетна ос / Операция	Бр. дог.	Бюджет		Договорени средства		Реално изплатени суми			
		Общо хил. лв.	Финансиране от ЕС хил. лв.	Общо хил. лв.	% на изп. хил. лв.	Общо хил. лв.	% на изп. хил. лв.		
Развитие на икономика, базирана на знанието и иновационни дейности	666	475 659	404 310	482 127	101,36	409 808	453 671	95,38	387 771
Повишаване на ефективността на предприятията и насърчаване развитието на благоприятна бизнес среда	2453	981 343	834 141	951 807	96,99	809 036	953 039	97,12	819 599
Подобряване на технологичните и управленческите в предприятията	1844			585 560	71,11	497 726	587 045	71,29	500 262
Създаване на инфраструктура в подкрепа на бизнеса	17			9 250	26,28	7 863	8 691	24,69	7 477
Подкрепа за въвеждане на енергоспестяващи технологии и използването на възобновяеми енергийни източници	487			330 900	71,09	281 265	331 196	71,15	289 208
Насърчаване на бизнес кооперирането и кластерите	105			26 095	53,37	22 181	26 106	53,39	22 650
Финансови инструменти за развитие на предприятия	3	684 130	581 510	683 813	99,95	581 241	683 813	99,95	581 241
Укрепване на международните пазарни позиции на българската икономика	8	69 669	59 218	58 314	83,7	49 566	63 043	90,49	55 936
Техническа помощ	24	62 293	52 949	51 227	82,24	43 543	51 497	82,67	45 277

Източник: Информационна система за управление и наблюдение на структурните инструменти на ЕС в България.
(<http://umispublic.government.bg/>).

От данните, публикувани в Информационната система за управление и наблюдение на структурните инструменти на ЕС в България¹¹⁵, може да се съди за финансовото изпълнение на тази приоритетна ос 2. Сключени са над 2 400 договора за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ на обща стойност 951 807 481,19 лв. или почти 97 % от бюджета на оста. Най-голямо е значението на операция 2.1. Подобряване на технологиите и управлението в предприятията, в рамките на която са сключени три четвърти от договорите.

За да се оцени значението на безвъзмездното финансиране върху инвестиционната активност на предприятията от сектор Строителство, е разгледано изпълнението на проектите по пет¹¹⁶ от общо четиринайсет обявени процедури за набиране на проектни предложения в рамките на операция 2.1. Причините да бъдат избрани за изследване са тези схеми са:

1. строителните предприятия са допустима категория бенефициенти;
2. предоставя се подкрепа за инвестиции в съвременни материали и нематериални активи с цел модернизация на дейността.

В рамките на подбраните за анализ процедури са сключени 934 договора за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ на обща стойност 410 млн. лв., в т.ч. 410 млн. лв. от Европейския фонд за регионално развитие. Средната стойност на един проект е 439 хил.

¹¹⁵ <http://umispublic.government.bg/>

¹¹⁶ Това са процедури за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ:
- BG161PO003-2.1.01 „Технологична модернизация в предприятията”, обявена на 17.10.2007;
- BG161PO003-2.1.04 „Технологична модернизация в малки и средни предприятия”, обявена на 15.10.2008;
- BG161PO003-2.1.06 „Технологична модернизация в малки и средни предприятия”, обявена на 10.05.2010;
- BG161PO003-2.1.11 „Технологична модернизация в малки и средни предприятия”, обявена на 30.12.2010;
- BG161PO003-2.1.13 „Технологична модернизация в малки и средни предприятия”, обявена на 19.09.2011.

лв., като интензитетът на безвъзмездната помощ възлиза на 85%.

Таблица 4.3

Финансирани инвестиционни проекти за придобиване на материални и нематериални активи по операция 2.1 Подобряване на технологиите и управлението в предприятията, ОПРКБИ 2007-2013

Икономически сектор	Брой сключени договори	Обща стойност на сключените договори (BGN)	Безвъзмездна финансова помощ (BGN)
Всички икономически сектори	934	699 493 577	409 929 048
Сектор „Строителство”	31	28 004 594	16 454 803

Източник: Изчисления на автора базирани на данни от Информационната система за управление и наблюдение на структурните инструменти на ЕС в България, (<http://umispublic.government.bg/>).

Съответно, сключените договори за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, по които бенефициент е строително предприятие, са едва 31 договора, с относителен дял от 3,3%. Бенефициенти по договорите са общо 28 строителни предприятия, като три от тях са изпълнили успешно по два проекта. Стойността на всички договори е 28 млн. лв., като безвъзмездната помощ възлиза на 16,5 млн. лв., а реално изплатените средства са 16 452 хил. лв. Тази сума е изплатена на предприятията бенефициенти в рамките на седемгодишния програмен период и представлява незначителна част от направление разходи за инвестиции в сектор „Строителство”.

Данните позволяват да се направят три основни извода относно участието на строителните предприятия по ОПРКБИ:

1. Изпълнението на проекти на по-висока стойност (средна стойност на един договор е 903 хил. лв.), при по-малък интензитет на помощта (60% от стойността на договора) и почти 100% верифицирани и реално изплатени суми показват, че съответните строи-

телни предприятия – бенефициенти имат изграден добър капацитет за управление на проекти.

2. Малкият относителен дял на финансираните проекти на строителните предприятия предполага слаба проектна активност на опериращите в този сектор. Това изисква да се предприемат съответните насърчителни мерки от страна на браншовите организации за популяризиране на тези възможности, доколкото финансирането по Политиката за сближаване може да бъде важен източник на средства за модернизиране на дейността.

3. Безвъзмездното финансиране от ЕФРР в рамките на ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007-2013 няма определяща роля за инвестиционната активност на стопанските субекти, опериращи в сектор „Строителство”, за разлика от общото влияние върху всички икономически сектори, където на национално ниво се отчитат 35% по-високи нива на инвестициите в предприятията¹¹⁷ в резултат на активизираната от еврофондовете икономическа дейност.

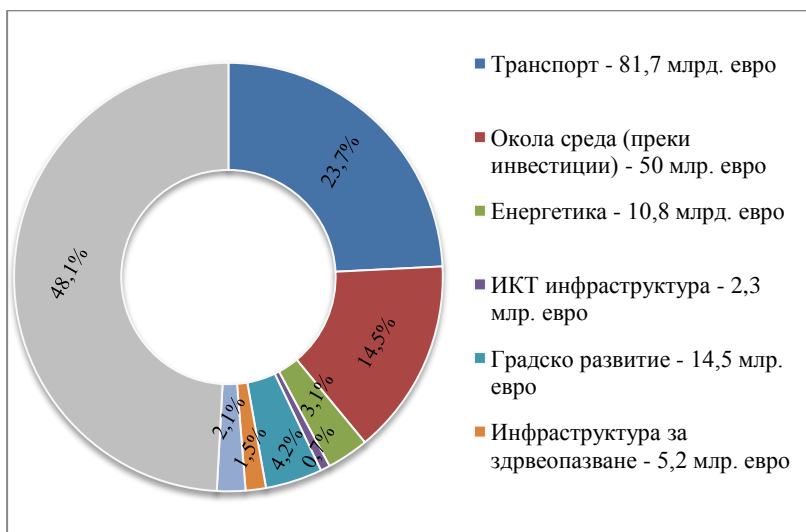
Освен прекия достъп до фондове и програмите на ЕС, българските строителни предприятия имат и индиректен достъп до финансирането от бюджета на ЕС като изпълнители на обществени поръчки за строителство, т.е. като изпълнители на строителни дейности по инвестиционните (инфраструктурни) проекти на публични органи (общини, министерства, областни администрации, държавни агенции и др.).

Обществените поръчки играят важна роля в европейската икономика, те са мощен инструмент за създаване на икономически растеж и заетост. На ниво ЕС през 2011 г. държавните органи и дружествата за комунални услуги са изразходвали около 2 406 млрд. евро за обществени поръчки за строителство, стоки и услуги, съставляващи около 19% от брутния вътрешен продукт на ЕС. От тях

¹¹⁷ Нетно въздействие на Политиките, финансирани от Европейските фондове, (http://www.eufunds.bg/images/eu_funds/EU%20Effects.pdf)

обществените поръчки, за които се отнасят европейските директиви, възлизат на 425 млрд. евро или 3,4 % от БВП на ЕС¹¹⁸.

Проучване¹¹⁹ за Европейския парламент от 2012г. показва, че в много от проектите, получили финансиране в рамките на Политиката за сближаване, включват процедури за обществени поръчки, като най-голяма част от тях са свързани с инвестиции в големи инфраструктурни обекти (вж. фиг. 4.9). Те представляват 46% от бюджета на Политиката за сближаване или 159 млрд. евро.

Фиг. 4.9. Големи обществени поръчки като част от инфраструктурни инвестиции по области на интервенция, финансирани от Политиката за сближаване 2007-2013

Източник: *Public procurement and Cohesion Policy, European parliament, 2012.*

В проучването е подчертано, че 80% от бюджета на Политиката за сближаване се насочва към по-слабо развитите региони, избираеми по цел „Сближаване”, където попадат и всички шест региона

¹¹⁸ Панорама, № 50, 2014.

¹¹⁹ Public Procurement and Cohesion Policy, European parliament, 2012.

на България, като 51,5 % от средствата се използват за големи инфраструктурни обекти. България е една от страните членки, които насочват към област на интервенции транспорт и околна среда най-голям относителен дял от средствата, съответно 30 % и 22 % от средствата по Политиката за сближаване.

Въпреки че значителни средства от фондовете се използват и за финансиране на обществени поръчки с по-ниски стойности за закупуване на машини, оборудване, малки инфраструктурни обекти, инвестиции в човешки капитал, научни изследвания, иновации, трудова заетост, социално приобщаване и др. може да се обобщи, че пазарът за обществени поръчки, свързани с инвестиции в изграждането и рехабилитацията на мащабна инфраструктура има значителен принос към европейския пазар на строителни услуги.

В България ситуацията следва общоевропейската тенденция – делът на обществените поръчки в БВП на България, възложени чрез проведена процедура по реда на Закона за обществените поръчки (ЗОП), в периода 2011-2016 г. варира между 6% и 9%. Това налага извода, че те имат значение за развитието на сектор „Строителство”. Всяка година се сключват не по-малко от 2 500 договора за строителство, като в това число не попадат договорите на стойност под 50 000 лв. без ДДС, които се възлагат без провеждането на процедура. Сключеният брой договори след проведени процедури за възлагане на обществени поръчки с обект строителство е най-малък, но в стойностно изражение те заемат водещо място (вж. табл. 4.4).

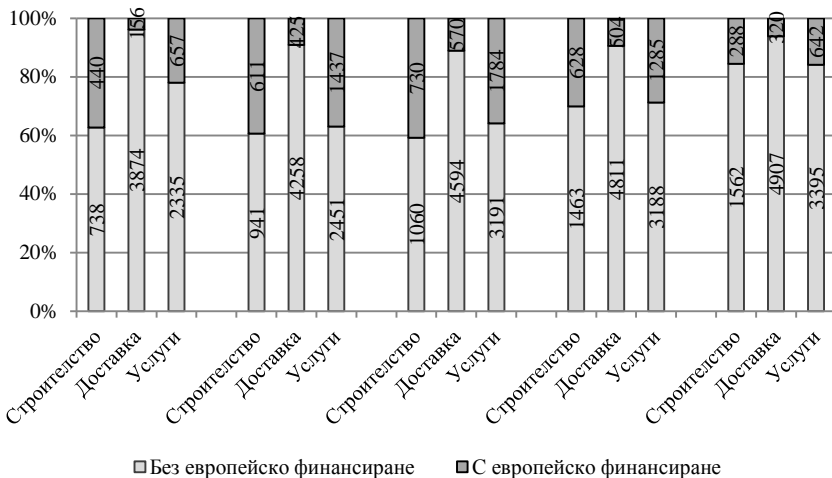
Данните от Регистъра за обществени поръчки показват, че около 1/3 от обявените процедури с обект строителство са с европейско финансиране (вж. фиг. 4.6). И тук 2015 г. прави изключение, което може да се обясни със забавяне при стартиране на изпълнението на оперативните програми за периода 2014-2020.

Таблица 4.4

Сключени договори¹²⁰ по обект на обществената поръчка след проведена процедура за възлагане за периода 2012-2016

Обект на обществената поръчка	Показател	Година				
		2012	2013	2014	2015	2016
Строителство	Брой договори	2 105	2 561	3 128	2 846	2 563
	Обща стойност (млн. лв.)	2 608	3 877	2 876	2 595	2 096
Доставка	Брой договори	13 256	13 682	15 362	13 422	8 566
	Обща стойност (млн. лв.)	2 078	2 348	2 615	2 939	1 750
Услуга	Брой договори	5 634	6 853	6 835	6 974	5 397
	Обща стойност (млн. лв.)	871	997	1 100	1 471	894

Източник: Регистър на обществени поръчки, (www.aop.bg).

Фиг. 4.10. Обявени процедури за възлагане на обществени поръчки за периода 2012 - 2016

Източник: Регистър на обществените поръчки, (www.aop.bg), изчисления на автора.

¹²⁰ Само с място на изпълнение в България.

Влиянието на обществените поръчки с обект строителство за развитието на сектора се подсилва и от факта, че стойността на сключените договори за строителство след проведена обществена поръчка за периода 2008-2016 е средно около 18% от отчетените от предприятията приходи от дейността, като през 2013 г. те достигат близо 25%.

В редица проучвания се отчита, че МСП срещат трудности при участието си на пазарите за обществени поръчки¹²¹. Въпреки това, на ниво ЕС през периода 2009 – 2011 г. повече от половината (56%) от договорите се възлагат на МСП, но те представляват само 29% от пазара на обществените поръчки¹²². Вземайки предвид съществено-то разминаване между ролята на МСП в европейската икономика и техния дял в обществените поръчки, ЕК в редица свои работни документи отчита необходимостта от по-нататъшни усилия, с които да се намалят пречките пред достъпа на МСП до пазарите за обществени поръчки, по-специално посредством облекчаване на изискванията, поставяни от възлагащите органи в процедурите по възлагане.

За да се преодолеят бариерите, пред които малките и средни предприятия са изправени и които ги възпрепятстват да участват успешно в процедурите за обществени поръчки, и основавайки се на публикувания през 2008 г. „Европейския кодекс за най-добри практики за улесняване на достъпа на МСП до договори за обществени поръчки”, в предложението за Директива¹²³ са включени четири конкретни мерки:

¹²¹ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - “Think Small First” - A “Small Business Act” for Europe. // COM (2008) 0394 final, 25.6.2008.

¹²² SMEs' access to public procurement markets and aggregation of demand in the EU, A study commissioned by the European commission. // DG Internal Market and Services, February 2014.

¹²³ Proposal for a Directive of the European parliament and of the Council on public procurement. // COM (2011) 896 final, 20.12.2011.

1. Насърчаване разделянето на големите обществени поръчки на обособени позиции – възложителите следва да разделят обществените поръчки, както хомогенните, така и хетерогенните на лотове за по-добър достъп на МСП. В случай че решат да не го правят, ще бъдат задължени да представят конкретно обяснение за това.

2. Намаляване на изискванията за участие – за да се избегне поставянето на необосновани бариери пред малките и средните предприятия, предложението за директива съдържа изчерпателен списък на възможните изисквания за финансов и икономически капацитет на предприятията. Освен това изискванията за оборота са изрично ограничени до два пъти от прогнозната стойност на поръчката.

3. Опростяване на информационните изисквания – чрез използването на единен европейски документ за обществени поръчки да се преодолеят административните затруднения, произтичащи от необходимостта да представят множество документи, свързани с критериите за изключване и подбор;

4. Директно плащане към подизпълнителите – ако е предвидено в националното законодателство, подизпълнителите могат да поискат пряко плащане от страна на възложителя за изпълнената от тях част от договора. Това предлага на подизпълнителите, които често са МСП, ефективен начин за защита на техните финансови интереси.

Тези четири мерки намират отражение в съответните разпоредби на приетата на 26 февруари 2014 г. Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета, с която се отменя Директива 2004/18/ЕО. Въвеждането на новите изисквания в областта на обществените поръчки наложи и приемането на изцяло нов Закон за обществените поръчки¹²⁴, който да регламентира тези отношения на национално ниво. По този начин новото законодателство, ръководено от принципа „Мисли първо за малките”, цели да улесни учас-

¹²⁴ ДВ, № 13, 2016.

тието на МСП в процедурите по възлагане на обществени поръчки.

Делът на договорите, възложени на МСП, от общата стойност на поръчките, в България е над 50% за 2013 г, далеч над средното за ЕС. Въпреки това броят на предприятията, които участват в тържествените процедури, е доста ниско (28 % при средно за ниво ЕС 37 %), което показва, че малка част от тях печелят голям процент от договорите за обществени поръчки¹²⁵.

Един от начините да се насърчи участието на МСП в обществените поръчки е чрез откриването на процедури на по-ниска стойност, което е в основата на новата правна уредба. Доколко това ще рефлектира и ще има положително въздействие върху достъпа на МСП до този пазар както на национално, така и на общеевропейско равнище, ще може да бъде оценено в последствие.

От ключово значение за разширяване кръга на малките и средните предприятия от сектор „Строителство”, на които се възлага изпълнението на обществена поръчка, е изборът на критерий за възлагане, респективно икономическите и качествените показатели за оценка на офертите. За да се гарантира ефективна конкуренция и постигането на най-добро качество при изпълнение на поръчката, е необходимо критериите и показателите за оценка добре да се познават както от страна на възложителите, така и от предприятията – потенциални участници в процедурите за възлагане на обществени поръчки.

¹²⁵2015 SBA Справочник – България, ГД „Вътрешен пазар, промишленост, предприемачество и МСП”, Европейска комисия.

Глава V

МОДЕЛИРАНЕ НА ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ОЦЕНКА НА ПРЕДЛОЖЕНИЯТА НА УЧАСТНИЦИТЕ В ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ ЗА СТРОИТЕЛСТВО ПРЕЗ ПЕРИОДА 2014-2017 Г.

5.1. Теоретико-приложни въпроси на критериите за възлагане при обществените поръчки за строителство

За граждански цели, обекти на обществени поръчки за строителството могат да бъдат – *изпълнение или проектиране и изпълнение на строеж*, както и *изпълнение или проектиране и изпълнение на строителство*, свързано с една от дейностите по приложение №1 към чл. 3, ал. 1, т. 1, буква „а“¹²⁶.

Тези обекти на практика се отличават с определена множественост, резултат от многообразието както при строителството на нови, така и при разширението и системното поддържане, реконструкция, модернизация, възстановяване или рехабилитация във времето на наличните обекти на публичната недвижима собственост (държавни и общински обществени сгради, вкл. общински центрове за настаняване от семеен тип, улични мрежи, пешеходни зони, обществени пространства в централните градски части, спортни съоръжения, градски паркове, заводи и съоръжения за твърди битови отпадъци, водопроводни и канализационни мрежи, пречиствателни станции за отпадъчни води, подпорни стени и много други)¹²⁷. Това предполага организирането на нарочни процедури за възлагане на обществени поръчки, характеризиращи се с твърде широк обхват на строително-монтажните и строително-ремонтните дейности, съоръжения и строителни обекти и разработването на разнообразни ме-

¹²⁶ Вж. чл. 3, ал. 1, т. 1 от *новия (в сила от 15.04.2016 г.) Закон за обществените поръчки*. // ДВ, № 13, 2016, изм. и доп. № 102, 2017.

¹²⁷ Вж. по-подробно чл. 2, ал. 2, т. 1, 2, 4, 5 и 6 от *Закона за държавната собственост*. // ДВ, № 44, 1996, изм. и доп. № 96, 2017 и чл. 3, ал. 2 от *Закона за общинската собственост*. // ДВ, № 44, 1996, изм. и доп. № 96, 2017.

тодики за оценка на офертите на участниците, в които определяща например може да бъде не само цената, а комплекс от фактори.

Много е важно потенциалните възложители да имат предвид, че е възможно да бъдат допуснати редица грешки при откриването и провеждането на процедурите за възлагане на обществени поръчки. Едно от често допусканите нарушения при възлагането на обществените поръчки е смесването на критерии за допустимост с показатели за оценка на офертите¹²⁸.

„Новите директиви на ЕС в областта на обществените поръчки (Директива 2014/24/ЕС и Директива 2014/25/ЕС) разглеждат правилата за възлагане като гаранция за най-ефективно разходване на публичните средства, наред с възможността обществените поръчки да се използват като един от пазарните инструменти за постигане на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, в съответствие със стратегията „Европа 2020“¹²⁹.

Съгласно чл. 70, ал. 1 от Закона за обществените поръчки (ЗОП), последните се възлагат въз основа на *икономически най-изгодната оферта*. Икономически най-изгодната оферта се определя въз основа на следните равностойни помежду им *критерии за възлагане*:

- *най-ниска цена*;
- *ниво на разходите*, като се има предвид тяхната ефективност и сумарната им стойност за целия жизнен цикъл;
- *оптимално съотношение качество/цена*, оценено чрез цената или нивото на разходите, както и с помощта на показатели, включващи качествени, екологични и/или социални аспекти, свързани с

¹²⁸ Христова, С. Проблеми при управлението на обществените поръчки при реализацията на общинските проекти. // Известия, № 3, Варна: Наука и икономика, 2013, с. 65 - 77.

¹²⁹ Практическо ръководство за прилагане на законодателството в областта на обществените поръчки. Агенция по обществени поръчки. 22.03.2017, с. 152 (http://www.aop.bg/fckedit2/user/File/bg/novini/Handbook_22-03-2017_last.pdf (Accessed: 04.12.2017)).

предмета на обществената поръчка.

Разходите за целия жизнен цикъл се калкулират на основата на цената на придобиване и един или повече от обхванатите в следните две групи разходи:

а) Разходи, които се поемат от възложителя и/или други ползватели, като:

– разходи за използване, като потребление на енергия и други ресурси;

– разходи за поддръжка;

– разходи в края на експлоатационния период, като при строителни обекти подобни разходи, според нас, могат да бъдат например за извеждане на обекта от експлоатация, за неговото събаряне, заличаване и почистване, включително за рекултивация на почвения слой на вече освободената от застрояване земна площ и/или за рециклиране на отпадъчните строителни материали;

б) Разходи, свързани с екологични фактори, отнасящи се както до самото строителство, така и до функционирането и евентуалното елиминиране на неговия краен резултат, при условие че стойността им може да бъде определена и проверена.

Става ясно, че „оценката на разходите за цялостния жизнен цикъл обхваща необходимите разходи (за изследвания, разработка, производство, транспорт, експлоатация, поддръжка и обезвреждане в края на жизнения цикъл), но може да включва и разходи, дължащи се на външни екологични фактори, като замърсяване, причинено от добиването на използваните в продукта суровини или от самия продукт, или от неговото производство, при условие че тези разходи могат да се остойностят и проследят“¹³⁰.

Под „Жизнен цикъл“, съгласно параграф 2, т. 11 от Допълни-

¹³⁰ Практическо ръководство за прилагане на законодателството в областта на обществените поръчки. Агенция по обществени поръчки. 22.03.2017, с. 155.

(http://www.aop.bg/fckedit2/user/File/bg/novini/Handbook_22-03-2017_last.pdf (Accessed: 04.12.2017)).

телните разпоредби на ЗОП, се имат предвид всички последователни и/или взаимосвързани стадии, включително провеждането на научноизследователски и развойни дейности, производство, търговска дейност и условия за извършването и, превоз, употреба и поддръжка, през целия период на съществуване *на продукта или строежа* или на предоставяне на услугата – от придобиването на суровината или генерирането на ресурсите до обезвреждането, разчистването и края на експлоатацията или употребата.

При критерия за възлагане „*Оптимално съотношение качество/цена*“, показателите, отразяващи определени качествени, екологични и/или социални аспекти, свързани с предмета на обществената поръчка, могат да съдържат:

– *измерител на качество*, включително технически параметри, естетически и функционални характеристики, достъпност, предназначение за всички потребители, социални, екологични и иновативни характеристики и иновативни търговски техники и условия;

– *организация и професионална компетентност на персонала*, на който е възложено изпълнението на поръчката, когато качеството на ангажирания с изпълнението на поръчката персонал може да окаже съществено влияние върху изпълнението на поръчката;

– *обслужване и поддръжка, техническа помощ и условия*, като например дата на изпълнение, начин и срок на изпълнение или срок на завършване.

Предвид законовата регламентация (вж. чл. 70, ал. 12 от ЗОП), че възложителят няма право да включват критерии за подбор като показатели за оценка на офертите, ако той се възползва от въвеждането на *организация и професионална компетентност на персонала* като показател за оценка, ще отпадне възможността за използване като критерий за подбор на изискването за наличие на персонал с определена професионална компетентност, съгласно чл. 63, ал.1, т. 5 от ЗОП.

В зависимост от предмета на обществената поръчка *качествените показатели* могат да включват например аспекти на послед-

ващо обслужване на строителния продукт (като поемане на ангажимент за гаранционно обслужване) или екологични (като поемане на ангажимент за рекултивация на почвата след изпълнение на обществената поръчка) или социални аспекти (като осигуряване на по-добра защита на околната среда от шум или подобряване на положението на хора в неравностойно положение след изпълнение на обществената поръчка).

Показателите, включени в критериите за възлагане „Ниво на разходите“ и „Оптимално съотношение качество/цена“, трябва да са свързани с предмета на поръчката. Те могат да съдържат фактори, които се отнасят до всеки етап от жизнения цикъл на строителството, независимо че тези фактори не се отнасят до характеристиките, посочени в техническите спецификации. *Те не трябва да дават неограничена свобода на избор и трябва да гарантират реална конкуренция.*

Важно е да се има предвид, че начинът за определяне на оценката по всеки показател трябва да дава възможност освен за оценяване на нивото на изпълнение, предложено във всяка оферта, в съответствие с предмета на обществената поръчка и техническите спецификации, така и за сравнение и оценяване на заложените техническите предложения в офертите.

Следва да се обърне внимание, че при обществени поръчки с обект *проектиране и изпълнение на строителство*, съгласно чл. 70, ал. 9 от ЗОП, показателите за оценка трябва да включват характеристики, относими към всяка от двете дейности.

Много е важно да се прави разлика между критериите за възлагане и т.нар. *условия за изпълнение на поръчката*, които имат за цел да определят конкретните изисквания, свързани с изпълнението на обществената поръчка. За разлика от критериите за възлагане, които са основа за сравнителна оценка на качеството на офертите, условията за изпълнение на поръчката представляват фиксирани обективни изисквания, които не оказват влияние върху оценката на офертите.

Изискванията спрямо условията за изпълнение на поръчката

следва да са свързани с нейния предмет, който обхваща всички фактори, касаещи специфичния процес на производство, предоставяне или търговска реализация и да не водят до пряка или непряка дискриминация.

Изискванията относно изпълнението на поръчките за строителство могат да бъдат свързани например с:

- екологични съображения, включващи свеждането до минимум на технологичния брак и отпадъците или ефективното използване на ресурсите;

- социални съображения, като например – защита на здравето на персонала, участващ в строителния производствен процес; насърчаване на социалната интеграция на хора в неравностойно положение или членове на уязвими групи сред ангажираните с изпълнението на поръчката лица: обучение за придобиване на уменията, необходими за изпълнението на конкретната поръчка, включително наемането на дългосрочно безработни или обучението на безработни или младежи в хода на изпълнението на поръчката, която ще бъде възложена.

В тази връзка, от съществено значение както за правилното залагане и формиране на отделните показатели за оценка на предложенията в процедурите за възлагане на обществени поръчки за строителство *по критерия „оптимално съотношение качество/цена“*, така и за ограничаване или елиминиране влиянието на субективния фактор, е да се разгледат особеностите на тяхното разработване и използване.

Предвид времевия обхват, включен в темата на разработката – 2014-2020 г., изследователската ни работа ще обхване особеностите, свързани с моделирането на показатели за оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство, през периода 2014-2017 г., т.е. непосредствено преди и след влизане в сила на новия закон за обществените поръчки, регламентиращ залегналите промени в новата Директива

2014/24/ЕС¹³¹.

На практика това предполага:

– да се разкрие начина на разработването и използването на показатели за количествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство, както при критерия за оценка „икономически най-изгодна оферта“¹³², обхващащ непосредствено периода преди 15.04.2016 г., така и за времето след него – при критерия „оптимално съотношение качество/цена“;

– да се разгледа разработването на основните показатели, използвани в практиката за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики, с оглед на правилното им изготвяне и намаляване влиянието на субективния фактор при възлагането на обществени поръчки за строителство непосредствено преди и след 15.04.2016 г., т.е. по стария и по новия Закон за обществените поръчки.

Идеята е на тази база да се извърши моделиране на обобщаващи показатели, диференцирани по модулни групи, обхващащи най-често използваните в практиката варианти за оценка на предложенията на участниците при провеждане на процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство, използвани в предходния период – при критерия „икономически най-изгодна оферта“, като същевременно ще се прави паралел и с възможностите за използването на моделирането или не на основни показатели по сега действа-

¹³¹ Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 година за обществените поръчки и за отмяна на Директива 2004/18/ЕО. // Официален вестник на Европейския съюз, март, 2014.

¹³² Бел. Ще разглеждаме спецификите само по този критерий по чл. 37, ал. 1, т. 2 от стария Закон за обществените поръчки (ДВ, № 28, 2004, отм. № 13, 2016), тъй като критерия по чл. 37, ал. 1, т. 1 – „най-ниска цена“ – не представлява интерес от гледна точка на нашата проблематика, свързана с моделирането на показатели за оценка на предложенията на участниците.

щия критерий – „оптимално съотношение качество/цена“.

5.2. Особенности при разработването и използването на показатели за количествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики

Основно звено в структурата на отделните методики за оценка на предложенията наред с алгоритъма за изпълнение, формулите и евентуалните схеми, представляват и фиксираните от възложителя показатели за оценка на водещите неценови и ценови фактори, заложили съответно в техническото предложение и ценовата оферта.

Ролята на показателите, включващи се в комплексната методика за оценка на офертите по критерия „оптимално съотношение качество/цена“, се изразява в това да разкриват възможност за обективно количествено измерване, на отделните, предварително одобрени от възложителя ключови елементи (фактори за оценка), съставляващи отправените предложения.

При разработването на показателите следва да се имат предвид няколко особено важни за възложителя на обществената поръчка положения. Те се изразяват в търсенето на отправените оферти от страна на кандидатите на обосновани, колкото се може:

– например в периода преди 15.04.2016 г. (по регламента на стария закон за обществените поръчки) – по-ниски ценообразуващи показатели (часова ставка¹³³, процент на допълнителните разходи върху труда, процент на допълнителните разходи върху механизацията, процент на доставно-складовите разходи, процент на печалба), по-малък размер на изискуеми от възложителя парични средст-

¹³³ Съгласно чл. 56, ал. 1, т. 11 от Закона за обществените поръчки (ДВ, № 28, 2004, отм. № 13, 2016) (респективно 47, ал. 3 от новия ЗОП) тържествената документация следваше да съдържа декларация, чрез която кандидатите уверяват, че в офертата им са спазени изискванията за закрила на заетостта и условията на труд, включително за *минимална цена на труда* при изпълнението на съответните СМР или СРР.

ва преди крайното (окончателното) заплащане – аванс, междинно плащане, по-малък срок за изпълнение или по-голям гаранционен срок за *извършените от потенциалния изпълнител строително-монтажни работи*;

– например при сега действащия нов закон за обществените поръчки – по-ниска цена, по-ниско ниво на разходите, отново по-малък срок за изпълнение на строителния обект.

Изследването, обхващащо периода непосредствено преди 15.04.2016 г., ще се извърши на основата на използваните в практиката комплексни методики за оценка на предложенията на участниците по критерия „*икономически най-изгодна оферта*“ в открити процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство.

Така например, при организирането и провеждането на обществени поръчки на основата на търгове и конкурси за *благоустрояване на обекти или на отделни елементи на недвижимата собственост, например пешеходни зони*, като едни от основните показатели за оценка на тръжните или конкурсните предложения се използват следните¹³⁴:

– P_1 – единични анализни цени на основните СМР, участващи с относителна тежест 35% и максимален брой точки – 35;

– P_2 – ценообразуващи показатели, участващи с относителна тежест 35% и максимален брой точки – 35;

– P_3 – гаранционен срок, участващ с относителна тежест 30% и максимален брой точки – 30.

По принцип, залагането в тръжните книжа на всеки един от показателите и разпределянето на относителната тежест сред тях (сумата им следва да е равна на 100%) се извършва в зависимост от водещите интереси на възложителя на обществената поръчка, за и към момента на нейното обявяване. Така точно предложените показатели като вид и степен на важност помежду им се извеждат на

¹³⁴ Вж. по-подробно: Райчев, Т. Оценка на предложенията при обществени поръчки за строителство // Известия на ИУ – Варна, №1, 2015, с. 24-34.

преден план в конкурентната надпревара между участниците.

Комплексната оценка, с максимално възможен сбор от 100 точки¹³⁵, се формира чрез сумата на получените частни оценки за всеки един от трите показателя, както следва:

$$\text{Комплексна оценка} = \Pi_1 + \Pi_2 + \Pi_3 . \quad (5.1)$$

Определянето на оценката по първия показател „ Π_1 “ – единичните цени, на примерно 25 на брой СМР, при който логично (от гледната точка на възложителя) в съревнованието между участниците се търси най-ниската единична цена, може да се извърши например чрез формула от следния вид:

$$\Pi_1 = [(\text{Ц}_1 \text{ най-ниска} / \text{Ц}_1) \times 0,04 + (\text{Ц}_2 \text{ най-ниска} / \text{Ц}_2) \times 0,04 + (\text{Ц}_3 \text{ най-ниска} / \text{Ц}_3) \times 0,04 + \dots + (\text{Ц}_{25} \text{ най-ниска} / \text{Ц}_{25}) \times 0,04] \times 35, \quad (5.2)$$

където: $\text{Ц}_1, \text{Ц}_2, \text{Ц}_3, \dots, \text{Ц}_{25}$ са цените на видовете СМР от ценовото предложение на оценявания участник;

$\text{Ц}_1 \text{ най-ниска}$ до $\text{Ц}_{25} \text{ най-ниска}$ – най-ниските цени за съответния вид СМР сред всички, предложени от участниците в процедурата.

При оценяването, за гарантиране на пропорционалното съответствие между степента на припокриване на характеристиките на предложенията с предявените от възложителя и получавания брой точки, винаги при показатели преследващи минимални стойности, е удобно да се използват например дроби, както във формула (5.2). В числителя им следва да се поставя най-ниската стойност сред предложенията, а в знаменателя – стойността на оценявания участник в процедурата. По този начин, залагайки минималната стойност в числителя и равни или по-големи от нея стойности в знаменателя, ще се получава единица или по-малки дробни числа, на които ще

¹³⁵ *Забележка:* Получените точки обикновено се закръглят до един или два знака след десетичната запетая.

съответстват респективно максимално възможния или по-малък брой точки за оценка по дадения показател.

При вторият показател „ Π_2 “ логично се търсят ценообразуващи фактори предложени от оценявания кандидат с най-ниски стойности. Схемата за тяхната оценка може да се разработи чрез включването на отделните или на основни от тях структурообразуващи елементи на единичната анализна цена. Освен това за обхващане на придавана от страна на възложителя по-голяма относителна важност на някой от елементите и респективно за по-точното измерване на това отразяване, е възможно отделните ценообразуващи елементи да участват с различно тегло (коэффициент, процент) на важност в рамките на единичната анализна цена (за разлика от еднаквите относителни тегла представени във формула 5.2). Общият сбор на предвидените тегла следва така да бъде разпределен, че да е равен на единица (респективно на 100%). Посочените две особености могат да бъдат обхванати чрез следната примерна формула:

$$\Pi_2 = [(C_{\text{най-ниска}}/C) \times 0,30 + (D_{\text{Т най-нисък}}/D_{\text{Т}}) \times 0,30 + (D_{\text{М най-нисък}}/D_{\text{М}}) \times 0,05 + (D_{\text{С най-нисък}}/D_{\text{С}}) \times 0,05 + (\Pi_{\text{най-ниска}}/\Pi) \times 0,30] \times 35, \quad (5.3)$$

където: C е предложената от участника часова ставка;

$D_{\text{Т}}$ – предложението от участника процент на допълнителните разходи върху труда;

$D_{\text{М}}$ – предложението от участника процент на допълнителните разходи върху механизацията;

$D_{\text{С}}$ – предложението от участника процент на доставно-складовите разходи върху фактурната цена на материалите;

Π – предложението от участника процент на печалба върху стойността на СМР;

$C_{\text{най-ниска}}$ – най-ниската часова ставка сред всички, предложена от участниците в процедурата;

$D_{\text{Т най-нисък}}$ – най-ниският процент допълнителни разходи вър-

ху труда сред всички, предложен от участниците в процедурата;

$D_{\text{най-нисък}}$ – най-ниският процент допълнителни разходи върху механизацията сред всички, предложен от участниците;

$D_{\text{най-нисък}}$ – най-ниският процент доставно-складови разходи сред всички, предложен от участниците;

$P_{\text{най-ниска}}$ – най-ниският процент печалба сред всички, предложен от участниците в процедурата.

Когато става въпрос за показатели, за които според логиката се преследва максималната стойност, за гарантиране на пропорционалното съответствие между степента на припокриване на характеристиките на предложенията с предявените от възложителя и получавания брой точки, също е удобно да се използват дроби. При тези случаи обаче в знаменателя следва да се поставя най-високата стойност сред отправените предложения, а в числителя стойността на оценявания участник в процедурата. По този начин, залагайки максималната стойност в знаменателя, колкото по-малки от нея стойности поставяме в числителя, респективно ще получаваме толкова по-малки дробни числа, на които ще съответстват и по-малък брой точки на оценка по дадения показател.

Така по аналогия ценообразуваният фактор „ P_3 “ може да се оцени чрез следната примерна формула:

$$P_3 = [(G / G_{\text{най-дълъг}}) \times 0,5 + (G_1 / G_{1 \text{ най-дълъг}}) \times 0,5] \times 30, \quad (5.4)$$

където: G е гаранционният срок за настилки (в месеци) предложен от оценявания участник;

$G_{\text{най-дълъг}}$ – най-дългият гаранционен срок за настилки (в месеци) сред всички, предложен от участниците в процедурата;

G_1 – гаранционният срок за подземни комуникации (в месеци) предложен от оценявания кандидат;

$G_{1 \text{ най-дълъг}}$ – най-дългият гаранционен срок за подземни комуникации (в месеци) сред всички, предложен от участниците в процедурата.

При обществени поръчки за *изграждане на нови обекти на*

недвижима собственост например са подходящи за използване следните основни показатели за оценка:

1. „Предложена цена“ (ПЦ), с тежест например 85%, който включва общата сума на поръчката в ценовото предложение на кандидата, без включен ДДС.

2. „Срок за изпълнение“ (СИ), с тежест – остатъчната стойност до 100% от заложената примерна тежест на предходния показател, т.е. 15%, който включва срока за изпълнение на поръчката в календарни дни от датата на сключването на договора посочен в техническото предложение на кандидата.

Оценяването на офертите се извършва по формулата:

$$\text{Комплексна оценка} = \text{ПЦ} + \text{СИ}, \quad (5.5)$$

където: ПЦ е оценка на показателя „предложена цена“ в ценовото предложение на участника с максимална стойност 85 точки и се изчислява по формулата:

$$\text{ПЦ} = (\text{ПЦ}_{\text{мин. (лв.)}} / \text{ПЦ}_{\text{участн. (лв.)}}) \times 85, \quad (5.6)$$

където: $\text{ПЦ}_{\text{мин. (лв.)}}$ е най-ниското предложение по показателя „предложена цена“;

$\text{ПЦ}_{\text{участн. (лв.)}}$ – предложението на оценявания участник по същия показател.

СИ е оценката на показателя „срок за изпълнение“ в техническото предложение на кандидата с максимална стойност 15 точки и може да се изчисли по формулата:

$$\text{СИ} = (\text{СИ}_{\text{мин. (кал. дни)}} / \text{СИ}_{\text{участн. (кал. дни)}}) \times 15, \quad (5.7)$$

където: $\text{СИ}_{\text{мин. (кал. дни)}}$ е най-ниското предложение по показателя „срок за изпълнение“;

$\text{СИ}_{\text{участн. (кал. дни)}}$ – предложението на оценявания участник по същия показател.

Когато разглеждаме възможностите за използване на потенциални показатели за оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство в периода след 15.04.2016 г., т.е. по регламента на сега действащото законодателство на преден план излизат следните различия:

– Предвид използването на концепцията за *нивото на разходите на база на целия жизнен цикъл*, в който се включва и цената на придобиване, отпада оценката чрез показатели, моделирани на основата на структурообразуващи елементи на единичната анализна цена. На практика някои възложители, макар и да не ги включват в самата оценка, предпочитат да залагат изисквания свързани с тях в техническите оферти.

– Отпада използването на показателите за гаранционен срок поради тяхната ненадеждност. Много често участниците заявяват при попълването на тръжните оферти 50 или 100 годишни гаранционни срокове, с което обезсмислят състезателното начало при сравнителната оценка на основата на този показател.

5.3. Специфика при разработването и използването на показатели за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики

Освен представените дотук показатели, които се поддават на сравнително лесно количествено измерване, когато се организира методиката за комплексната оценка на предложенията *при обществени поръчки с предмет изпълнение на строително-монтажни работи*, предвидени за изпълнение в съответните части: архитектурна, конструктивна, пожарна безопасност, вертикална планировка, енергийна ефективност, ОВК инсталации, ЕЛ инсталации, ВиК инсталации, благоустрояване, план за безопасност и здраве, хидротехническа, например за реконструкция и обновяване на обществена сграда, могат да се използват и показатели, позволяващи придаването на количествена оценка на неценови фактори отличаващи се с качествени характеристики. С тяхна помощ се създава възможност да се сравняват параметри като съдържание и пълнота на работната програма, реалистичност на календарния план-график, диаграмата на работната ръка и др. В тези случаи могат да се използват разнообразни системи, обхващащи някои от следните примерни

показатели:

– РП – съдържание на работната програма, календарния план-график, диаграмата на работната ръка – работник, диаграмата на работната ръка – машинист или графика на заетостта на основните машини, строително оборудване и помощна механизация, диаграмата на работната ръка – шофьор, и съответствие между тях;

– УР – управление на риска;

– СИ – срок за изпълнение;

– СПИФ – срок за изготвяне на идейния проект или срок за проектиране в идейна фаза¹³⁶;

– ЕЕ – проектни енергийни характеристики на обекта или проектна стойност на техническия показател за енергийна ефективност;

– ГС – гаранционен срок;

– ПЦ – предлагана цена;

– УП – условия на плащане.

С новите промени, когато се конструира комплексната методика за оценка на предложенията, следва да се има предвид, че съгласно чл. 70, ал. 10 от ЗОП, не се допуска включването на показатели за оценка, които отчитат *времето за извършване на плащанията (отложено или разсрочено плащане)* или *оценяване на размера или отказа от авансово плащане*, когато се предвижда предоставяне на аванс.

Примерна методика за измерване с показателя „условия на плащане“, с тежест 10% или респективно с участие от максимум 10 точки при формирането на общата оценка по критерия „икономически най-изгодна оферта“ се състои в използването на формулата:

$$\text{УП} = (\text{УП}_{\text{оц. пр.}} / \text{УП}_{\text{макс.}}) \times 10, \quad (5.8)$$

където: $\text{УП}_{\text{оц. пр.}}$ са точките на оценяваното предложение;

$\text{УП}_{\text{макс.}}$ – максимално получените точки измежду предложенията на всички допуснати участници.

¹³⁶ Това е подходящ показател за оценка при обществени поръчки с обект, например инженеринг в сферата на „Вик“ сектора.

Определянето на точките на предложенията на участниците по този показател, използвани в дробната част, може да се извърши с помощта на схема, съдържаща тяхното разпределение по утвърдени от възложителя варианти (вж. табл. 5.1). Всеки един от участниците избира и оферира устройващия го вариант, който носи и съответния брой точки.

Таблица 5.1

Схема за определяне на точките при показателя „Условия на плащане“

Видове оперативни (текущи) плащания	Вариант / Точки						
	I / 10	II / 8	III / 7	IV / 6	V / 4	VI / 2	VII / 1
Аванс след подписване на договор за изпълнение, до 15 кал. дни	10%	10%	15%	20%	25%	25%	30%
Междинно плащане , след изпълнение на 50% от договорените видове СМР, до 30 кал. дни	10%	15%	15%	25%	25%	30%	30%

По аналогичен начин може да се определят точките и по показателя „гаранционен срок“, като за целта може да се използва мощна таблица от вида представен в табл. 5.2.

Определянето на точките при показателя „РП“ – съдържание на работната програма, календарния план-график, диаграмата на работната ръка и съответствие между тях може да се осъществи на основата на структуриране на оценъчни параметри представени в табл. 5.3.

В случаите на процедура за възлагане на обществена поръчка например за *инженеринг (проектиране и изграждане) на прето-*

варна станция за отпадъци сполучливи показатели могат да бъдат и тези, представени в следната система за оценка на техническата и ценовата оферта:

$$\text{Комплексна оценка} = \text{ТП} + \text{ПЦ}, \quad (5.9)$$

където: ТП са съответният брой точки за техническото предложение, с тежест 70%, респективно с максимален брой от 70 точки съучастие в комплексната оценка;

ПЦ – съответния брой точки за ценовото предложение, с тежест 30%, респективно с максимален брой от 30 точки съучастие в комплексната оценка.

Оценката на ТП (техническото предложение) може да се получи по формулата:

$$\text{ТП} = \text{ОЗ} + \text{РП} + \text{ОС}, \quad (5.10)$$

където: ОЗ – обяснителната записка, с тежест 20%, респективно с максимална оценка 20 точки;

РП – работната програма с тежест 10%, респективно с максимална оценка 10 точки;

ОС – опазване на околната среда по време на изпълнението на предмета на договора, с тежест 40%, респективно с максимум от 40 точки.

Таблица 5.2

Схема за определяне на точките при показателя „Гаранционен срок“

Варианти	Офериран гаранционен срок	Точки
I	5 години повече от минимално определените нормативни срокове за съответните видове СМР ¹³⁷	10
II	4 години повече от минимално определените нормативни срокове за съответните видове СМР	9
III	3 години повече от минимално определените нормативни срокове за съответните видове СМР	8

¹³⁷ Вж. чл. 20, ал. 4 от Наредба № 2 от 31.07.2003 г. за въвеждане в експлоатация на строежите в Република България и минимални гаранционни срокове за изпълнени строителни и монтажни работи, съоръжения и строителни обекти. // ДВ, № 72, 2003, изм. и доп. № 87, 2017.

IV	2 години повече от минимално определените нормативни срокове за съответните видове СМР	6
V	1 година повече от минимално определените нормативни срокове за съответните видове СМР	4
VI	минимално определените нормативни срокове за съответните видове СМР	2

За оценката на отделните показатели, включени в техническото предложение, например за обяснителната записка (ОЗ) и за работната програма (РП) и при двата критерия „икономически най-изгодна оферта“ и „оптимално съотношение качество/цена“ могат да се използват следните схеми:

а) Оценка на обяснителната записка – ОЗ (вж. табл. 5.3 – аналогична схема представена в табличен вариант):

1. Обяснителна записка, която включва увод, обща част, която съдържа подробно и задълбочено описание на организацията, основните видове СМР, начина на тяхното изпълнение, материалите, работната сила, транспорта и механизацията, охраната на труда, опазването на околната среда, гаранциите за качество на изпълнените СМР – ОЗ = 20 т.

2. Обяснителна записка, в която недостатъчно и незадълбочено се описват организацията, основните видове СМР, начина на изпълнение на СМР, материалите, работната сила, транспорта и механизацията, охраната на труда, опазването на околната среда, гаранциите за качество на изпълнените СМР – ОЗ = 10 т.

3. Обяснителна записка, в която е представено повърхностно описание на организацията, основните видове СМР, начина на изпълнение на СМР, материалите, работната сила, транспорта и механизацията, охраната на труда, опазването на околната среда, гаранциите за качество на изпълнените СМР – ОЗ = 1 т.

б) Оценка на работната програма – РП (вж. отново табличния вариант на схемата в табл. 5.3.3):

1. Пълно и задълбочено описание на работната програма, реалистичност на календарния план-график, обхващащ начало на СМР,

обвързани със срока за предаване на строителната площадка, технологичната последователност и продължителност (предвид времето за подготвителните работи) на предлаганите СМР, общото времетраене на СМР, сроковете за завършване на отделните подобекти, крайният срок за приемане на обекта, представени са ясни и задълбочени писмени обяснения към календарния план-график - РП=10 т.

2. Работната програма е непълна, непоследователна и/или не обхваща всички дейности за изпълнение на СМР, не е отчетено времето за подготвителните дейности, не са изцяло обвързани СМР със срока за предаване на строителната площадка и общото им времетраене, не са представени ясни и задълбочени писмени обяснения към календарния план-график – РП = 5 т.

3. Представено е частично и непоследователно описание на работната програма, не се обхващат всички дейности за изпълнение на СМР, изпълнението на СМР не е обвързано със срока за предаване на строителната площадка, не е спазена технологичната последователност и продължителност (предвид времето за подготвителните работи) на предлаганите СМР и общото времетраене на СМР, нереалистични са сроковете за завършване на отделните подобекти и/или крайният срок за приемане на обекта, не са представени писмени обяснения към календарния план-график – РП = 1 т.

Таблица 5.3

Оценъчни параметри на неценови показатели за оценка на предложенията при провеждане на процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство

Показатели	Оценъчни параметри	Точки
1	2	3
1. Обяснителна записка, включваща увод и обща част съдържаща подробно и задълбочено описание на основните видове СМР, начина на тяхното изпълнение, материалите, работната сила, транспорта и механизацията,	Напълно съответства на изискванията на възложителя	20 точки
	Недостатъчно и незадълбочено описание на изискванията на	10 точки

охраната на труда, опазването на околната среда, гаранциите за качество на изпълнените СМР – ОЗ.	възложителя	
	Повърхностно описание и неприлагане на изискванията на възложителя или липса на описание	1 точка
2. Съдържание на работната програма, включващо нейното пълно и задълбочено описание, реалистичност на календарния план-график, обхващащ сроковете за започване и завършване на отделните видове СМР, технологичната последователност и продължителност (предвид времето за подготвителните работи) на предлаганите СМР, на диаграмата на работната ръка и на съответствието между тях – РП.	Напълно съответства на изискванията на възложителя	10 точки
	Недостатъчно и незадълбочено описание на изискванията на възложителя	5 точки
	Повърхностно описание и неприлагане на изискванията на възложителя или липса на описание.	1 точка

При формирането на показателите и методиката за оценка възложителят следва да се води само и единствено от желанието да получи икономически най-изгодна оферта и да се оценят адекватно евентуалните възможности, капацитет и ресурси на кандидата в сферата предмет на поръчката.

По принцип изпълнението на дейностите и СМР по реализирането на обществената поръчка за строителство се съпровожда от множество потенциални рискове от първо и/или второ¹³⁸ ниво. Например рискове от първо ниво като изоставане от графика при изпълнението на СМР и/или риск от закъснение в срока за изграждане и предаване на обекта, дължащи се на неточности и/или непълноти в проектната документация, забава на оперативните (текущите) плащания от страна на възложителя, лоши метеорологични условия

¹³⁸ Извършването на подобна диференциация според нас е полезна, с оглед определянето на характера (обективен или субективен) на първопричината за появата на съответния риск и предприемането на превантивни мерки и/или мероприятия за неговото отстраняване, ограничаване или заобикаляне.

и др. под. Рискове от второ ниво са тези, които се явяват преките причини за идентификацията (проявата) на рисковете от първо ниво. Следователно такива могат да бъдат например: риск от неточности и/или непълноти в проектната документация; риск от жалби, протести и др. под. от страна на участници, конкуренти, местната общност. В тази връзка особено подходящ показател за разкриване на професионалните възможности на потенциалния изпълнител на обществената поръчка е използването на показателя „управление на риска“. Чрез него възложителят може да прецени професионализма на участниците на основата на способността им да опишат конкретни мерки и/или мероприятия за ограничавашо или преодоляващо съответния риск или група рискове въздействие.

За оценката по показателя „управление на риска“ (включен в техническото предложение) и при двата критерия „икономически най-изгодна оферта“ и „оптимално съотношение качество/цена“ може да се използва примерната схема представена в табл. 5.4.

Таблица 5.4

Оценъчни параметри на неценовия показател „Управление на риска“, използван за оценка на предложенията на участниците при провеждане на процедура за възлагане на обществени поръчки за строителство

Показател	Оценъчни параметри	Точки
1	2	3
Управление на риска – риск от изоставане от графика при изпълнението на СМР, риск от закъснение в срока за изграждане и предаване на обекта, риск от неточности и/или непълноти в проектната документация, риск от	За всеки един от потенциалните рискове в техническата оферта участникът е предвидил всички възможни аспекти на проявление и предлага конкретни мерки и дейности, контрол за неговото предотвратяване, както и такива за преодоляване на последиците от евентуалното настъпване на риска.	15 точки
	За всеки един от потенциалните рискове в техническата оферта участникът е обърнал внимание, но се констатира поне една от следните оценъчни характеристики: – направено е формално описание, като не са	10 точки

забава на оперативните (текущите) плащания от страна на възложителя, риск от лоши метеорологични условия – УР.	идентифицирани всички възможни проявления и сфери, където може да окаже негативно влияние съответния риск; – степента на влияние на риска и/или вероятността от неговото настъпване не са достатъчно конкретно описани и оценени; – предлаганите мерки и дейности от участника не гарантират недопускане и/или ефективно предотвратяване или преодоляване на риска.	
	В техническата оферта е в сила поне едно от следните обстоятелства: – Липсват описания на мерки за управление (предотвратяване и/или преодоляване) на един или няколко от дефинираните от възложителя рискове, като участникът само изразява готовност за своя сметка и риск да поеме последиците от тяхното възникване, но не предлага адекватни мерки за управлението им. – Предложени са мерки за управление, но те на практика не са в състояние реално да съдействат за предотвратяването на възникването на рисковете и/или за ефективното преодоляване на техните негативни последици.	5 точки

От практическа гледна точка е по-удобно относителната тежест на отделните показатели и използваните формули за изчисляването им така да са разработени, че максималният брой точки, който може да бъде събран от един участник, чрез прилаганата система от показатели при определянето на комплексната оценка на неговото предложение да е равен на 100.

Последващото класиране се извършва в низходящ ред, като на първо място се посочва офертата, получила най-високата комплексна оценка.

Важно е да се отбележи, че при формирането на комплексната методика за оценка на предложенията както по критерия „икономически най-изгодна оферта“ преди, така и по критерия „оптимално съотношение качество/цена“ след 15.04.2016 г., трябва да се избяг-

ва използването на т.нар. „паразитни“ показатели, които представляват инструмент за корупционни практики, а да се подбират само такива, имащи пряко отношение към предмета на обществената поръчка и резултата от нейното изпълнение като например ЕЕ – проектни енергийни характеристики на обекта или проектна стойност на техническия показател за енергийна ефективност.

Според нас, с оглед намаляването на субективния фактор при изготвянето на методиките за оценка на предложенията е целесъобразно да бъдат разработени и зададени като задължителни, чрез вписването им в нормативната база, нарочни комплексни методики за конкретна оценка по отделни групи, всяка от които обхваща относително еднородни по съдържание и характер обществени поръчки за строителство на местно и на държавно равнище.

5.4. Формиране на обобщени модели за комплексна оценка на предложенията на участниците

При организирането и провеждането на нарочните процедури за определянето на изпълнител за възлагане на обществени поръчки за строителство, при критерия *„икономически най-изгодна оферта“*, като основни показатели за комплексна оценка на предложенията на участниците, на качествено и ценово (икономическо) равнище, много често през годините се използват например някои от следните:

- предложена цена на строителен обект или съоръжение;
- единична анализна цена на основно СМР;
- размер на ценообразуващ фактор (елемент);
- срок за изпълнение;
- срок за изготвяне на идейния проект или срок за проектиране в идейна фаза;
- гаранционен срок;
- условия на плащане;
- проектни енергийни характеристики на обекта или проектна

стойност на техническия показател за енергийна ефективност;

- обяснителна записка;
- работна програма;
- управление на риска;
- опазване на околната среда по време на изпълнението на предмета на договора.

Нека примерната комплексна оценка, с максимално възможен сбор от 100 точки¹³⁹, се формира чрез сумата на получените частни оценки за всеки един от заложените в методиката показатели, както следва:

$$KO = P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_z, \quad (5.11)$$

където: KO е комплексната оценка на предложенията на отделните участници в процедурата за възлагане на обществена поръчка за строителство, по критерия „икономически най-изгодна оферта“;

$P_1, P_2, P_3, \dots, P_z$ – основните показатели, включени в съответната методика за определяне на комплексната оценка на предложенията на отделните участници.

По принцип до влизането в сила на новите изисквания с Директива 2014/24/ЕС на практика участието на всеки един от основните показатели в методиката за комплексната оценка на предложенията беше напълно самостоятелно, а едновременното използване на два показателя – ценови и неценови и самодостатъчно условие за изработване на оценката. С въведените промени в Закона за обществените поръчки от 2016 г., съгласно Директива 2014/24/ЕС, при оценката по критерия „оптимално съотношение качество/цена“ е в сила приблизително същата *условна обвързаност между конкретни показатели за оценка* – от една страна, цената или нивото на разходите (нов момент), а от друга – неценови (с нови разширени параметри), представляващи измерители за качество, организация и професионална компетентност на персонала или обслужване и под-

¹³⁹ *Забележка:* Получените точки обикновено се закръглят до един или два знака след десетичната запетая.

дръжка, техническа помощ и условия.

Новият момент, свързан с обозначаването на групата, обхващаща *нивото на разходите*, предвид тяхната оценка за *целия жизнен цикъл на строежа*, включително строителството, може да се представи със следната примерна структура:

- цена на придобиване;
- разходи за използване на строителния обект (сграда или строително съоръжение) по време на експлоатационния период;
- разходи за поддръжка на строителния обект (сграда или строително съоръжение) по време на експлоатационния период;
- разходи (в края на експлоатационния период) по извеждане от експлоатация на строителния обект;
- разходи (в края на експлоатационния период) по заличаването на строителния обект;
- разходи, свързани с екологични фактори по отношение на строителството, при условие че стойността им може да бъде определена и проверена.

Така например подходящи показатели за оценка на разходите за използване на строителния обект, когато представлява отопляема сграда, по време на експлоатационния период, могат да бъдат проектните енергийни характеристики или проектната стойност на техническия показател за енергийна ефективност на сградата.

От това следва, че всеки един от показателите, при спазването на регламентираната условна обвързаност, има характер на отделен, самостоятелен модул – M , който може да бъде заложен или не в структурата на формулата, т.е. при формирането на системата от показатели, чрез която ще се извърши оценката при провеждането на процедурата за възлагане на отделната обществена поръчка. Нормално е, в зависимост от естеството на предмета на обществената поръчка, заложените водещи интереси на възложителя и прагматичната нагласа към пестенето на ресурси на ангажираните в цялостния процес страни (обикновено времеви), в една система за оценка да попаднат например само някои от по-горе изброените по-

казатели. Това означава, че формула (5.11) не е статична, устойчива, изцяло задължителна по своя състав или структура, а представлява израз с отворен, динамичен характер. Потенциалната възможност на практика всеки един формулиран показател да бъде включен в творческия процес при съставянето на методиката за оценка и да представлява сам по себе си независим, самостоятелен модул – M , чието присъствие или не, няма да делегитимира смисъла на установения математически израз, позволява гъвкавата (променливата) формула (1) да се представи и в следния вид:

$$KO = M_1 + M_2 + M_3 + \dots + M_z, \quad (5.12)$$

където:

$M_1, M_2, M_3, \dots, M_z$ са модулите, включени в съответната методика за определяне на комплексната оценка на предложенията на отделните участници.

Или получава се следният обобщен абстрактен израз:

$$KO = \Pi_1(M_1) + \Pi_2(M_2) + \Pi_3(M_3) + \dots + \Pi_z(M_z), \quad (5.13)$$

т.е. всеки отделен показател за оценка представлява съответен отделен модул.

Следва да се обърне внимание, че този обобщен абстрактен израз е приложим и за комплексна оценка по критерия „оптимално съотношение качество/цена“, тъй като дори при подбор на нивото на разходите за целия жизнен цикъл, касаещ показателите от втори модул (M_2), тук също, съгл. чл. 71, ал. 1 от ЗОП, следва да се включи и цената на придобиване, т.е. налага се използването на показател от първа модулна група (M_1).

Във вид на крайни суми формули (5.11), (5.12) и (5.13) придобиват съответно следния вид:

$$KO = \sum_{r=1}^z \Pi_r, \quad (5.14)$$

където: Π_r е основен показател, включен в съответната методика за определяне на комплексната оценка на предложенията

на отделните участници, като с r се обозначава поредният номер на показателя и $1 \leq r \leq z$;

$$KO = \sum_{r=1}^z M_r, \quad (5.15)$$

където:

M_r е модул, включен в съответната методика за определяне на комплексната оценка на предложенията на отделните участници, като с r се обозначава по аналогия поредният номер на модула и $1 \leq r \leq z$;

$$KO = \sum_{r=1}^z P_r(M_r), \quad (5.16)$$

С оглед прегрупирането на потенциалните направления (областите на приложение), в които могат да се формулират и изработват отделните показатели за оценка, а оттук и формирането на отделните модулни групи, всяка отличаваща се с моделирането на конкретен обобщаващ показател, най-общо, за периода преди 15.04.2016 г., т.е. при критерия „икономически най-изгодна оферта“, показателите могат да бъдат диференцирани в следните групи¹⁴⁰:

- а) първа група: показатели за цени;
- б) втора група: показатели за ценообразуващи елементи;
- в) трета група: показатели за време;
- г) четвърта група: показатели за начина на изпълнението на строителството, респективно на строително-монтажните работи;
- д) пета група: показатели за начина на разплащане;
- е) шеста група: показатели за способността да се отреагира на

¹⁴⁰ Вж. по-подробно: Райчев, Т. Усъвършенстване на методиките за комплексна оценка на офертите при обществени поръчки за строителство. Сборник с доклади от 30-та юбилейна международна научно-практическа конференция – ноември 2015 г. на тема „Строително предприемачество и недвижима собственост“. Варна: Наука и икономика, 2015, с. 410-411.

рискове свързани с изпълнението;

ж) седма група: показатели за степента на опазване на околната среда по време на изпълнението на предмета на обществената поръчка.

Следователно обобщената методика за оценка на предложени-ята на участниците в нарочни процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство, за периода преди 15.04.2016 г., може да включва показатели от тези 7 групи.

Разбира се системата от показатели е отворена за разширение и при необходимост може да се добави нова група или групи. Така комплексната оценка на предложенията на участниците в отделните процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство *по критерия „икономически най-изгодна оферта“* може да се представи най-общо във вида указан на фиг. 5.1.

Прави впечатление, че например в групата на показателите за време може да имаме както показатели, на които се търси минималния срок (например за показателя „срок за изпълнение“, така и показатели, на които се търси максималния срок (например за показателя „гаранционен срок“). Следователно за тази група показатели не може да се формира самостоятелна модулна група, обозначаваща се с характерен начин на тяхното съставяне. В същото време е видно, че показателите от четвърта, пета, шеста и седма група включват изцяло неценови показатели, отличаващи се с качествени характеристики, т.е. за всички тях ще е характерен относително еднакъв подход и начин на съставяне на съответните показатели за оценка, включващи се в тях, и следователно те ще попаднат в една и съща модулна група.

В такъв случай комплексната оценка ще включва потенциални показатели от следните модулни групи:

I-ва модулна група (MG_1), включваща показатели за цени;

II-ра модулна група (MG_2), включваща показатели по ценообразуващите елементи;

III-та модулна група (MG_3), включваща показатели за мини-

мални срокове за изпълнение;

IV-та модулна група (MG_4), включваща показатели за максимални срокове за гаранции;

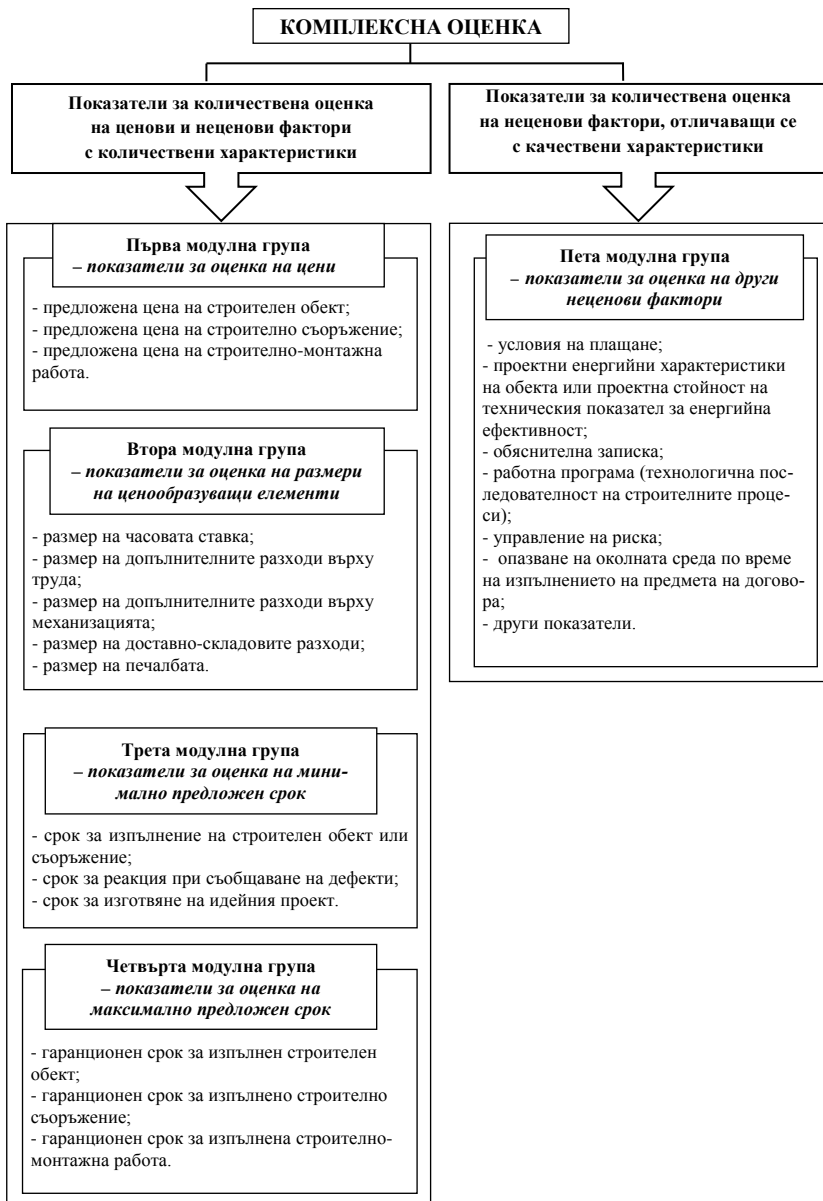
V-та модулна група (MG_5), включваща неценови показатели, отличаващи се с качествени характеристики.

Така обобщеният израз на комплексната оценка ще представлява събирателен израз на показатели за оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики (MG_1 , MG_2 , MG_3 и MG_4) и на такива за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики (MG_5).

Тъй като на практика участието на всеки един от показателите в методиката за комплексната оценка на предложенията *по критерия „икономически най-изгодна оферта“* е напълно самостоятелно, а едновременното използване на два показателя (ценови и неценови) и самодостатъчно условие за изработване на оценката става ясно, че отделната комплексна оценка следва да включва задължително показател от MG_1 и минимум още един показател от коя да е от останалите модулни групи. Следва да се отбележи, че в отделната комплексна оценка могат да участват и повече от един показател от всяка една от предложените модулни групи.

За разлика от тях, в зависимост от областта им на приложение, в периода след 15.04.2016 г. показателите за оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство, съгласно новите разпоредби на Директива 2014/24/ЕС и тяхното регламентиране в страната чрез новия закон за обществените поръчки, могат да бъдат диференцирани най-общо в следните групи:

а) първа група: показатели за цени;

Фиг. 5.1. Обобщен модел на комплексна оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство по критерия „икономически най-изгодна оферта“

б) втора група: показатели за нивото на разходите през целия жизнен цикъл;

в) трета група: показатели за време;

г) четвърта група: показатели за качеството на изпълнение на строителството, респективно на строително-монтажните работи, свързано с начина на изпълнението, организацията и професионалната компетентност на персонала, обслужването, поддръжката и техническата помощ;

д) пета група: показатели за способността да се отреагира на рисковете, свързани с изпълнението;

е) шеста група: показатели, отчитащи различни екологични, социални и иновативни аспекти, свързани с предмета на обществената поръчка за строителство.

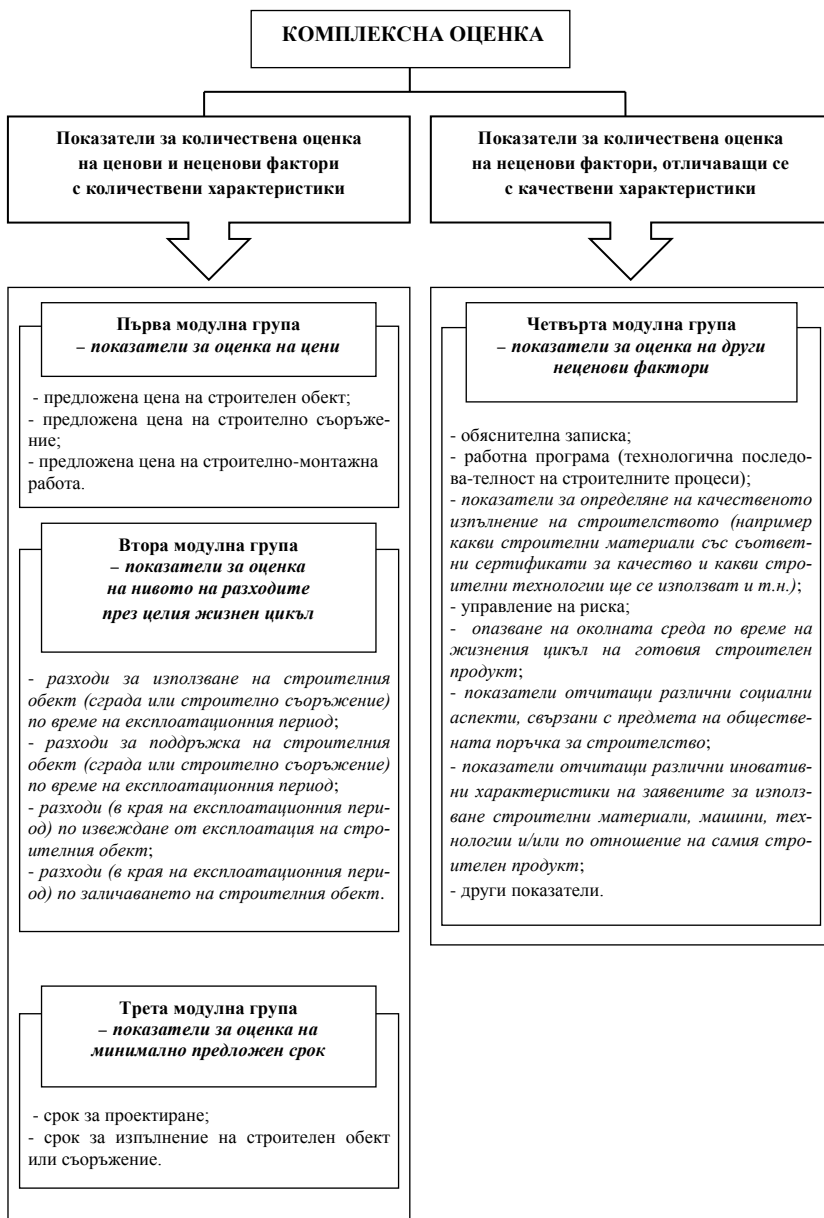
По аналогия с групите от предходния период за показателите от първите три от тях, отличаващи се с количествени характеристики и специфика, е удобно да бъдат формирани съответно три самостоятелни модулни групи. И тук показателите от четвърта, пета и шеста група включват изцяло неценови показатели, отличаващи се по принцип с качествени характеристики, т.е. за всички тях ще е характерен относително еднакъв подход и начин на съставяне на съответните показатели за оценка, включващи се в тях и следователно е прагматично да попаднат в една и съща модулна група.

В такъв случай комплексната оценка, по сега действащия закон, може да включва потенциални показатели от следните модулни групи (вж. по-подробно фиг. 5.2):

I-ва модулна група (MG_1), включваща показатели с количествени характеристики за определяне на цени;

II-ра модулна група (MG_2), включваща показатели с количествени характеристики за определяне *нивото на разходите през целия жизнен цикъл*;

III-та модулна група (MG_3), включваща показатели с количествени характеристики за определяне на минимални срокове за изпълнение;

Фиг. 5.2. Обобщен модел на комплексна оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство по критерия „оптимално съотношение качество/цена“

IV-та модулна група (MG_4), включваща неценови показатели, отличаващи се с качествени характеристики, отнасящи се до екологични, социални и/или иновативни решения, обслужване и поддръжка, техническа помощ и начин на изпълнение, организация и професионална компетентност на персонала.

Така обобщеният израз на комплексната оценка по сега действащия закон за обществените поръчки ще представлява събирателен израз на показатели за оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики (MG_1 , MG_2 , и MG_3) и на такива за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики (MG_4).

Тъй като на практика методиката за комплексната оценка на предложенията по критерия „оптимално съотношение качество/цена“ предполага по принцип едновременното използване на поне два показателя – единият ценови или разходен, а другият, включващ качествени, екологични и/или социални аспекти¹⁴¹, става ясно, че изработването на отделната комплексна оценка ще включва най-вероятно показател от MG_1 или MG_2 и минимум още един показател от коя да е от останалите две модулни групи.

5.5. Моделиране на обобщаващи показатели за количествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики

За удобство, с цел да бъдат систематизирани и моделирани обобщаващи показатели, е целесъобразно възможните основни показатели за оценка на предложенията да бъдат групирани по съответни модулни групи.

Нека в първата модулна група, за оценка и по двата вида критерии, се включат показатели, при сравнението на които, от гледна

¹⁴¹ В чл. 70, ал. 8 от ЗОП се допуска изключение при надлежно обосновани случаи на фиксирани *платима цена* или *разходи* оценката да се основа единствено на показателите свързани с измерване на качеството.

точка на интересите на възложителя, се търси *най-ниската (минималната) стойност* на:

- предложена цена на строителен обект или съоръжение;
- единична анализна цена на основна строително-монтажна работа.

Основният показател „предложена цена“ (ПЦ) се използва за оценка например при обществени поръчки за изграждане на нови строителни обекти и съоръжения, като включва общата сума на поръчката в ценовото предложение на кандидата, без включен ДДС. Освен това всеки основен показател следва да участва, респективно да бъде оценен, със съответната степен на тежест отразяваща интереса на възложителя към него. Следователно оценяването на офертите по този показател „ Π_1 “ може да се извърши по обобщена формула от следния вид:

$$\Pi_1^j = \left(\frac{\text{ПЦ}_{\min}}{\text{ПЦ}^j} \right) \times F_1, \quad (5.17)$$

където: – Π_1^j е оценката по първия показател „предложена цена“ на *j-тия* участник;

– ПЦ_{\min} – най-ниското предложение по показателя „предложена цена“ сред всички участници;

– ПЦ^j – предложението на оценявания *j-ти* участник по същия показател;

– F_1 – тегло на важност, участващо в оценката по първия показател, като в зависимост от броя на основните показатели F заема стойности от 1, 2, 3, ..., Ω . Тук сумата от теглата на важност – F_Ω , участващи в оценката на отделните основни показатели, включени в методиката за оценка на предложенията на отделните участници в процедурата, следва да е равна на 100%. Това е еквивалентно на максимално възможния брой точки, който може да бъде получен при сумарната оценка на всичките показатели в отделното предло-

жение – 100 точки, т.е. $\Sigma F_{\Omega \max} = 100$.

Определянето на оценката по втория показател „ Π_2 “ (от първа модулна група) – единичните цени, на примерно n на брой видове i -ти строително-монтажни работи, съоръжения и/или строителни обекти, при който логично (от гледната точка на интересите на възложителя) в съревнованието между m на брой j -ти участници се търси *най-ниската единична цена*, може да се извърши например чрез формула от следния вид:

$$\Pi_2^j = \left[\left(\frac{C_{1\min}}{C_1^j} \right) \times \frac{1}{n} + \left(\frac{C_{2\min}}{C_2^j} \right) \times \frac{1}{n} + \left(\frac{C_{3\min}}{C_3^j} \right) \times \frac{1}{n} + \dots + \left(\frac{C_{n\min}}{C_n^j} \right) \times \frac{1}{n} \right] \times F_2, \quad (5.18)$$

където:

– $1, 2, 3, \dots, n$ са брой на видовете i -ти строително-монтажни работи;

– $1, 2, 3, \dots, m$ – брой на j -те участници в процедурата за възлагане на обществената поръчка;

– $C_1^j, C_2^j, C_3^j, \dots, C_n^j$ – цените на i -ти вид строително-монтажна работа, съоръжение и/или строителен обект от ценовото предложение на оценявания j -ти участник;

– $C_{1\min}, C_{2\min}, C_{3\min}, \dots, C_{n\min}$ – най-ниските цени за съответния i -ти вид строително-монтажна работа, съоръжение и/или строителен обект сред всички, предложени от участниците в процедурата, т.е.:

$$C_{i\min} = \min C_i^j,$$

където: $1 \leq i \leq n$, а $1 \leq j \leq m$,

като:

$$\min\{C_1^1, C_1^2, C_1^3, \dots, C_1^m\} = C_{1\min}$$

$$\min\{C_2^1, C_2^2, C_2^3, \dots, C_2^m\} = C_{2\min}$$

$$\min\{C_3^1, C_3^2, C_3^3, \dots, C_3^m\} = C_{3\min}$$

.....

$$\min\{U_n^1, U_n^2, U_n^3, \dots, U_n^m\} = U_{n\min};$$

$$\frac{1}{n}$$

– n – тегло на важност на цената на i -тата строително-монтажна работа, съоръжение и/или строителен обект – f . При този

вариант теглото f е константна величина, като Σf , т.е. $\Sigma \frac{1}{n} = 1,0$;

– F_2 – тегло на важност, участващо в оценката по втория показател или максимално възможния брой точки, който може да бъде получен при оценката по този втори показател.

Във втората модулна група (при критерия „икономически най-изгодна оферта“) нека се включат показатели, които служат за оценка на предложени от участниците размери на ценообразуващи елементи, които логично за интереса на възложителя следва да бъдат с възможно най-ниски (минимални) стойности. Схемата за тяхната оценка може да се разработи чрез включването на отделните или на основни от тях структурообразуващи елементи на единичната анализна цена. Освен това за обхващане на придавана от страна на възложителя по-голяма относителна важност на някой от елементите и респективно за по-точното измерване на това отразяване, е възможно отделните ценообразуващи елементи да участват с различно тегло (коефициент, процент) на важност в рамките на единичната анализна цена (за разлика от еднаквите относителни тегла, представени във формула 5.18). Общият сбор на предвидените тегла следва така да бъде разпределен, че да е равен на единица (респективно на 100%). Посочените две особености могат да бъдат обхванати чрез следната примерна формула:

$$P_3^j = \left[\left(\frac{K_{1\min(i)}}{K_{1(i)}^j} \right) \times \frac{f_1}{\Sigma f} + \left(\frac{K_{2\min(i)}}{K_{2(i)}^j} \right) \times \frac{f_2}{\Sigma f} + \left(\frac{K_{3\min(i)}}{K_{3(i)}^j} \right) \times \frac{f_3}{\Sigma f} + \dots + \left(\frac{K_{c\min(i)}}{K_{c(i)}^j} \right) \times \frac{f_c}{\Sigma f} \right] \times F_3 \quad (5.19)$$

където:

$K_{1(i)}^j, K_{2(i)}^j, K_{3(i)}^j, \dots, K_{c(i)}^j$ са предложения от j -тия участник

размер съответно за *1-вия*, *2-рия*, *3-тия* и *с-тия* ценообразуващ изпълнението на *i-тата* строително-монтажна работа фактор (например: часовата ставка, процентът на допълнителните разходи върху труда, процентът на допълнителните разходи върху механизацията, процентът на доставно-складовите разходи върху стойността на материалите, процентът на печалбата);

$K_{1\min(i)}$, $K_{2\min(i)}$, $K_{3\min(i)}$, ..., $K_{c\min(i)}$ – най-ниският (минималният) размер съответно за *1-вия*, *2-рия*, *3-тия* и *с-тия* ценообразуващ фактор на *i-тата* строително-монтажна работа сред всички, предложена от участниците в процедурата, като:

$$K_{d\min(i)} = \min K_{d(i)}^j, \quad 1 \leq i \leq n, \quad 1 \leq j \leq m, \quad \text{а } 1 \leq d \leq c,$$

където:

$$\min\{K_{1(i)}^1, K_{1(i)}^2, K_{1(i)}^3, \dots, K_{1(i)}^m\} = K_{1\min(i)}$$

$$\min\{K_{2(i)}^1, K_{2(i)}^2, K_{2(i)}^3, \dots, K_{2(i)}^m\} = K_{2\min(i)}$$

$$\min\{K_{3(i)}^1, K_{3(i)}^2, K_{3(i)}^3, \dots, K_{3(i)}^m\} = K_{3\min(i)}$$

.....

$$\min\{K_{c(i)}^1, K_{c(i)}^2, K_{c(i)}^3, \dots, K_{c(i)}^m\} = K_{c\min(i)};$$

$$\frac{f}{\Sigma f}$$

– тегло на важност на *d-тия* ценообразуващ фактор. При този вариант теглата $f_1, f_2, f_3, \dots, f_c$, респективно съответните съот-

ношения $\frac{f}{\Sigma f}$, могат да бъдат с различни стойности, но така, че от-

$$\Sigma \frac{f}{\Sigma f} = 1,0$$

ново ;

F_3 – тегло на важност, участващо в оценката по третия показател за оценка на предложенията.

Следва да се обърне внимание, че по аналогичен начин може да се подходи и когато става въпрос за моделирането на показатели

от втората модулна група – показатели за оценка на *нивото на разходите през целия жизнен цикъл*, касаещ оценка по критерия „*оптимално съотношение качество/цена*“. В случая моделирането може да се приложи по отношение например на разходите за всеки един отделен етап от жизнения цикъл на строежа, за които логично за интереса на възложителя следва да бъдат с *възможно най-ниски (минимални) стойности*. Освен това за обхващане на придавана от страна на възложителя по-голяма относителна важност на разходите за някой от етапите и респективно за по-точното измерване на това отразяване е възможно отделните разходни елементи да участват с различно тегло (коефициент, процент) на важност в рамките на *нивото на разходите за целия жизнен цикъл*. И тук общият сбор на предвидените тегла следва така да бъде разпределен, че да е равен на единица (респективно на 100%).

Нека третата модулна група да обхваща основни показатели, за които от гледната точка на интересите на възложителя се търси *най-ниска (минимална) стойност* на предложените срокове, по отношение на:

- изпълнението на строителен обект или съоръжение;
- реакцията при съобщаване на дефекти;
- изготвянето на проектите.

По същество тези показатели, с малки изключения, се припокриват *и при двата вида критерии*. По пътя на логиката оценката по тези показатели може да се извърши с обобщаваща формула от вида:

$$P_4^j = \left(\frac{W_{\min}}{W^j} \right) \times F_4, \quad (5.20)$$

където: W_{\min} е най-ниското предложение по показателя например „срок за изпълнение“, „срок за реакция при съобщаване на дефекти“ или „срок за изготвяне на проектите“;

W^j – предложението на оценявания *j-ти* участник по същия показател.

Четвъртата модулна група нека да обхваща показатели, характерни за критерия „икономически най-изгодна оферта“, при които логично се преследват *най-високите (максималните) стойности* на предложените срокове – например за показателя „гаранционен срок“ („ P_5 “).

По принцип оценката по показателя „гаранционен срок“ може да се осъществи по два начина:

- чрез свободно задаване от отделния кандидат на гаранционния срок за съответната изпълнена строително-монтажна работа, съоръжение или строителен обект¹⁴²;

- посредством предварително зададена от организатора (възложителя) схема с варианти, с избора на един от които съответния участник получава предварително заложения за конкретния вариант брой точки.

За първия вариант моделирането на показателя „ P_5 “ и респективно логиката на оценяването с него могат да се представят чрез следната примерна формула:

$$P_5^j = \left[\left(\frac{\Gamma_1^j}{\Gamma_{1\max}^j} \right) \times \frac{1}{n} + \left(\frac{\Gamma_2^j}{\Gamma_{2\max}^j} \right) \times \frac{1}{n} + \left(\frac{\Gamma_3^j}{\Gamma_{3\max}^j} \right) \times \frac{1}{n} + \dots + \left(\frac{\Gamma_n^j}{\Gamma_{n\max}^j} \right) \times \frac{1}{n} \right] \times F_5 \quad (5.21)$$

където: P_5^j е стойността на оценявания пети основен показател на *j*-тия участник;

$\Gamma_1^j, \Gamma_2^j, \Gamma_3^j, \dots, \Gamma_n^j$ – гаранционният срок (в години или месеци), съответно за *1-та, 2-та, 3-тата* и *n-тата* изпълнена строително-монтажна работа, съоръжение и/или строителен обект (нап-

¹⁴² Следва да се имат предвид *минималните гаранционни срокове* за изпълнени строителни и монтажни работи, съоръжения и строителни обекти (вж. по-подробно чл. 20, ал. 4 от Наредба № 2 от 31 юли 2003 г. за въвеждане в експлоатация на строежите в Република България и минимални гаранционни срокове за изпълнени строителни и монтажни работи, съоръжения и строителни обекти. //ДВ, № 72, 2003, ... посл. изм. и доп. № 87, 2017).

пример за топлоизолационни, хидроизолационни, звукоизолационни, антикорозионни, тенекеджийски, железарски и дърводелски работи, за подови и стенни покрития, за вътрешни инсталации на сгради, за завършен монтаж на машини, съоръжения, инсталации на промишлени обекти, контролно-измервателни системи, за строителни конструкции на сгради и съоръжения, за пречиствателни съоръжения и депа за твърди битови отпадъци, за преносни и разпределителни мрежи и съоръжения към тях на техническата инфраструктура, за съоръжения за автомагистрала, пътища, мостове, тунели, улици, железопътни линии, самолетни писти, за хидроенергийни, хидромелиоративни, водоснабдителни съоръжения и системи, за пристанищни и брегоукрепителни съоръжения и системи, за настилки, за подземни комуникации, и други) предложени от оценявания *j*-ти участник;

$\Gamma_{1\max}, \Gamma_{2\max}, \Gamma_{3\max}, \dots, \Gamma_{n\max}$ – най-дългият (максималният) гаранционен срок (в години или месеци), съответно за *1-то*, *2-то*, *3-тото* и *n-тото* изпълнено СМР, съоръжение и/или строителен обект сред всички, предложен от участниците в процедурата, т.е.:

$$\Gamma_{1\max} = \max\{\Gamma_1^j\} = \max\{\Gamma_1^1, \Gamma_1^2, \Gamma_1^3, \dots, \Gamma_1^m\},$$

където $1 \leq j \leq m$

$$\Gamma_{2\max} = \max\{\Gamma_2^j\} = \max\{\Gamma_2^1, \Gamma_2^2, \Gamma_2^3, \dots, \Gamma_2^m\}$$

$$\Gamma_{3\max} = \max\{\Gamma_3^j\} = \max\{\Gamma_3^1, \Gamma_3^2, \Gamma_3^3, \dots, \Gamma_3^m\}$$

.....

$$\Gamma_{n\max} = \max\{\Gamma_n^j\} = \max\{\Gamma_n^1, \Gamma_n^2, \Gamma_n^3, \dots, \Gamma_n^m\};$$

$\frac{1}{n}$ – тегло на важност на цената на *i-тото* СМР, съоръжение и/или строителен обект – *f* (при този вариант теглото *f* е константна величина, като $\sum f$, т.е. $\sum \frac{1}{n} = 1, 0$);

F_5 – тегло на важност участващо в оценката по петия показател.

За втория вариант формулирането на показателя може да се извърши по начин, аналогичен с указания по-долу в изложението, отнасящ се до пета модулна група.

5.6. Моделиране на обобщаващи показатели за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики

Последната пета, респективно четвъртата модулна група (при сега действащото законодателство) обхващат едновременно оценки, при които логически, от гледната точка на интереса на възложителя, с максимален брой точки се оценяват варианти с възможно най-ниските и/или най-високите стойности *на неценови показатели* като: условия на плащане; обяснителна записка; работна програма (технологична последователност на строителните процеси); управление на риска; опазване на околната среда по време на целия жизнен цикъл на строежа; на такива, отличаващи се с качествени характеристики, отнасящи се до социални и/или иновативни решения; обслужване и поддръжка; техническа помощ; организация и професионална компетентност на персонала. Това е възможно, защото техният инструментариум за оценка се разработва по идентичен начин. Първо се определят междинните показатели (два или повече). След това се задават оценъчните параметри, определящи самите варианти за избор от кандидатите и конкретен брой точки за всеки от тях. Важно е да се отбележи, че по стойности в отделните си варианти междинните показатели, в рамките на основния показател, могат да бъдат с разнопосочна скала за оценка, т.е. при единия междинен показател изборът на варианта с минималната стойност да получава максимален брой точки, и при другия – изборът на варианта с максималната стойност да се оценява отново с максимален брой точки.

Следва да се обърне внимание, че когато за междинен на даден основен показател може да се определи или се определя само един,

тогава той се отъждествява с основния показател. Така например при формулирането на показателя „Гаранционен срок“ по втория начин – на основата на разработена схема за определяне (избор на вариант на оферирани гаранционен срок за даден строителен обект, съоръжение или СМР), при който с максимален брой точки се оценява вариантът с възможно най-високата стойност – следва да се използва обща формулировка за показатели от подобен тип – Q от следния вид:

$$P_6^j = \left(\frac{Q^j}{Q_{\max}} \right) \times F_6, \quad (5.22)$$

където: Q^j е точките на оценяваното предложение на j -тия участник;

Q_{\max} – максимално получените точки¹⁴³ измежду предложенията на всички допуснати участници по оценявания показател.

На практика оценка с помощта на междинни показатели се осъществява на основата на утвърдена от възложителя и представена в тръжните книжа схема на вариантите. Всеки от тях се отличава с конкретни параметри¹⁴⁴ – наименованието на междинните показатели, скалата за оценка, основанието за присъждането на съответния брой точки. С избора на конкретен вариант съответния участник получава предварително заложения в него брой точки.

В този случай моделирането на обобщаващия показател „ P_6 “, може да се доразвие и представи по следния начин. Нека предвидените междинни показатели на даден основен показател се бележат с „ MP “ и обозначат с „ s “, като: $2 \leq s \leq p$. Тогава моделирането на

¹⁴³ Например при показателя „Условия на плащане“, те отговарят на минимално изразени претенции или липса на такива, по отношение на условията на плащане, към възложителя на обществената поръчка.

¹⁴⁴ Например при показателя „Условия на плащане“ това са видовете оперативни плащания (авансово, междинно и/или окончателно), техният размер (обикновено се определя в проценти), основанието и сроковете за разплащане.

обобщаващия показател за групата еднотипни основни показатели, може да се извърши по следния начин:

$$\Pi_6^j = \left[\left(\frac{МП_1^j}{МП_{1\max}} \right) \times \frac{f_1}{\Sigma f} + \left(\frac{МП_2^j}{МП_{2\max}} \right) \times \frac{f_2}{\Sigma f} + \left(\frac{МП_3^j}{МП_{3\max}} \right) \times \frac{f_3}{\Sigma f} + \dots + \left(\frac{МП_p^j}{МП_{p\max}} \right) \times \frac{f_p}{\Sigma f} \right] \times F_6 \quad (5.23)$$

където: $МП_1^j, МП_2^j, МП_3^j, \dots, МП_p^j$ са брой точки, съответно по 1-я, 2-я, 3-я и p -тия междинен показател (s) за j -тия участник;

$МП_{1\max}, МП_{2\max}, МП_{3\max}, \dots, МП_{p\max}$ – най-големият брой точки, съответно за 1-я, 2-я, 3-я и p -тия междинен показател (s) сред всички, предложен (получен) от участниците в процедурата, т.е.:

$$МП_{1\max} = \max\{МП_1^j\} = \max\{МП_1^1, МП_1^2, МП_1^3, \dots, МП_1^m\},$$

където: $1 \leq j \leq m$

$$МП_{2\max} = \max\{МП_2^j\} = \max\{МП_2^1, МП_2^2, МП_2^3, \dots, МП_2^m\}$$

$$МП_{3\max} = \max\{МП_3^j\} = \max\{МП_3^1, МП_3^2, МП_3^3, \dots, МП_3^m\}$$

.....

$$МП_{p\max} = \max\{МП_p^j\} = \max\{МП_p^1, МП_p^2, МП_p^3, \dots, МП_p^m\};$$

$$\frac{f}{\Sigma f}$$

– тегло на важност на s -тия междинен показател „МП“.

При този вариант теглата $f_1, f_2, f_3, \dots, f_p$, респективно съответните съ-

отношения $\frac{f}{\Sigma f}$, могат да бъдат с различни стойности, но така, че

$$\Sigma \frac{f}{\Sigma f} = 1,0$$

отново .

Разбира се може да има и изключения относно прикрепянето на отделни показатели към определена модулна група по обективни причини. При екологичните характеристики, в зависимост от подбора на конкретния показател – например на такъв, свързан с отделянето на вредни емисии, включително с тяхното определяне през целия жизнен цикъл или пък при показатели за оценка степента на енергийната ефективност (например използващи коефициента на

топлопреминаване k_{\max}), могат да бъдат изчислени и определени конкретни стойности, т.е. да бъдат количествено измерими. Следователно за тях могат да бъдат приложени формули от типа на тези на първа, втора и трета модулна група – за сравнение и оценка на минимални величини. Ако обаче бъде избрана интервалната скала за оценка – „от ... - до ...“, то същите показатели могат да бъдат оценени чрез експертна оценка от комисията с използването на табличната форма с оценъчни параметри и присъждането на съответни точки за отделните интервали, прилагана за количествена оценка на неценови фактори, отличаващи се с качествени характеристики.

На практика за разработването на надеждна методика за оценка на предложения на участници в процедура за възлагане на *обществена поръчка за строителство*, при сега действащата нормативна материя, следва да се използват минимум два основни показателя от най-малко две разнородни модулни групи, от които едната е свързана с икономически (ценови или разходни), а другата – с качествени (неценови) фактори.

В резултат на проведеното изследване по проблематиката на моделирането на показатели за оценка на предложенията на участниците в обществени поръчки за строителство, през периода 2014-2017 г., могат да бъдат направени следните обобщения с научен и практико-приложен характер:

1. *Систематизирани са по видове групи основните за използване показатели за оценка на предложенията на участниците по критериите „икономически най-изгодна оферта“ и „оптимално съотношение качество/цена“ в нарочните процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство.*

2. *Формирани са обобщени модели за комплексна оценка на предложенията на участниците в нарочните процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство по критериите „икономически най-изгодна оферта“ и „оптимално съотношение качество/цена“.*

3. *Извършено е моделиране на обобщаващи показатели за ко-*

личествена оценка на ценови и неценови фактори с количествени характеристики.

4. Извършено е моделиране на обобщаващи показатели за количествена оценка на неценови фактори отличаващи се с качествени характеристики.

Представеното моделиране в разнородните модулни групи, обхващащи основните различия за съставяне на показатели за оценка, има за цел да спомогне както за ограничаване на влиянието на субективния фактор, така и за улесняване на изготвянето на надеждни типови методики за сегментиране и обхващане на иначе твърде разнородните, водещи интереси на възложителите в многообразните предмети на *обществени поръчки за строителство*.

Целесъобразността и възможностите за разработването на такива типови методики, диференцирани например в зависимост от обекта, предмета и стойностният размер (без ДДС) на обществените поръчки, ще бъдат предмет на изследване в последващи наши разработки.

Подобно моделиране на обобщаващи показатели за оценка на предложенията на участниците в процедури за възлагане на обществени поръчки за строителство би било полезно и за формирането на потенциал за въвеждането в бъдеще на специализиран софтуер за оценяване.

Използвана литература

1. 2015 SBA Справочник – България. ГД „Вътрешен пазар, промишленост, предприемачество и МСП”, Европейска комисия.
2. Антонова, К. Влияние на стратегията за устойчиво развитие на Европейския съюз върху българския строителен сектор. Варна: Наука и икономика, 2016.
3. Бюджетът накратко – 2018. // Информационен бюлетин на Министерство на финансите, 2018.
4. Василева, С. Зелените сгради като елемент на устойчивото развитие. Сборник с доклади от 30-та юбилейна международна научно – практическа конференция „Строително предприемачество и недвижима собственост”. Варна: Наука и икономика, 2015.
5. Въведение в политиката за сближаване на ЕС за периода 2014-2020. Европейска комисия, юни 2014.
6. Директива 2008/98/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, 19 ноември 2008 г. относно отпадъците и за отмяна на определени директиви
7. Директива 2010/31/ЕС на Европейския парламент, относно енергийните характеристики на сградите, 19.05.2010г. // Официален вестник на Европейския съюз L 153/3.
8. Директива 2014/24/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 февруари 2014 година за обществените поръчки и за отмяна на Директива 2004/18/ЕО. // Официален вестник на Европейския съюз, март, 2014.
9. Директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Директива 2010/31/ЕС относно енергийните характеристики на сградите. // Брюксел, 30.11.2016 г., COM (2016)765 final.
10. Директивата за строителни продукти 89/106/ЕЕС (Construction Product Directive – CPD), въведена в Р. България чрез Наредба за съществените изисквания към строежите и оценяване съответствието на строителните продукти (НСИСОСП). // ДВ, № 106, 2006.

11. Договор за функционирането на Европейския съюз. // ОВ С 326, 26.10.2012, с. 47–390.

12. ЕВРОПА 2020 Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. // СОМ (2010) 2020, 3.3.2010 г.

13. Енергийна стратегия на Република България до 2020 г., налична на http://www.me.government.bg/files/useruploads/files/epsp/22_energy_strategy2020_.pdf

14. Закон за кадастъра и имотния регистър. // ДВ, № 34, 2000, изм. и доп. № 103, 2017 .

15. Закон за обществените поръчки. // ДВ, № 13, 2016, изм. и доп. № 102, 2017.

16. Закон за обществените поръчки. // ДВ, № 28, 2004, отм. № 13, 2016.

17. Закон за ратифициране на Споразумението за финансиране между Република България и Европейския инвестиционен фонд, на Споразумението между кредиторите относно Инициативата за малки и средни предприятия (МСП) между Република България, Европейския съюз, Европейската инвестиционна банка и Европейския инвестиционен фонд и на Договора за залог между Република България като залогодател и Европейския инвестиционен фонд като заложен кредитор, приет от XLIII Народно събрание на 14 април 2016г. // ДВ, № 33, 2016.

18. Закон за регионалното развитие. // ДВ, № 50, 2008, изм. и доп., № 28, 2018.

19. Закон за устройство на територията. // ДВ, № 1, 2001, изм. и доп. № 28, 2018.

20. Закона за държавната собственост. // ДВ, № 44, 1996, изм. и доп. ДВ, № 96, 2017.

21. Закона за общинската собственост. // ДВ, № 44, 1996, изм. и доп. № 96, 2017.

22. Закона за управление на средствата от Европейските структурни и инвестиционни фондове. // ДВ, № 101, 2015, изм. и

доп. № 43, 2016.)

23. Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България 2020, (<http://2020.eufunds.bg>).

24. Калинков, К. и др. Градът. Варна: ИК Геа-Принт, 2013.

25. Калинков, К. Градовете – основа за икономически растеж и устойчиво развитие на Европейския съюз. // Тенденции и предизвикателства в развитието на икономиката: Сб. докл. от междунар. науч. конференция, Т. 2., Варна: Наука и икономика, 2012, с. 17 - 24.

26. Каплан, Р., Д. Нортън. Балансирана система от показатели за ефективност, София: Класика стил, 2005.

27. Князев, В. Екология. Основи на възстановяването. Москва, 2005.

28. Ковачев, А. Градоустройство – Част 1. София: Авангард Прима, 2013.

29. Ковачев, А. Градоустройство – Част 2. София: Авангард Прима, 2013.

30. Лайпцигска харта за устойчиви европейски градове – съгласувана по повод на Неформална среща на министрите, отговарящи за развитието на градските райони и териториална кохезия в Лайпциг на 24-25 май 2007 г.

31. Методически насоки за разработване и прилагане на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие /изменение/. Министерство на регионалното развитие и благоустройството, София, май 2015.

32. Нанова-Михайлова, М. Съвременни европейски подходи за обновяване на квартали строени по индустриализирани технологии между 60-те и 70те години на 20 век, автореферат на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“, УНСС, София, 2014.

33. Наредба № 2 от 31.07.2003 г. за въвеждане в експлоатация на строежите в Република България и минимални гаранционни срокове за изпълнени строителни и монтажни работи, съоръжения и строителни обекти. // ДВ, № 72, 2003, изм. и доп. № 87, 2017.

34. Наредба № 7 от 22 декември 2003 г. за правила и норма-

тиви за устройство на отделните видове територии и устройствени зони. // ДВ, № 3, 2004, изм. № 21, 2013.

35. Национален план за управление на отпадъците 2014-2020 г., Министерство на околната среда и водите, София, 2014, (<http://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/file/>).

36. Национална жилищна стратегия на Република България, налична на <http://www.mrrb.government.bg/static/media/ups/articles/attachments/%20%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%89%D0%BD%D0%B0%D0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8Fd69526c216a86871e402d06a591c92d6.pdf>

37. Национална програма за реформи на Република България в изпълнение на стратегията „Европа 2020“, последна актуализация от 2016 г. с Решение № 284 на Министерски съвет от 19 април 2016 г. и допълнена с Решение № 682 на Министерски съвет от 12 август 2016 г.

38. Национална стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия, налична на https://www.sme.government.bg/uploads/2013/08/sme_strategy-2014-2020.pdf

39. Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите, налична на <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125&id=1740>

40. Нетно въздействие на Политиките, финансирани от Европейските фондове, (http://www.eufunds.bg/images/eu_funds/EU%20Effects.pdf).

41. ПМС № 162 от 05.07.2016г. за определяне на детайлни правила за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по програмите, финансирани от Европейските структурни и инвестиционни фондове за периода 2014-2020 г. // ДВ, № 53, 2016.

42. Практическо ръководство за прилагане на законодателството в областта на обществените поръчки. Агенция по обществени поръчки. 22.03.2017, с. 155, (<http://www.aop.bg/fckedit2->

/user/File/bg/novini/Handbook_22-03-2017_last.pdf).

43. Програми на Европейския съюз за подкрепа на МСП. Преглед на основните възможности за финансиране, предлагани за европейските МСП, Европейска комисия, 2012.

44. Райчев, Т. Оценка на предложенията при обществени поръчки за строителство // Известия на ИУ – Варна. 2015, №1, с. 24 - 34.

45. Райчев, Т. Усъвършенстване на методиките за комплексна оценка на офертите при обществени поръчки за строителство. Сборник с доклади от 30-та юбилейна международна научно-практическа конференция – ноември 2015 г. на тема „Строително предприемачество и недвижима собственост“. Варна: Наука и икономика, 2015, с. 410 - 416.

46. Регламент (ЕС) № 1301/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година относно Европейския фонд за регионално развитие и специални разпоредби по отношение на целта „Инвестиции за растеж и работни места“, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1080/2006, ОВ L 347, 20.12.2013, стр. 289 - 302.

47. Регламент (ЕС) № 1303/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013 година за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд и Европейския фонд за морско дело и рибарство, и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1083/2006 на Съвета. // ОВ L 347, 20.12.2013.

48. Регламент (ЕС) № 1304/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 17 декември 2013г. относно Европейския социален фонд и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1081/2006 на Съвета. // ОВ L 347, 20.12.2013, с. 470 - 486.

49. Панорама, № 50, 2014.

50. Споразумението от Бристол. Заключение на неофициалната среща на министрите по въпросите на устойчивото развитие на общностите, 2005, (www.communities.gov.uk/pub/523/, цитиран достъп 01.10.2017).

51. Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Съобщение на Комисията до Европейския парламент и Съвета – Стратегия за устойчивата конкурентоспособност на строителния сектор и предприятията от него“, Брюксел, 2013.

52. Степанов, И. Экономика строительства. Москва: Юрайт, 2007.

53. Стефанова, Г. Автореферат на дисертационен труд за придобиване на научна и образователна степен „доктор“ – „Дизайн чрез светлина на архитектурно пространство“. София, 2014.

54. Стойкова, Е. Устойчиво строителство. Енергиен център София, 2002.

55. Стоянов, Ст. Развитие на пътното строителство в България. Варна: Наука и икономика, 2012.

56. Стратегия за развитие на пътната инфраструктура в Република България 2016-2022 г., налична на <http://www.api.bg/files/4014/4353/4476/STRATEGY.pdf>

57. Стратегия за устойчива конкурентоспособност на строителния сектор, налична на COM(2012) 433, съобщение на ЕК „Стратегия за устойчива конкурентоспособност на строителния сектор и предприятията от него“ 2012 г.

58. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейската централна банка, Европейския икономически и социален комитет, Комитета на регионите и Европейската инвестиционна банка, План за инвестиции за Европа. // COM (2014) 903 окончателен, 26 ноември 2014 г.

59. Хрелев, Ст. Териториално устройство. Варна: ИУ, 2000, с. 23-24.

60. Христова, С., Е. Тонкова, Д. Петров. Разработване на местния потенциал за социално-икономическо развитие на регионите.

Варна: Стено, 2015.

61. Христова, С. Проблеми при управлението на обществените поръчки при реализацията на общинските проекти. // Известия, Варна: Наука и икономика, 2013, № 3, с. 65 - 77.

62. Чапаров, Б. Състояние и тенденции в развитието на строителството в Република България. Варна: Наука и икономика, 2012.

63. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - "Think Small First" - A "Small Business Act" for Europe. // COM (2008) 0394 final, 25.6.2008.

64. Compagnon, R. RADIANCE: a simulation tool for daylighting systems, (http://raphael.compagno.home.hefr.ch/ref/RADIANCE_tutorial_E.pdf)

65. Compagnon, R. Solar and daylight availability in the urban fabric. // Energy and Buildings № 36, 2004.

66. Construction: unleashing the potential of low energy buildings to restore growth – further details, MEMO/12/610. Brussels, 31 July 2012, (www.ec.europa.eu).

67. Creedy, A. et. Towards Liveable Cities and Towns. Guidance for Sustainable Urban Management, 2007.

68. ENSLIC-SEC-WP3-100331-Rev1-Guidelines Rumanian, Grant Agreement № – EIE/07/090/SI2.467609, 2010.

69. European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT). Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent, adopted on September 2002 in Hanover.

70. European exchange and learning programme promoting sustainable urban development, Understanding integrated urban development, (<http://urbact.eu/en/header-main/integrated-urban-development/understanding-integrated-urban-development/>, 07.07.2017).

71. Greening of Corporate America Report, 2012, (<https://w3.usa.siemens.com>).

72. ISO 14040:2006 Environmental management – Life cycle

assessment, (<https://www.iso.org/standards-catalogue/browse-by-ics.html>).

73. Key figures on European business – with a special feature on SMEs, European Commission, 2011.

74. Langdon, D. Life cycle costing (LCC) as a contribution to sustainable construction – Guidance on the use of the LCC Methodology and its application in public procurement. David Langdon, Management Consulting, 2007.

75. Proposal for a Directive of the European parliament and of the Council on public procurement. // COM (2011) 896 final, 20.12.2011.

76. Public Procurement and Cohesion Policy, European parliament, 2012.

77. Robinson, D. Urban morphology and indicators of radiation availability. // Solar Energy, Vol. 80, № 12, 2006, pp. 1643-1648.

78. SMEs' access to public procurement markets and aggregation of demand in the EU, A study commissioned by the European commission. // DG Internal Market and Services, February 2014.

79. World Green Building Trends – Business Benefits Driving New and Retrofit Market Opportunities in Over 60 Countries, SmartMarket Report, (www.construction.com/market_research, 2012).

80. World Green Building Trends 2016 - Developing Markets Accelerate Global Green Growth Smart Market Report, (www.construction.com/market_research, 2016).

81. www.ksb.bg – Камара на строителите в България

82. www.stroitelstvo.bg

83. <http://eurocodes.jrc.ec.europa.eu/> – Европейската комисия

84. <http://kig-bg.org/> – Камара на инженерите по геодезия

85. <http://kiip.bg/a/region/co/nav/us> – Камара на инженерите в инвестиционното проектиране

86. <http://nisi.bg> – Научноизследователския строителен институт

87. <http://public.ciab-bg.com/index.php?action=home> – Камара на независимите оценители в България

88. <http://stroiteli.elmedia.net> – електронно списание „Строители – строителна техника, материали, технологии, инструменти“, година VII, № 5, 2010.
89. <http://www.bgbc.bg/bg/pages/Aboutus/Goals/> – Български съвет за устойчиво развитие
90. <http://www.ecoinvent.org> – Международна база данни
91. <http://www.investbg.government.bg/bg/pages/activities-and-aims-103.html> – Българската агенция за инвестиции
92. <http://www.kab.bg/a/nav/us/us/2> – Камара на архитектите
93. <http://www.moew.government.bg/>
94. <http://www.mrrb.government.bg/> – Министерство на регионалното развитие и благоустройството
95. http://www.niism.com/NIISMproba/Frame3/za_nas.html – Научноизследователски институт по строителни материали
96. http://www.sme.government.bg/?page_id=86 – Изпълнителна агенция за насърчване на малките и средни предприятия
97. <http://www.sslsb.org/> – Съюз на строителните лабораторни специалисти в България
98. <https://standards.cen.eu> – Европейски комитет по стандартизация
99. <https://www.bramac.bg>
100. <https://www.stroitelstvo.bg>

**Пламен Илиев, Анна Господинова, Милена Иванова,
Катя Антонова, Севдалина Христова, Тодор Райчев**

**Развитие на строителството в България
в контекста на новия програмен период 2014-2020**

Рецензенти: *проф. д-р Стоян Стоянов*
доц. д-р Божидар Чапаров

Редактор *Савина Богданова*

Дадена за печат 21.06.2018 г.	Печатни коли 14,5
Излязла от печат 29.06.2018 г.	Издателски коли 13
Формат: 60×90/16	Тираж 80 бр.

Предпечатна подготовка *Яна Стефанова*

Издателство „Наука и икономика”
Икономически университет - Варна
ул. „Евлоги Георгиев” №24

Печатна база на ИУ-Варна

ISBN 978-954-21-0971-6